

เอกสารคำสอน

รายวิชา 2750170 การศึกษานอกระบบโรงเรียนชั้นนำ

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

สาขาวิชาการศึกษาอกระบบโรงเรียน

ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2557

คำนำ

เอกสารคำสอนรายวิชา 2750170 การศึกษานอกระบบโรงเรียนชั้นนำ ที่จัดทำขึ้นนี้ มีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ผู้เรียนรายวิชาดังกล่าวได้ใช้ประกอบการเรียนเพื่อจะได้มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความหมาย แนวคิดและหลักการพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียน วัตถุประสงค์และลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ความแตกต่าง และความสัมพันธ์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย กลุ่มเป้าหมายของการจัดศึกษานอกระบบโรงเรียน วิวัฒนาการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทย นโยบายการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทย การศึกษานอกระบบโรงเรียนในสังคมชนบทและเมืองของประเทศไทย หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย การศึกษานอกระบบโรงเรียนในต่างประเทศ แนวโน้มการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เอกสารคำสอนนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน ผู้มีความสนใจในการศึกษานอกระบบโรงเรียนทุกท่าน

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
บทที่ 1 ความหมาย แนวคิดและหลักการพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียน	1
บทที่ 2 วัตถุประสงค์และลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียน	8
บทที่ 3 ความแตกต่าง และความสัมพันธ์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย	19
บทที่ 4 กลุ่มเป้าหมายของการจัดศึกษานอกระบบโรงเรียน	24
บทที่ 5 วิวัฒนาการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทย	27
บทที่ 6 นโยบายการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทย	47
บทที่ 7 การศึกษานอกระบบโรงเรียนในสังคมชนบทและเมืองของประเทศไทย	51
บทที่ 8 หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย	58
บทที่ 9 การศึกษานอกระบบโรงเรียนในต่างประเทศ	66
บทที่ 10 แนวโน้มการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย	73
บรรณานุกรม	79

บทที่ 1

ความหมาย แนวคิดและหลักการพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

“การศึกษานอกระบบโรงเรียน” หรืออาจเรียกว่า “การศึกษานอกโรงเรียน” หรือ “การศึกษา อรูปนัย” ดังที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเคยใช้มาแล้ว บางประเทศใช้คำว่า “การศึกษา ผู้ใหญ่” (Adult Education) ซึ่งหมายถึง กิจกรรมการศึกษาทุกประเภทที่จัดขึ้นสำหรับประชาชนวัยผู้ใหญ่ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน แต่ต่อมาหลายประเทศก็พลาดโอกาสการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงได้คิดชื่อ การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal education) ขึ้นมา เพื่อให้สามารถจัดบริการได้ครอบคลุม บุคคลทุกช่วงอายุ ดังนั้นคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงเป็นคำที่นำมาใช้ในหลาย ๆ ประเทศ รวมทั้ง ประเทศไทยด้วย

Coombs and Manzoor (1980) ได้นิยาม “การศึกษานอกระบบโรงเรียน” ว่าเป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดไว้นอกระบบปกติที่ดำเนินการอยู่ โดยอาจจัดแยกออกไปต่างหาก หรือจัดให้เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของกิจกรรมที่ใหญ่กว่า ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการและความสนใจในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย

อย่างไรก็ตามทั้งสองท่านเห็นว่าเป็นการยากที่จะนิยามคำว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียน” ให้เป็นที่พึงพอใจ และนักการศึกษาบางคนเห็นว่านิยามต่างๆ นั้นเป็นการกำหนดขอบเขตในการให้คำอธิบายมากกว่าจะอธิบายให้กระจ่างแจ้ง ทั้งนี้เพราะกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีจำนวนมากและหลากหลาย หากกำหนดเพียงนิยามเดียวให้ครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดย่อมเป็นการยาก นอกจากนั้นเมื่อเราถึงคำว่า “การศึกษา” เรามักคิดถึงผูกติดกับการเรียนในโรงเรียน ดังนั้นจึงต้องระมัดระวังในการกำหนดคำนิยามเพื่อหลีกเลี่ยงการเข้าใจผิด หากใช้มิติต่าง ๆ ซึ่งเป็นบริบทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาจอธิบายได้ใน 6 มิติ คือ ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หลักสูตรที่เป็นทางเลือก หลากหลาย และยืดหยุ่น ความสัมพันธ์อย่างเป็นกันเองของมนุษย์เป็นสิ่งจำเป็น การพึ่งพิงทรัพยากรในท้องถิ่น การนำไปใช้ประโยชน์ได้ในทันที และมีโครงสร้างที่เข้มงวดน้อยกว่าโรงเรียน

สุมาลี สังข์ศรี (2544) ได้อธิบาย “การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน” ว่าหมายถึง การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนปกติ เพื่อให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นประชากรนอกโรงเรียน ได้แก่ ประชากรก่อนวัยเรียน ประชากรที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสเข้าศึกษาในระดับต่าง ๆ ตลอดจนประชากรที่มีอายุพ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียนไปแล้ว จนถึงผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมการศึกษาวัดอุปประสงค์

ในการเรียนที่ชัดเจน โดยมีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับสภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย มีความยืดหยุ่นในเรื่องหลักสูตร เวลาเรียน สถานที่เรียน วิธีเรียน ในด้านผู้เรียน ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องอายุ อาชีพ พื้นฐานการศึกษา เน้นการเรียนเรื่องที่เป็นสภาพปัจจุบัน เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง มวลความรู้ ประสบการณ์ และกิจกรรมการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ที่จัดให้บริการแก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนทั้งหมด ไม่ว่าจะอยู่ในวัยใด มีอาชีพใด มีประสบการณ์อย่างไร ซึ่งบุคคลเหล่านั้นอาจจะไม่เคยได้ศึกษาเล่าเรียนในระบบโรงเรียนมาก่อนเลย หรืออาจศึกษาจากระบบโรงเรียนมาบ้างแต่ต้องออกกลางคัน หรือจบการศึกษาระดับหนึ่งแล้วแต่ไม่มีโอกาสศึกษาต่อด้วยเหตุผลและความจำเป็นต่าง ๆ การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านที่จะเป็นพื้นฐานแก่การดำรงชีวิต การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณเบื้องต้น ความรู้ทางด้านทักษะการประกอบอาชีพ ตลอดจนความรู้และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นอย่างมาก เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงมีความแตกต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งในด้านวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย รูปแบบการศึกษา ระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เนื้อหาหลักสูตร วิธีการเรียนการสอน ผู้สอน สถานที่เรียน ระยะเวลาเรียน ภาระประเมินผลการเรียน และหน่วยงานผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษา การศึกษานอกระบบจะจัดบริการสำหรับกลุ่มเป้าหมายทุกวัยโดยไม่จำกัดอายุ พื้นฐานการศึกษา ประสบการณ์ ผู้สนใจสามารถรับบริการได้ทันทีเมื่อมีความพร้อม และเมื่อมีความจำเป็นต้องหยุดพักไว้ก่อน และกลับเข้ามาเรียนใหม่ได้เมื่อต้องการ เนื้อหาหลักสูตรจะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมเพื่อให้ผู้เรียนนำไปปรับใช้ในการดำรงชีวิต สถานที่เรียนไม่จำเป็นต้องเป็นที่โรงเรียน อาจเป็นที่บ้านผู้เรียน ศาลาวัด ที่อ่านหนังสือหมู่บ้าน หรือสถานที่อื่น ๆ ที่สะดวกเหมาะสม วิธีการเรียนการสอน และเวลาเรียนจะยืดหยุ่นตามความพร้อมของครูและผู้เรียน การวัดประเมินผลอาจไม่จำเป็นต้องเป็นการสอบ อาจประเมินจากการเข้าร่วมกิจกรรม หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบไม่จำเป็นต้องเป็นโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น อาจจะเป็นหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรท้องถิ่นก็ได้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2536)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2553 ในหมวด 3 ระบบการศึกษา มาตรา 15 ได้อธิบาย “การศึกษานอกระบบโรงเรียน” ว่าเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา

การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนเกิดขึ้นมาจากความเชื่อพื้นฐานหรือปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิตที่ว่า บุคคลได้รับการศึกษาอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต การศึกษาไม่ได้จบลงเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น จะมีโอกาสได้รับการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นทั้งเป้าหมาย รูปแบบ วิธีการจัด ระยะเวลา การประเมิน ที่สอดคล้องกับลักษณะของสภาพ ปัญหา และความ ต้องการของผู้ที่ต้องการศึกษา

แนวคิดและหลักการพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

แนวคิดพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทย มีแนวคิดที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นพื้นฐานของความคิดในการจัดกิจกรรมการศึกษาที่ควรเรียนรู้และทำความเข้าใจ ดังนี้ (โกวิท วรพิพัฒน์, 2544 และ Elias and Merriam, 2005)

1. ปรัชญาคิดเป็น (Kit Phen)

คิดเป็น เป็นกระบวนการคิดที่เกิดขึ้นจากหลักการและแนวคิดของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ นักการศึกษาไทยและถูกนำมาใช้ในวงการการศึกษาทั่วไปและการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างกว้างขวาง และเป็นเอกลักษณ์ที่เป็นที่ยอมรับต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน เกิดเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาไทยที่ว่าจัดการศึกษาต้องสอนให้คนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น

คิดเป็น เป็นกระบวนการคิดและตัดสินใจด้วยการใช้ข้อมูล 3ด้าน ได้แก่ ข้อมูลตนเอง ข้อมูลสังคมและสิ่งแวดล้อม และข้อมูลวิชาการ มุ่งให้บุคคลเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ว่าตนเองเป็นใครอะไรคือสิ่งที่ตนเองต้องการ รวมทั้งเข้าใจสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมที่ตนเองดำรงอยู่ และสามารถนำข้อมูลวิชาการที่มีอยู่มาประกอบการคิดและตัดสินใจ โดยวิเคราะห์วิจารณ์อย่างมีระบบภายใต้หลักการ เหตุผล หลักคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติจนเกิดความพอใจ

ลักษณะเด่นของการคิดเป็นอีกอย่างหนึ่งคือเป็นการคิดแก้ปัญหา เป็นการใช้อำนาจแห่งความนึกคิดและสติปัญญาของบุคคลวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ และแสวงหาทางเลือกเพื่อแก้ปัญหา

2. ปรัชญาพัฒนาการนิยม (Progressivism)

เป็นปรัชญาเน้นแนวความคิดในเรื่องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ซึ่งเป็นการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา มุ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาสังคม

3. ปรัชญามนุษยนิยม (Humanism)

เป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ ตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และยอมรับในความแตกต่าง การพัฒนาคนจึงมุ่งไปที่การพัฒนาเป็นรายบุคคลจึงต้องคำนึงถึงความต้องการของบุคคลและยอมรับความรู้และประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้

4. ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

เป็นปรัชญาที่เน้นความเคารพในเสรีภาพส่วนบุคคล การยอมรับผลของการกระทำและการตัดสินใจให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบของตนเองต่อการกระทำทางสังคม การจัดการศึกษาจึงมุ่งเสริมสร้างพลังในการพัฒนาและการตัดสินใจของบุคคล

5. ปรัชญาปฏิรูปนิยม (Radicalism)

เป็นปรัชญาที่รวมกลุ่มของแนวคิดที่วิพากษ์การศึกษาที่จัดอยู่โดยทั่วไป มุ่งใช้การศึกษาเป็นกลไกของการแก้ปัญหาและแสวงหาทางออกในสังคม เช่น กลุ่มที่ปฏิเสธระบบโรงเรียน (Deschooling) ของไอวาน อิลลิช กลุ่มของเปาโล แฟร์ที่วิพากษ์การศึกษาซึ่งสะท้อนนัยของการกดขี่ จำ เป็นที่จะต้องสร้างนวัตกรรมสำนึกใหม่ในการเรียนรู้ เป็นต้น

6. ปรัชญาพฤติกรรมนิยม (Behaviorism)

เป็นปรัชญาจากนักจิตวิทยา กลุ่มพฤติกรรมเป็นแนวทางในการพัฒนาและควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในแง่มุมต่างๆ โดยใช้สิ่งเร้าที่เลือกสรรแล้วมาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ซึ่งกลุ่มพฤติกรรมนิยมเชื่อว่าเราสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลได้โดยใช้สิ่งเร้าที่บุคคลต้องการมา กำหนดการกระทำและการใช้แรงเสริมหรือรางวัลมาทำให้พฤติกรรมที่ต้องการเกิดซ้ำขึ้นอีกจนกลายเป็นพฤติกรรมที่ถาวรและทำดีโดยสม่ำเสมอ แต่ขณะเดียวกันกลุ่มนี้ก็เน้นการลงโทษกับพฤติกรรมที่ไม่ดีด้วย โดยเชื่อว่าการลงโทษจะทำให้บุคคลลดการทำไม่ดีเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ ซึ่งการให้รางวัลกับ พฤติกรรมที่ดี และการลงโทษพฤติกรรมที่ไม่ดีนี้บุคคลอาจใช้เพื่อพัฒนาตนเองที่นอกเหนือจากการพัฒนาคนอื่นได้ด้วย โดยให้รางวัลแก่ตนเองเมื่อสามารถควบคุมตนให้ทำดีได้และอาจเพิ่มงานให้ตนเองในบางครั้งเมื่อพบว่า ได้ละเลยงานในความรับผิดชอบไปบ้าง เป็นต้น

โดยสรุปแล้วการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดในประเทศไทย อาจกล่าวได้ว่าเป็นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีได้ยึดมั่นในแนวคิดหรือปรัชญาใดปรัชญาหนึ่งโดยตรง แต่ได้ผสมผสานแนวคิดจาก ปรัชญาสำนักต่าง ๆ เข้ามาในแนวความคิดของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

นอกจากนี้ยังได้ผสมผสานแนวคิดภูมิปัญญาอารยธรรมตะวันออกเข้ามาเป็นพื้นฐานความคิดการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแนวความคิดเชิงปรัชญาที่โดดเด่นของการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทยคือแนวคิดเรื่องคิดเป็นซึ่งเป็นได้ทั้งปรัชญาในตัวเองและเป็นความเชื่อพื้นฐานของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทย

หลักการพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากการศึกษาแนวคิดของนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนทั้งในประเทศและต่างประเทศ พบว่าหลักการพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีประเด็นที่สำคัญดังนี้ (อุ้นตา นพคุณ, 2523; ปฐม นิคมานนท์ และศุทธิร์ ไชยวสุ, 2543; สุมาลี สังข์ศรี, 2545; Rogers, 2005

1. การศึกษาเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง ไม่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น

การศึกษานอกระบบโรงเรียนอาจพิจารณาได้ 2 มิติ คือ

มิติที่ 1 เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากที่จัดในโรงเรียน โดยมีหลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลเช่นเดียวกัน แต่ก็มีความยืดหยุ่นสามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ผู้เรียนสามารถนำเนื้อหาจากสภาพแวดล้อม หรือความต้องการของผู้เรียนมากำหนดเป็นหลักสูตรก็ได้ แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ มีชีวิต จิตใจ มีอารมณ์ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจ สามารถรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนตัดสินใจ เป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ด้วยตนเอง มิใช่เครื่องจักรหรือผู้งานที่จะถูกใครบังคับชี้้นำได้ โดยไม่ยินยอม มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถคิดเองได้ สามารถคิดเป็น รู้จักรับผิดชอบชีวิต ประเด็นสำคัญคือ มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มิใช่ถูกสอน เมื่อเขาปรารถนาที่จะเรียน ก็จะชวนขวายที่จะเรียน และสามารถเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งจนนำความรู้นั้นไปใช้ได้ เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนของตนได้

มิติที่ 2 เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน เป็นผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการที่โรงเรียนจัดให้ได้ โดยข้อจำกัดต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนทางด้านร่างกาย จิตใจ ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการใช้ชีวิตและการทำงานมาในระดับหนึ่ง สามารถรับผิดชอบตนเองได้ การจัดการศึกษาจึงใช้หลักการสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) เป็นหลักการสำคัญ นั่นก็คือ เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และครูผู้สอนในการวางแผนการเรียนร่วมกัน ต้องเข้าใจเหตุผลของการเรียน มีเป้าหมายของการเรียนที่ชัดเจน ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับตนเองได้ ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่จะร่วมตัดสินใจกับกลุ่มเพื่อนและครูว่าจะเรียนอะไรอย่างไร มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนของตนเอง ผู้จัดการศึกษาสำหรับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนจะต้องเข้าใจธรรมชาติ จิตใจและอารมณ์ของกลุ่มเป้าหมายและจัดโอกาสให้เรียนด้วยตนเอง เรียนจากของจริง เอาความรู้และประสบการณ์จากการทำงานมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ด้วย การออกแบบการจัด

กิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งด้านร่างกาย ความคิด จิตใจ สติปัญญา และสภาพแวดล้อม

2. ความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์

มนุษย์ทุกคนต้องการความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต การคิดตัดสินใจ การเลือกกระทำหรือไม่กระทำใด ๆ ล้วนใช้เหตุผล ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้านอย่างน้อย 3 ด้าน คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ทั้งด้านร่างกาย สุขภาพ อนามัย จิตใจ ฐานะความเป็นอยู่ ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม ทั้งสังคมวัฒนธรรม ประเพณีและสภาพแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูลทางวิชาการคือความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนั้น ๆ การคิดแบบคิดเป็นจึงเป็นการใช้ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้าน นำมาสู่การตัดสินใจเลือกที่จะเชื่อ เลือกที่จะกระทำ โดยสามารถอธิบายเหตุผลของตนเองได้ ซึ่งความคิดของแต่ละคนไม่จำเป็นต้องเหมือนกันเสมอไป การจัดการศึกษานอกระบบ จึงต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง หัวใจสำคัญ คือการยอมรับและเคารพในการตัดสินใจของผู้เรียน ซึ่งเป็นรากฐานของความเป็นประชาธิปไตย ในระดับพื้นฐานด้วย

3. ความสอดคล้องกับธรรมชาติและความต้องการที่มีความแตกต่างหลากหลาย

กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียนส่วนมากเป็นเยาวชนและผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีวุฒิภาวะ มีประสบการณ์ มีความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพ ดูแลครอบครัว และมีข้อจำกัดมากมายในการเรียนรู้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้การจัดกระบวนการเรียนรู้ไม่เหมือนกับเด็ก เพราะมีอะไรที่แตกต่างกันหลายอย่าง เช่น ความคิดอ่าน ประสบการณ์ ความพร้อม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจึงจำเป็นต้องให้สอดคล้องกับความต้องการและธรรมชาติของผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม นำความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

4. การจัดกระบวนการเรียนรู้ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนยึดหลักการสำคัญ 5 ประการ คือ หลักความเสมอภาคทางการศึกษา หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง หลักการบูรณาการการเรียนรู้และวิถีชีวิต หลักความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน

4.1 หลักความเสมอภาคทางการศึกษา

กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนส่วนมากเป็นผู้พลาดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้านสถานภาพในสังคม อาชีพเศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกระบบต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

4.2 หลักการพัฒนาดตนเองและการพึ่งพาตนเอง

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดการเรียนการสอน และกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตน สามารถเรียนรู้ เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาดตนเองได้ เป็นคนคิดเป็นปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

4.3 หลักการบูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต

หลักการนี้อยู่บนพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพปัญหา วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการจัดทำหลักสูตร สิ่งดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เป็นลักษณะของการบูรณาการจึงมีความเหมาะสม โดยบูรณาการสาระต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ และบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการคุณภาพชีวิตของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม

4.4 หลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและความถนัดของผู้เรียน

หลักการนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง สามารถจัดการศึกษาให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม ผู้สอนมีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ สาระการเรียนรู้ วิธีการเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

4.5 หลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน

การเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มผู้เรียนนับว่าสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตรในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลูกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป

บทที่ 2

วัตถุประสงค์และลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากการศึกษาแนวความคิดของนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนทั้งในประเทศและต่างประเทศ วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สำคัญมี ดังนี้

1. เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง
2. เพื่อให้ประชาชนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น การอ่าน การเขียน การคำนวณ การสื่อสาร การใช้เทคโนโลยีเบื้องต้น การคิดวิเคราะห์
3. เพื่อให้ประชาชนได้รับความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพตามสภาพของแต่ละบุคคล สามารถเพิ่มรายได้ในการดำเนินชีวิต
4. เพื่อให้ประชาชนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีความตระหนักถึงความจำเป็นของการศึกษาตลอดชีวิต
5. เพื่อให้ประชาชนมีการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม
6. เพื่อให้ประชาชนได้มีพัฒนาการตามลักษณะและภารกิจตามวัย
7. เพื่อให้ประชาชนได้พัฒนาตนให้เป็นตัวของตัวเอง มีความสุขและเข้าใจตนเอง
8. เพื่อให้ประชาชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

ลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1. เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น

ในแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิตได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระบบ คือ (1) การศึกษาในระบบโรงเรียน (2) การศึกษานอกระบบโรงเรียน และ (3) การศึกษาตามอัธยาศัย

การจัดเรียงลำดับที่ 1-2-3 ดังข้างต้นนี้ เป็นการเรียงตามลักษณะ “ความเป็นทางการ” จากมากไปหาน้อยตามลำดับ กล่าวคือ การศึกษาในระบบโรงเรียนมีความเป็นทางการสูง คือ มีการจัดระบบที่แน่นอนตายตัว มีความชัดเจน เช่น มีโครงสร้างหลักสูตรที่แน่นอน มีการจัดระดับชั้นเรียนที่แน่นอน ว่าชั้นประถมศึกษาปีที่เท่าไร ใช้เวลาเรียนกี่ปี ชั้นมัธยมศึกษาต้องใช้เวลาเรียนกี่ปี เรียนสำเร็จแต่ละระดับจะได้วุฒิอะไร สามารถเรียนต่อชั้นไหน การจะเข้าเรียนต่อในแต่ละหลักสูตรมีการกำหนดวุฒิและคุณสมบัติในการรับเข้าเรียน หลักสูตรในการเรียนก็มีการกำหนดอย่างชัดเจน กฎเกณฑ์และเงื่อนไขการเรียนก็มีการ

กำหนดที่ชัดเจนตายตัว กฎเกณฑ์หรือข้อกำหนดต่าง ๆ ดังกล่าวก็คือ ลักษณะแห่งความเป็นทางการ และความเป็นทางการนี้เองทำให้สามารถกำหนดมาตรฐานของสิ่งต่าง ๆ ได้ เช่น มาตรฐานในระดับท้องถิ่น มาตรฐานระดับชาติ ตลอดถึงมาตรฐานสากล

การศึกษาในระบบที่ 3 คือ การศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาแบบไม่เป็นทางการนั้น ไม่สามารถกำหนดเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ชัดเจนเหมือนกับการศึกษาในระบบแรกได้ เพราะกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัยจะมีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันมากมาย จนไม่อาจคาดคะเนได้ เป็นกิจกรรมการศึกษาตามความถนัด ความชอบ ความสนใจ ความจำเป็น และตามโอกาสของแต่ละบุคคล ดังนั้น ความเป็นทางการของกิจกรรมการศึกษาประเภทนี้จึงมีน้อย คือ ไม่สามารถกำหนดเป็นรูปแบบหรือมาตรฐานที่ชัดเจนได้

กิจกรรมการศึกษาในระบบที่ 2 คือ การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น เป็นระบบที่อยู่ตรงกลางระหว่างความเป็นทางการ ทางด้านหนึ่งกับความไม่เป็นทางการอีกด้านหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความยืดหยุ่นสูงกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่มีความยืดหยุ่นน้อยกว่าการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ ด้วยเหตุนี้เองการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีโครงสร้างที่ไม่ตายตัว มีความอ่อนตัว และคล่องตัวมากกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน การมีลักษณะที่เป็นทางการน้อย หรือมีความยืดหยุ่นมากนี้เอง เป็นข้อได้เปรียบประการหนึ่งของการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่ในทางกลับกันก็เป็นจุดด้อยของการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้วย เพราะไม่สามารถกำหนดมาตรฐานที่ชัดเจนได้

ลักษณะแห่งความยืดหยุ่นของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สำคัญ ที่ควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณา มีดังนี้

1 ความยืดหยุ่นด้านเวลาเรียน

หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนส่วนใหญ่หรือแทบทุกหลักสูตร มีการกำหนดช่วงเวลาในการเรียนที่ตายตัว เช่น หลักสูตรชั้นประถมศึกษาใช้เวลาเรียน 6 ปี มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี หลักสูตรปริญญาตรีใช้เวลาเรียน 4 ปี เป็นต้น เงื่อนไขทางด้านเวลาจึงเป็นสิ่งสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียน

สำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน เงื่อนไขด้านเวลาที่มีความยืดหยุ่นมากกว่า ส่วนใหญ่จะแบ่งขอยเนื้อหาในหลักสูตรออกเป็นหน่วยย่อย ๆ ให้เหมาะสมกับเวลา เหมาะสมกับความต้องการ และความจำเป็นของผู้เรียน ในทางปฏิบัติอาจจัดเป็นหลักสูตรที่สั้นมากใช้เวลาเรียน 1-2 ชั่วโมงก็มี หลักสูตร 10 ชั่วโมง หลักสูตร 200 ชั่วโมง หลักสูตร 6 สัปดาห์ หรือยาวกว่านั้นก็มี ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความเหมาะสม คือ สามารถปรับหลักสูตรให้ยาวหรือ สั้นตามความต้องการของผู้เรียน นั่นคือใช้ผู้เรียนเป็นหลัก นอกจากนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถเปิดสอนในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ตั้งแต่เช้ามีดไป

จนถึงกลางคืน หรือเปิดสอนในวันหยุดซึ่งเป็นการเอื้อต่อผู้เรียน ทำให้สามารถปลีกเวลาจากการประกอบอาชีพไปเข้าเรียนได้ตามความเหมาะสม

2 ความยืดหยุ่นด้านสถานที่เรียน

การศึกษาในระบบโรงเรียนโดยทั่วไปจะทำการสอนในโรงเรียน หรือสถานที่ที่จัดเพื่อการเรียนการสอนโดยตรง ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไม่ได้เจาะจงแน่นอนว่า จะต้องทำการสอนในโรงเรียนเสมอไป อาจจัดกิจกรรมขึ้นในโรงเรียน หรือจัดในสถานที่อื่นก็ได้ตามความเหมาะสม หรือแล้วแต่ความสะดวกเท่าที่สามารถหาได้ เป็นต้นว่า จัดขึ้นในวัด ในศูนย์ชุมชน ในบ้านเรือนเอกชน ในโรงงาน ในร้านค้า ในศูนย์ประกอบการ ในไร่ นา หรือจัดการเรียนการสอนได้ต้นไม้ก็มี สถานที่เรียนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงจัดได้หลายสภาพ ตามความสะดวก และตามลักษณะของกิจกรรม

3 ความยืดหยุ่นด้านตัวผู้เรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดบริการให้แก่บุคคลหลายช่วงวัย ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ บางกิจกรรมจัดขึ้นเพื่อบุคคลช่วงวัยใดวัยหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น กิจกรรมเยาวชน จัดให้คนหนุ่มสาว หรือกิจกรรมผู้สูงอายุ สามารถจัดบริการสำหรับผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นต้น บางกิจกรรมอาจไม่จำกัดช่วงวัย อาจมีผู้เรียนอายุน้อย ตั้งแต่อายุ 15-16 ปี ไปจนถึงวัย 70 ปีก็มี คือ คนต่างวัยสามารถเรียนในกลุ่มเดียวกันได้ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความแตกต่างด้านอายุของผู้เรียนมากกว่า กิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งการศึกษาในระบบโรงเรียนส่วนใหญ่จะจัดสำหรับบุคคลที่อยู่ในช่วงวัยเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

4 ความยืดหยุ่นด้านผู้สอน

กิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนส่วนใหญ่จะใช้บุคลากรประจำเป็นผู้สอน ซึ่งได้แก่ ครู อาจารย์ ที่มีคุณสมบัติตรงตามสาขาวิชานั้น ๆ สำหรับการเรียนการสอนในกิจกรรมการศึกษานอกระบบส่วนใหญ่จะใช้วิทยากรที่หลากหลาย อาจได้แก่ ผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในอาชีพแขนงต่าง ๆ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นครูที่สอนประจำในหน่วยงานนั้น ในบางครั้งอาจใช้คณะวิทยากรร่วมทำงานเป็นทีม บางกิจกรรมเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม หรือบางกิจกรรมเป็นการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ก็มี วิทยากรหรือผู้ให้ความรู้ในการศึกษานอกระบบจึงมีความหลากหลายมากกว่าในการศึกษาในระบบโรงเรียน

5 ความยืดหยุ่นด้านวิธีเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการใช้วิธีสอน วิธีเรียนที่แตกต่างกัน เช่น ใช้ในรูปของการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อต่าง ๆ การอภิปรายถกเถียงปัญหาและแลกเปลี่ยนความรู้กัน การศึกษาจาก

ประสบการณ์ส่วนตัว การทดลองและค้นคว้าด้วยตนเอง การขอคำแนะนำจากผู้รู้ในท้องถิ่น การฝึกงานในสถานที่ประกอบการ การไปฝึกงานกับผู้รู้เฉพาะด้าน การเรียนโดยลงมือปฏิบัติจริง การค้นคว้าจากเอกสารและตำรา รวมไปถึงการเรียนในรูปแบบที่ค่อนข้างเป็นทางการ เช่น การจัดอบรม การประชุมสัมมนา ตลอดจนการเรียนในชั้นเรียนตามปกติ วิธีการเรียนในการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะมีความหลากหลายมากกว่าการเรียนในระบบโรงเรียน

6 ความยืดหยุ่นด้านผู้จัดบริการ

องค์กรที่ให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความหลากหลาย นับตั้งแต่องค์กรที่รับผิดชอบการจัดการศึกษานอกระบบโดยตรง เช่น สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ศูนย์ฝึกอบรม สถาบันฝึกอบรมข้าราชการ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่ให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น เผยแพร่ความรู้ทางเอกสาร สิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยี การจัดอบรมระยะสั้น การจัดประชุมสัมมนา การจัดนิทรรศการ การจัดตั้งหน่วยให้คำปรึกษาแนะนำ การจัดรณรงค์ต่าง ๆ รวมทั้งจัดให้ความรู้แก่ประชาชนโดยผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนต่าง ๆ เหล่านี้ จัดโดยหน่วยงานที่มีความหลากหลายซึ่งมีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น สมาคมต่าง ๆ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ธนาคาร องค์กร บริษัท สถานประกอบการ เป็นต้น รัฐวิสาหกิจ รวมทั้งสถาบันอุดมศึกษา รวมทั้งชุมชนที่สามารถจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในลักษณะศูนย์การเรียนรู้ได้อีกด้วย

7 ความยืดหยุ่นด้านระเบียบและกฎเกณฑ์ต่างๆ

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการกำหนดกฎเกณฑ์และระเบียบการปฏิบัติอย่างหลวม ๆ มีการผ่อนปรน หรือยืดหยุ่นได้มากกว่าในกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งนี้เพราะผู้เรียนในการศึกษานอกระบบโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นคนวัยผู้ใหญ่ที่มีภาระหน้าที่ต่าง ๆ ในด้านครอบครัว ด้านอาชีพการงาน รวมถึงบทบาทหน้าที่อื่น ๆ ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม และเป็นพลเมืองของประเทศชาติอีกด้วย ในบางครั้งผู้ใหญ่ไม่สามารถเข้าเรียนตามเวลาที่กำหนดได้ เพราะมีความจำเป็นอื่น ๆ ดังนั้น การจะถูกดำเนิน ถูกลงโทษ ถูกคาดโทษเหมือนกับเด็ก ๆ ในระบบโรงเรียนดูจะไม่เป็นการสมควรนัก ในทางปฏิบัติจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นผ่อนปรนตามสมควรแก่เหตุและผล และจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่ให้เกียรติซึ่งกันและกัน

ลักษณะความยืดหยุ่นทั้ง 7 ประการที่กล่าวมา เป็นเพียงการยกตัวอย่างบางประเด็นขึ้นมาอภิปรายเท่านั้น เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความหลากหลายทั้งในแง่ของกิจกรรม ความลุ่มลึกในเนื้อหา หลากหลายในด้านเทคนิควิธีการ หลากหลายในด้านกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ การจะกำหนดระเบียบปฏิบัติ หรือกำหนดให้เป็นมาตรฐานเดียวกันจึงเป็นเรื่องที่สุุดวิสัย ด้วยเหตุนี้ สิ่งต่าง ๆ ในการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงต้องมีความยืดหยุ่น มีความผ่อนปรนมากกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน

และลักษณะแห่งความยืดหยุ่นนี้จัดเป็นข้อดีของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ดี แต่ในทางกลับกัน ความยืดหยุ่นก็อาจเป็นจุดด้อยในเรื่องการกำหนดมาตรฐานและควบคุมเรื่องคุณภาพได้เช่นกัน

2. เป็นการศึกษาโอกาสที่สองของประชาชน

บริการการศึกษาที่จัดให้แก่ประชาชนโดยทั่วไป แม้ว่าจะมีหลายระบบดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ที่ถือว่าเป็นระบบหลัก ได้แก่ การศึกษาในระบบโรงเรียน เพราะเป็นการจัดให้แก่ประชาชนทุกคนในขั้นต้น คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นรัฐจะจัดให้ในลักษณะของการศึกษาภาคบังคับ ประชาชนทุกคนจะต้องเรียนตามเงื่อนไขที่กฎหมายบังคับไว้ ในบางประเทศหรือบางสังคมอาจจัดได้เพียงระดับประถมศึกษา และบางประเทศก็จัดได้ถึงระดับมัธยมศึกษา ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับทรัพยากรและความพร้อมของแต่ละประเทศ การศึกษาภาคบังคับนี้เป็นการศึกษาที่รัฐจะต้องให้เปล่าแก่ประชาชนทุกคน ถ้าประชาชนไม่เรียนก็จะต้องมีความผิด ในทำนองกลับกัน ถ้ารัฐไม่สามารถจัดให้ได้ก็ถือเป็นความบกพร่องของรัฐ

หลังจากการศึกษาภาคบังคับก็เป็นการศึกษาในระดับที่ต่อเนื่องขึ้นไป ได้แก่ ระดับอุดมศึกษาจนถึงระดับปริญญาตรี ต่อจากนั้นไปอีกจะเป็นระดับบัณฑิตศึกษา คือ การศึกษาในระดับมหาบัณฑิต (ปริญญาโท และระดับดุษฎีบัณฑิต (ปริญญาเอก

การศึกษาในระบบโรงเรียนที่เริ่มตั้งแต่การศึกษาขั้นพื้นฐาน และต่อเนื่องไปถึงระดับอุดมศึกษานี้ถือเป็นการศึกษาระบบหลักที่เป็นที่รู้จักคุ้นเคยเป็นอย่างดีในทุกสังคม การศึกษาระบบนี้จะมีระบบและโครงสร้างที่ชัดเจน

แม้รัฐจะพยายามขยายโอกาสทางการศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติจะมีประชาชนเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถเข้ารับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ ยิ่งการเรียนในระดับสูงโอกาสในการเข้าเรียนก็ยิ่งมีจำกัด แสดงให้เห็นว่าการเรียนในระบบโรงเรียนนั้นไม่สามารถเปิดโอกาสให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึงได้ เหตุผลที่สำคัญที่สุดได้แก่ข้อจำกัดในด้านทรัพยากร แม้รัฐจะพยายามขยายการรับเข้าเรียนให้มากขึ้นก็ไม่สามารถจะรับประชาชนทุกคนให้เข้าเรียนได้ ด้วยเหตุนี้รัฐจึงแสวงหาช่องทางอื่น ซึ่งเรียกว่า การศึกษาโอกาสที่สอง (Second chance education) เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสในการศึกษามากขึ้น โดยหันไปจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนคู่ขนานไปกับการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน

โดยทั่วไปการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะทำหน้าที่ 3 ประการที่สัมพันธ์กับการศึกษาในระบบโรงเรียน คือ

1 จัดการศึกษาในรูปการช้ อมเสริม (Remedial education ในทางปฏิบัติมีประชาชนส่วนหนึ่งที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียน อีกส่วนหนึ่งต้องออกจากโรงเรียนกลางคันด้วยเหตุผลต่าง ๆ จึงเป็นหน้าที่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะช่วย “เก็บตก” ประชาชนเหล่านี้ นับตั้งแต่การสอนให้ผู้ใหญ่อ่านออกเขียน

ได้ การจัดสอนให้คนกลุ่มนี้ก็เพื่อเป็นการยกระดับความรู้ของผู้เรียน การเปิดสอนในระบบทางไกล ตลอดจนเปิดโอกาสให้ศึกษาด้วยตนเองแล้วไปสอบเทียบความรู้ตามเวลาที่ทางการกำหนด เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่พลาดโอกาสจากการเรียนในระบบโรงเรียน สามารถมีช่องทางเพิ่มพูนความรู้ของตนเองได้

2 จัดการศึกษาในรูปของการต่อเนื่องจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ผู้ออกไปประกอบอาชีพแล้วสามารถเรียนเพิ่มเติมเพื่อยกระดับวิทยฐานะของตนเองได้ การศึกษาในแบบนี้อาจเรียกว่า เป็นการศึกษานอกระบบ (Continuing education คือ เรียนต่อเนื่อง ในระดับสูงขึ้นไป อาจเป็นการเรียนที่ไม่ได้มุ่งเพื่อเพิ่มวุฒิ (Non-credential program หรือเรียนเพื่อเพิ่มวุฒิ (Credential program ก็ได้

ตัวอย่างการเรียนเพื่อเพิ่มวุฒิในรูปของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่น การเรียนในมหาวิทยาลัยเปิด การเรียนในรูปของมหาวิทยาลัยตลาดวิชา การเรียนในภาคพิเศษ เป็นต้น ผู้เรียนสามารถประกอบอาชีพ และสามารถเรียนเพื่อเพิ่มวุฒิไปพร้อม ๆ กันได้

3 จัดการศึกษาในรูปเพิ่มเติมจากการศึกษาในระบบโรงเรียน เนื่องจากความต้องการและความสนใจทางการศึกษาของประชาชนมีแตกต่างกันมากมาย โรงเรียนทำหน้าที่ได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ส่วนใหญ่ก็สามารถให้การศึกษานอกระบบในหลักใหญ่ ๆ ที่เป็นเนื้อหากลาง ๆ สำหรับบุคคลทั่วไป ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงสามารถจัดในรูปของหลักสูตร ที่เฉพาะเจาะจงในรูปของหลักสูตรระยะสั้น หรือจัดสอนบางเนื้อหา จัดฝึกทักษะบางเรื่องที่ประชาชนต้องการ ซึ่งไม่สามารถจัดในรูปของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ เช่น การจัดอบรมวิชาชีพ จัดสัมมนาในเนื้อหาที่ประชาชนสนใจ จัดให้ความรู้ในรูปของการประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดในรูปกลุ่มสนใจ จัดในรูปของการดูงานในสถานประกอบการ เป็นต้น โดยทั่วไป การศึกษาประเภทนี้ไม่ได้มุ่งเพื่อการเพิ่มวุฒิ แต่มุ่งพัฒนาความรู้และทักษะตามที่บุคคลสนใจ

จากที่กล่าวมา ชี้ให้เห็นว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่จะช่วยให้ประชาชนได้รับการศึกษา นอกจากการเข้าศึกษาในระบบโรงเรียนโดยตรง ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเป็นเสมือนการศึกษาโอกาสที่สองของประชา

3. เป็นการลงทุนทางการศึกษาที่คุ้มค่า

เมื่อพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์ของการศึกษา จะเห็นว่าการจัดการศึกษาในสังคมมนุษย์ จะเริ่มต้นจากกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัยที่ไม่เป็นทางการ ต่อมาพัฒนามาเป็นการจัดการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบโรงเรียน และพัฒนาการหลังสุดมาเป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal education ตามรูปแบบและวิธีการที่เราคุ้นเคยกันดีในสังคมปัจจุบัน พัฒนาการของการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบนี้ เป็นการเรียงลำดับวิวัฒนาการของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

แม้ว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวิวัฒนาการมาก่อนการศึกษาในระบบโรงเรียนก็ตาม ในสังคมยุคหลังก็ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนมากกว่าการจัดการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ กิจกรรมที่เรียกว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพิ่งถูกหยิบยกขึ้นมาเน้นใหม่อีกครั้งโดยกลุ่มนักวางแผนการ พัฒนา นักวิชาการกลุ่มนี้ได้นำหลักการทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษา คือ มีการวิเคราะห์ในเรื่องการลงทุน ประสิทธิภาพของกระบวนการผลิต ผลการผลิต และความคุ้มค่าของการลงทุน เป็นต้น ก่อให้เกิดแนวความคิดในเรื่องของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยพิจารณามนุษย์ในแง่ทรัพยากรของประเทศและในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นี้ก็ใช้กระบวนการของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลาย จำเป็นต้องมีการวางแผนการจัดเป็นอย่างดี

เอกสารทางวิชาการที่ถือเป็นการบุกเบิกการนำหลักทางเศรษฐศาสตร์มาใช้วิเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ ได้แก่ หนังสือของ ฟิลลิป คูมส์ (Philip Coombs) ที่เขียนขึ้นมาในปี ค.ศ. 1968 ชื่อ วิฤตการณ์ทางการศึกษาของโลก (The World Educational Crisis: A System Analysis

คูมส์ และคณะ ซึ่งเรียกตัวเองว่า กลุ่มนักวางแผนการพัฒนา ได้ทำงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนมาอย่างต่อเนื่องและต่อมาในปี ค.ศ. 1985 เขาได้ขยายแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้วยการเขียนหนังสือชื่อ วิฤตการณ์ของโลกในทางการศึกษา (The World Crisis in Education: A View from the Eighties) เขาได้นำหลักและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มาวิเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษาของประเทศต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน ผลงานของนักวิชาการกลุ่มนี้ได้เรียกร้องความสนใจต่อการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก โดยยืนยันถึงความคุ้มค่าของการลงทุนในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพของประชากรของประเทศ

ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพของประชากรเป็นการพัฒนา กิจกรรมด้านต่าง ๆ ของประเทศไปในตัว เช่น พัฒนาด้านการเกษตร ด้านการสาธารณสุข ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และการพัฒนาประเทศชาติโดยรวม เพราะเมื่อบุคคลได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพสูงขึ้นก็จะส่งผลไปถึงการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ให้บังเกิดผลดีตามไปด้วย เพราะในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่า คนเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการผลิต ดังนั้น การลงทุนในแง่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนของประเทศจึงเป็นการคุ้มค่าต่อการลงทุนเป็นอย่างยิ่ง

ถ้าเทียบกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะเห็นว่า มีลักษณะและเป้าหมายที่แตกต่างกัน เป้าหมายหลักของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการพัฒนาคุณภาพของประชากรโดยรวม เป็นการให้ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต หลักสูตรการเรียนจึงเป็นหลักสูตรกลาง ๆ ที่มีความเป็นมาตรฐานสำหรับคน ส่วนใหญ่ของประเทศ ส่วนการศึกษานอกระบบ

โรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการเฉพาะบุคคลและเฉพาะถิ่นมากกว่า จึงสามารถหยิบยกเนื้อหาที่จำเป็นมาจัดการเรียนการสอนเป็นการเฉพาะได้ คือ เรียนเฉพาะสิ่งที่จำเป็นในสถานการณ์นั้น ๆ จริง ๆ ด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงสามารถจัดได้ง่าย จัดได้กว้างขวาง จัดได้ทันกับเหตุการณ์ และจัดได้ในลักษณะของการลงทุนต่อหัวที่ถูกลงกว่าการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน

ในหนังสือของฟิลลิป คูมส์ และหนังสือของนักวิชาการคนอื่น ๆ ยืนยันว่า การศึกษาในระบบโรงเรียนต้องใช้การลงทุนที่สูง เพราะเป็นการนำเม็ดเงินมาใช้ลงทุนโดยตรง นับตั้งแต่การลงทุนด้านครูและบุคลากรที่เป็นเจ้าหน้าที่ประจำ ต้องลงทุนด้านอาคารสถานที่ จัดหาวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งทุกอย่างเหล่านี้จะต้องจัดหามาเป็นการเฉพาะใช้ในกิจกรรมการศึกษาเพียงอย่างเดียว ในบางครั้งอาจใช้ไม่เต็มประสิทธิภาพก็มี การลงทุนสูงเช่นนี้ไม่ได้เป็นเครื่องรับประกันว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่ถือว่ายังยากจนอยู่ ซึ่งในหลาย ๆ แห่ง และหลาย ๆ โครงการยังสามารถพิสูจน์ให้เห็นว่า สามารถจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้อย่างตรงเป้าหมายด้วยค่าใช้จ่ายต่อหัวที่ถูกลงกว่าการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน

ลักษณะเด่นชัดด้านการลงทุนของกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การลงทุนร่วมกับกิจกรรมอื่น หรือสามารถจัดให้เชื่อมโยงและใช้ทรัพยากรร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ได้ เช่น จัดร่วมกับการพัฒนาบุคลากรด้านการเกษตร จัดร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรม ร่วมกับสถานประกอบการต่าง ๆ จัดให้สัมพันธ์กับโครงการด้านสุขภาพและโภชนาการ จัดร่วมกับกิจกรรมการวางแผนครอบครัว จัดให้สอดคล้องกับโครงการพัฒนาชุมชนของหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งจัดให้สัมพันธ์กับกิจกรรมขององค์กรเอกชน เป็นต้น ทำให้สามารถใช้ทรัพยากรร่วมกันได้ ไม่จำเป็นต้องลงทุนเป็นการเฉพาะ

นอกจากประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ถ้าพิจารณาในเรื่องของการใช้เวลาในการเรียน ซึ่งในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่า “เวลา” เป็นปัจจัยของการลงทุนประการหนึ่ง ในแง่ของการศึกษาในระบบโรงเรียน ถือเป็นการเรียนแบบเต็มเวลา การเรียนและการประกอบอาชีพการงาน เป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถกระทำไปพร้อมกันได้ จำเป็นต้องหยุดจากการประกอบอาชีพเพื่อไปศึกษาเล่าเรียน ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบอาชีพสามารถปลีกเวลาว่างไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมได้ เช่น ไปเรียนในตอนค่ำ หรือในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ทำให้การเรียนและการประกอบอาชีพสามารถกระทำในเวลาเดียวกันได้ จึงถือว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการลงทุนด้านเวลาที่ประหยัดกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกจากนี้ยังสามารถสัมพันธ์ความรู้จากการเรียนกับการประกอบอาชีพเข้าด้วยกันได้อีกด้วย

4. เป็นการศึกษาที่ส่งเสริมความเสมอภาค

ดังที่กล่าวมาที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็น “การศึกษาโอกาสที่สอง” ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีบทบาทเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งสำหรับการศึกษา

ของประชาชน การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงทำหน้าที่ควบคู่ไปกับการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นระบบหลัก การศึกษานอกระบบทำหน้าที่ในการเสริม (Complement การเพิ่มเติม (Addition และการให้ช่องทางเลือกที่แตกต่างออกไป (Alternative ทั้งหมดนี้เป็นการกระจายโอกาสทางการศึกษาออกไปสู่ประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งก็คือความพยายามในการส่งเสริมความเสมอภาคเพื่อลดช่องว่างภายในสังคมนั่นเอง

แม้ว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนพยายามขยายขอบเขตของการบริการออกไปให้มากที่สุด เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาออกไปสู่ประชาชน แต่ในแง่ของความเป็นจริงไม่อาจสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาให้เกิดขึ้นในสังคมได้ เพราะคนที่มีฐานะดีกว่าจะมีโอกาสได้รับการศึกษาที่ดีกว่า เป็นการถ่างช่องว่างในสังคมให้กว้างออกไปมากขึ้น นั่นคือคนที่มีโอกาสดีอยู่แล้วจะเป็นผู้ได้รับโอกาสมากยิ่งขึ้น ส่วนผู้ที่ด้อยโอกาสหรือผู้ที่เสียเปรียบอยู่แล้วก็จะยิ่งเสียเปรียบมากยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุนี้การที่จะให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้รับการศึกษาในรูปแบบเดียวกัน มีปริมาณและคุณภาพเท่าเทียมกันจึงเป็นเพียงอุดมคติเท่านั้น ในความเป็นจริงไม่สามารถเป็นไปได้ ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งทำให้ประชาชนสามารถเลือกเรียนได้ตามความจำเป็นและความเหมาะสมกับแต่ละบุคคล

การศึกษาในระดับประถม มัธยม และอาชีวศึกษา ได้มีวิธีเรียนเพื่อการเทียบโอนความรู้ในแต่ละระดับด้วยวิธีต่าง ๆ ที่พวกเราคุ้นเคยกันดี เช่น การจัดสอนเป็นชั้นเรียนในลักษณะของการศึกษาผู้ใหญ่ การจัดการเรียนในรูปแบบของการศึกษาทางไกล การเรียนด้วยตนเองแล้วไปสอบเทียบความรู้เมื่อผู้เรียนมีความพร้อม เป็นต้น จัดเป็นการยกระดับวุฒิทางการศึกษาของประชาชนที่ทำอยู่ในสังคมปัจจุบัน

สำหรับการคิดค้นหาวิธีเรียนเพื่อเทียบโอนความรู้ในระดับอุดมศึกษา หรือที่เรียกว่า การศึกษาต่อเนื่องนั้น ในต่างประเทศได้มีวิธีการต่าง ๆ หลายวิธี ล้วนแต่เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนกระตือรือร้นต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง วิธีการเหล่านี้ทำให้ประชาชนสามารถยกระดับการศึกษาของตนด้วยวิธีการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ จัดเป็นการส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษาได้เป็นอย่างดี

วิธีการหรือรูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อช่วยให้ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง และสามารถเทียบโอนความรู้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ดำเนินการในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศสหรัฐอเมริกา มีดังนี้

1 การเทียบหน่วยเรียนในการศึกษา ต่อเนื่อง (Continuing Education Unit เป็น การคิดหน่วยวัดเพื่อเทียบโอนประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนด้วยตนเองหรือการเรียนด้วยวิธีการนอกระบบโรงเรียนเพื่อเทียบโอนกับการเรียนในระบบโรงเรียน (โดยทั่วไป 1 หน่วย CEU จะเทียบได้กับการเรียนใน

ระบบโรงเรียน 10 ชั่วโมง ใน สถาบันการศึกษาบางแห่งจะนำผลการเทียบโอนนี้ไปคิดเป็นเครดิต (College credits) เพื่อการรับวุฒิปัตร์ หรือปริญญาบัตรได้

2 ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Learning modules เป็นการนำเนื้อหาวิชาเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาจัดทำเป็นชุดการเรียนรู้ที่มีความสมบูรณ์ในตัวเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ด้วยตนเอง โดยทำตามข้อแนะนำในชุดการเรียนนั้น ผู้เรียนสามารถเรียนได้ที่บ้าน ที่ทำงาน หรือตามโอกาสที่เหมาะสมต่าง ๆ ในชุดการเรียนรู้จะมีสื่อประกอบการเรียนหลายอย่างให้เลือกได้ตามความสะดวก เช่น ซีดี ตำรา แบบเรียน เป็นต้น

3 การเทียบหน่วยประสบการณ์ (Credit for experience ในสถาบันการศึกษาบางแห่งมีการเทียบโอนประสบการณ์การทำงาน หรือประสบการณ์ในชีวิตมาเป็นเครดิต การเรียนตามหลักสูตรในระบบโรงเรียนได้ ในประเทศไทยก็มีการปฏิบัติเช่นว่านี้ในหน่วยงานของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

4 การสอบเพื่อเทียบความรู้ (Credit by testing เป็นการเทียบโอนความรู้ด้วยการสอบเทียบ โปรแกรมที่เป็นที่รู้จักกันดีในสหรัฐอเมริกา เช่น CPEP (The College Proficiency Examination Program) และ CLEP (The College-level Examination Programs) ทั้งสองโปรแกรมเป็นระบบการสอบเทียบความรู้ในระดับอุดมศึกษา

5 การจัดโปรแกรมพิเศษเพื่อการศึกษา (Non-regular semester college offerings เช่น การจัดโปรแกรมการศึกษาในรูปของบทเรียนจุลบท (Mini-courses) การฝึกงาน (Internships) การศึกษาดูงาน (Travel courses) และการเรียนในวันหยุดสุดสัปดาห์ (Weekend courses for college credits

6 การศึกษาสำหรับบุคคลภายนอก (External degree เป็นการเปิดการศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไปที่ไม่ใช่นักศึกษาภาคปกติของมหาวิทยาลัยที่รู้จักกันดี ได้แก่ การศึกษาในรูปของมหาวิทยาลัยเปิด (Open university) หรือมหาวิทยาลัยไร้กำแพง (Campus-without-walls) เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาด้วยวิธีการเรียน หลายรูปแบบ ได้แก่ การเรียนตามเนื้อหาในหลักสูตร การเรียนในระบบตัวเตอรืในศูนย์การเรียนกิจกรรมการเรียนการสอนส่วนใหญ่จัดขึ้นภายนอกมหาวิทยาลัย

7 การสอนทางโทรทัศน์ (Cable television เป็นการถ่ายทอดกิจกรรมการเรียนการสอนผ่านรายการโทรทัศน์ ผู้เรียนสามารถรับชมได้ที่บ้าน สถานที่ทำงาน หรือศูนย์การเรียนในชุมชน โดยทางสถาบันจัดกิจกรรมเสริมอื่น ๆ ให้ เช่น บริการตัว การนำเสนอเนื้อหาด้วยวิธีการและสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถติดตามบทเรียนได้

8 การเรียนด้วยการกำหนดข้อตกลง (Performance contracting เป็นการกำหนดข้อตกลงระหว่างผู้สอนและผู้เรียนว่าจะต้องมีกิจกรรมอะไรบ้าง มีปริมาณ และคุณภาพเพียงไร ภายใต้เงื่อนไขเช่นไร รวมทั้งระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งผู้เรียนจะต้องปฏิบัติตามสัญญาและข้อตกลงนั้น

9 โครงการเรียนสำหรับผู้ใหญ่ (Adult learning project เป็นการกำหนดโครงการเรียนแล้วทำการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง โดยทางสถาบันการศึกษาจะเป็นผู้ประเมินผลการเรียนนั้น ๆ

10 การเรียนจากซีดีเสียงและวีดิทัศน์ (CD instruction ทางฝ่ายจัดสอนจะเตรียมเนื้อหาและบทเรียนบรรจุลงในซีดี และวีดิทัศน์ แล้วจัดส่งให้ผู้เรียนนำไปเปิดฟังและชมด้วยตนเอง

11 การเรียนโดยใช้ระบบคูปอง (Voucher system for learning ผู้เรียนจะได้รับบัตรหรือคูปองการเรียนและสามารถนำไปใช้สิทธิ์เพื่อลงทะเบียนเรียนในช่วงใดก็ได้ตลอดชั่วอายุ ทั้งนี้แล้วแต่ที่ผู้เรียนมีความสะดวกและความต้องการที่จะเรียนเมื่อใด ไม่มีการจำกัดระยะเวลาการจบหลักสูตร

12 การเข้าและออกในระบบเปิด (Open entrance/open exit บุคคลสามารถเข้าเรียนหรือหยุดการเรียนเมื่อไรก็ได้ ซึ่งจะต้องเป็นไปตามแผนหรือตามความเหมาะสมของแต่ละคน

นอกจากตัวอย่างที่กล่าวมา ยังมีรูปแบบและวิธีการอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งการกำหนดมาตรการทางกฎหมาย เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลได้ใฝ่ใจศึกษาค้นคว้าตลอดเวลา ตามแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อเปิดช่องทางให้บุคคลได้รับการศึกษาและพัฒนาตนเองตามความเหมาะสม เป็นการส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษาวิธีหนึ่งด้วยวิธีการของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

บทที่ 3

ความแตกต่าง และความสัมพันธ์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

ความแตกต่างของการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

การที่จะให้บุคคลได้รับการศึกษาตลอดชีวิต หรือได้รับการศึกษาทุกช่วงชีวิตอย่างต่อเนื่องนั้น จะอาศัยเพียงการศึกษาระบบโรงเรียนเท่านั้นไม่เพียงพอ เพราะบุคคลไม่สามารถศึกษาอยู่ในโรงเรียนได้จนตลอดชีวิตของเขา เขาต้องออกมาเผชิญกับสภาพชีวิตจริงภายนอกโรงเรียน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ ที่เอื้อต่อสภาพการณ์นอกโรงเรียน เอื้อต่อเวลา และเหมาะสมกับสภาพการณ์ในแต่ละช่วงชีวิต จากการศึกษาข้อคิดข้อเขียนของนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน เช่น เดฟ (Dave) แอกซิน (Axinn) โนลส์ (Knowles) ฮูล (Houle) ไรอัน (Ryan) คูมส์ (Coombs) ก่อ สวัสดิพานิชย์ โกวิท วรพิพัฒน์ สุนทรสุนันท์ชัย เป็นต้น ได้แบ่งประเภทของการศึกษาที่บุคคลได้รับในปัจจุบันนี้ออกเป็น 3 ประเภท คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ และให้คำอธิบายการศึกษาแต่ละรูปแบบไว้ สรุปได้ ดังนี้

การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) หมายถึง การศึกษาที่จัดขึ้นโดยมีโครงสร้าง กฎ ระเบียบต่าง ๆ ค่อนข้างตายตัว เช่น ในเรื่องของการแบ่งระดับชั้นการเรียน การสอน ในเรื่องของอายุผู้เรียน ในเรื่องของการกำหนดหลักสูตร การกำหนดเวลาเรียนซึ่งส่วนใหญ่ต้องเรียนเต็มเวลา การมีเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวในการวัดและประเมินผล การใช้เวลาเรียนยาวนานเพื่อมุ่งเตรียมเยาวชนหรือผู้เรียนให้นำความรู้ไปใช้ในวันข้างหน้า การศึกษาในระบบโรงเรียนจะจัดให้แก่บุคคลในช่วงอายุที่กำหนดเท่านั้น การเรียนต้องเรียนต่อเนื่องจนจบหลักสูตร การเรียนการสอนเกิดขึ้นในสถานที่หรือสถาบันที่จัดขึ้นโดยเฉพาะ ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย

การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) หรือแต่เดิมนิยมเรียกว่า การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) (เพราะแต่เดิมนั้น จัดให้แก่ผู้ใหญ่เท่านั้น ผู้ใหญ่ที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาเมื่ออยู่ในวัยเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้แก่ประชาชนทุกคน โดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ประชากรก่อนวัยเรียน ประชากรที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสเข้าศึกษาในระดับต่าง ๆ และประชากรที่มีอายุพ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียนไปแล้ว จนถึงสูงอายุโดยไม่จำกัดวัย เพศ พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ ความสนใจ ฯลฯ

โดยมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านความรู้ที่เป็นพื้นฐานแก่การดำรงชีวิต การอ่าน การเขียน ความรู้ทางด้านทักษะอาชีพ และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในเรื่องต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความยืดหยุ่นทั้งด้านระยะเวลาเรียน หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล สถานที่เรียน ฯลฯ ผู้เรียนสามารถเข้าเรียนได้เมื่อมีความพร้อม หยุดเรียนได้เมื่อมีภาระความจำเป็น และกลับมาเรียนใหม่ได้เมื่อต้องการ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและสังคม หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษาประเภทนี้ไม่จำกัดเฉพาะสถาบันการศึกษา อาจจะเป็นหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

การศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ(Informal Education)

หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการศึกษาที่บุคคลได้รับความรู้ ประสบการณ์ และทักษะต่าง ๆ โดยการเรียนรู้จากครอบครัว สังคม สิ่งแวดล้อม จากการดำรงชีวิตประจำวัน จากการพูดคุย สนทนา การสังเกต การเข้าร่วมในกิจกรรม การประกอบอาชีพการงาน โดยที่กิจกรรมเหล่านั้นอาจจะเป็นกิจกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้แก่บุคคลทั่ว ๆ ไป โดยไม่มีกลุ่มเป้าหมายที่เจาะจง ไม่มีหลักสูตรตายตัว ไม่มีเวลาเรียน ใครสนใจอ่าน ฟัง ดู ก็ได้ความรู้ไป หรืออาจไม่ได้เกิดขึ้นหรือจัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษา แต่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อื่น แต่กลับทำให้บุคคลได้รับความรู้โดยบังเอิญหรือโดยไม่ตั้งใจ เช่น การที่บุคคลไปเที่ยวสวนสาธารณะหรือสวนสัตว์แล้วบังเอิญได้รับความรู้เกี่ยวกับสัตว์และพรรณไม้ต่าง ๆ หรือเด็ก ๆ เรียนรู้คำศัพท์ใหม่ ๆ จากการพูดคุยกับเพื่อนกับคนในครอบครัว เด็กผู้หญิงเรียนรู้การทำอาหาร การดูแลบ้านเรือนจากการสังเกต และการช่วยแม่ทำงานบ้าน หรือบุคคลอาจเรียนรู้เรื่องของธรรมชาติ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ จากการฟังเพลง หรือจากการชมภาพยนตร์ เป็นต้น จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กิจกรรมที่ยกมาเป็นตัวอย่างไม่ว่าจะเป็นสวนสาธารณะ สวนสัตว์ การทำงานบ้านงานเรือนของแม่ เพลง ภาพยนตร์ หรือสื่อมวลชนชนิดอื่น ๆ เหล่านี้ ไม่ได้ถูกจัดทำหรือจัดสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการศึกษา แต่บางอย่างเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เช่น การทำงานบ้านงานเรือนของแม่ หรือบางตัวอย่างจัดทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการพักผ่อนเพื่อการบันเทิง แต่สิ่งเหล่านั้นไปทำให้บุคคลเกิดความรู้ขึ้นโดยอัตโนมัติหรือโดยบังเอิญ การที่บุคคลได้รับความรู้โดยวิธีการดังกล่าวนี้ เรียกว่า การศึกษาตามอัธยาศัย

เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายของการศึกษาทั้งสามรูปแบบแล้ว สามารถสรุปความแตกต่างได้ตามตารางดังนี้

การศึกษาในระบบโรงเรียน	การศึกษานอกระบบโรงเรียน	การศึกษาตามอัธยาศัย
<p>1. เป็นการจัดการศึกษาที่มีระบบระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน อยู่ในกรอบและมาตรฐานเดียวกันทั้งประเทศ ตามนโยบาย และความต้องการของชาติเป็นหลัก</p> <p>2. เน้นการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดหรือปลูกฝังเนื้อหาความรู้ ความเข้าใจ ให้เด็กก่อนเรียนและเด็กในวัยเรียนมีความพร้อมในการเรียนรู้ เพื่อให้มีพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ และสติปัญญา เพื่อการศึกษาในระดับสูงต่อไป</p> <p>3. มีหลักสูตร เวลาเรียน จุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อเตรียมพื้นฐานความรู้เบื้องต้นสำหรับการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ภายในช่วงเวลาที่กำหนดเป็นระยะไปตามพัฒนาการของวัย</p>	<p>1. เป็นการจัดการศึกษาที่มีระบบระเบียบยืดหยุ่นมาก เน้นไปที่สภาพปัญหาความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ มีมาตรฐานที่สอดคล้องกับชีวิตและสังคมของผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน และเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ</p> <p>2. เน้นการจัดหลักสูตรและระบบการเรียนรู้ที่เน้นสำหรับผู้ที่ยังเด็กเข้าสู่วัยแห่งการทำงาน สร้างครอบครัวและพัฒนาสมรรถนะที่เหมาะสมให้กับผู้ที่พลาดโอกาสที่จะเรียนในระบบโรงเรียน และผู้ที่ต้องการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง</p> <p>3. เน้นการศึกษาที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนที่แตกต่างกันอย่างหลากหลาย โดยไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ พื้นฐานความรู้ เวลา และสถานที่ รวมทั้งรูปแบบการเรียนรู้</p>	<p>1. เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ตามศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส จากประสบการณ์ การทำงาน บุคคล ครอบครัว สื่อมวลชน ชุมชน แหล่งความรู้ต่างๆ โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่มีการสอน ไม่มีใบประกาศนียบัตร หรือสถานศึกษาที่เป็นทางการ เรียนได้ตลอดเวลาทุกช่วงทุกวัยของชีวิต</p>

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาในระบบโรงเรียน และ การศึกษาตามอัธยาศัย

ครอเพลย์ และเดฟ (Cropley and Dave, 1978) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่สะท้อนให้เห็นถึงการที่คนเราต้องมีการศึกษาตลอดชีวิต โดยมีการสัมพันธ์และผสมผสานการศึกษาทั้งสามรูปแบบใน 2 มิติ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์และผสมผสานในแนวตั้ง

เป็นการเห็นว่าการศึกษามีความจำเป็นทุกช่วงชีวิตของบุคคล บุคคลควรได้รับการศึกษา ทุกช่วงเวลาตลอดชีวิตของเขา การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นเพียงช่วงหนึ่งของชีวิต การศึกษาในโรงเรียนไม่เพียงพอที่จะครอบคลุมความต้องการของชีวิตทั้งหมดได้ ช่วงชีวิตที่ยาวนานที่สุดของบุคคล ก็คือ ช่วงชีวิตหลังจากจบจากโรงเรียนไปแล้ว เพราะฉะนั้น การศึกษาจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต และการศึกษาที่มีความสำคัญแก่บุคคลมาก ก็คือ การศึกษาจากภายนอกโรงเรียนทั้งการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น การศึกษาจากเพื่อน จากครอบครัว จากชุมชน จากการทำงาน เป็นต้น ดังนั้น การศึกษาจึงจำเป็นสำหรับทุกช่วงอายุ และควรจะใช้หลายวิธีการ หลายกระบวนการ

2. ความสัมพันธ์และผสมผสานในแนวราบ มิตินี้

เป็นการพิจารณาเห็นว่าการศึกษากับชีวิตเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน การศึกษาการเรียนรู้อาจจะประสานกันหลายๆ ส่วน ทั้งในโรงเรียนและแหล่งอื่น ๆ ในสังคม การศึกษาควรจะผสมผสานระหว่างการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยในลักษณะอื่น ๆ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับชีวิต แหล่งที่จะให้การเรียนรู้อาจจะเป็นลักษณะของเครือข่าย ซึ่งจะผสมผสานรูปแบบและแหล่งการเรียนรู้ทั้งหมดที่มีในชุมชน และสัมพันธ์กับชีวิตจริง

เมื่อพิจารณารายละเอียดของการศึกษาทั้ง 3 ประเภทแล้ว จะพบว่า การศึกษาทั้ง 3 ประเภทนั้น มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน จะแยกจากกันโดยอิสระได้ยาก การศึกษาในระบบโรงเรียนมีระบบแบบแผนมากที่สุด การศึกษาตามอัธยาศัยค่อนข้างจะไม่มีแบบแผน ไม่ได้ตั้งใจจัดให้กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนอยู่ระหว่างกลางจะจัดให้มีแบบแผนอย่างการศึกษาในระบบบ้างก็ได้ หรือจะให้ยืดหยุ่นมากที่สุดแบบการศึกษาตามอัธยาศัยก็ได้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบมีความเกี่ยวโยงและสัมพันธ์กันมาก ในแต่ละช่วงชีวิตของบุคคลอาจจะได้รับการศึกษาทั้ง 2 หรือ 3 รูปแบบผสมผสานกันไป เพราะฉะนั้นการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบจึงเป็นองค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิต ดังแผนภาพดังนี้

ประเภทการศึกษาที่ได้รับ

	นอกระบบ	ในระบบ	ในระบบ	นอกระบบ	นอกระบบ
	อัยาศัย	นอกระบบ	นอกระบบ	อัยาศัย	อัยาศัย
		อัยาศัย			
	อัยาศัย	อัยาศัย	นอกระบบ	อัยาศัย	อัยาศัย
			อัยาศัย		
อายุ	0	3	6	22	60

บทที่ 4

กลุ่มเป้าหมายของการจัดของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

กลุ่มเป้าหมายของการจัดศึกษานอกระบบโรงเรียนมีทั้งกลุ่มเป้าหมายโดยทั่วไปและกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ โดยกลุ่มเป้าหมายโดยทั่วไปคือบุคคลทุกเพศ วัย ส่วนกลุ่มเป้าหมายเฉพาะมีลักษณะเฉพาะทางด้านต่างๆ เช่น วัฒนธรรม ภาษา ความเป็นอยู่ เป็นต้น

การแบ่งประเภทของกลุ่มเป้าหมายของการจัดศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยทั่วไป มีหลายเกณฑ์ เช่น

1. การแบ่งโดยใช้อายุเป็นเกณฑ์
 - 1.1 เด็กก่อนวัยเรียน
 - 1.2 เด็กวัยการศึกษาภาคบังคับ แต่ไม่มีโอกาสเรียนหรือออกกลางคัน
 - 1.3 ผู้ที่อายุพ้นวัยการศึกษาภาคบังคับขึ้นไป ซึ่งอายุ 15 ปี ขึ้นไป แต่ไม่ได้เรียนต่อ
 - 1.4 ผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน อายุ 25 ปีขึ้นไป
 - 1.5 ผู้สูงอายุ อายุ 60 ปี ขึ้นไป
2. การแบ่งโดยอาศัยระดับความรู้ของกลุ่มเป้าหมายเป็นเกณฑ์
 - 2.1 กลุ่มที่ไม่เคยเข้าโรงเรียนเลยและกลุ่มที่เคยเข้าโรงเรียนมาบ้างแต่ลืมหนังสือ
 - 2.2 กลุ่มที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา
 - 2.3 กลุ่มที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
 - 2.4 กลุ่มที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
 - 2.5 กลุ่มที่มีการศึกษาสูงกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย
3. การแบ่งตามอาชีพของกลุ่มเป้าหมาย
 - 3.1 เกษตรกร
 - 3.2 กลุ่มแรงงานในสถานประกอบการ
 - 3.3 กลุ่มอาชีพรับจ้าง
 - 3.4 กลุ่มพนักงานในองค์กรภาครัฐ วิสาหกิจ ภาคเอกชน

ฯลฯ

4. การแบ่งตามพื้นที่อยู่อาศัยเป็นเกณฑ์

4.1 ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนที่อาศัยในเมือง ได้แก่ ประชาชนเมืองทั่วไป และประชาชนในชุมชนแออัด

4.2 ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนที่อาศัยในชนบท ได้แก่ ประชาชนที่อยู่ในชนบททั่วไป และประชาชนที่อยู่ชนบทห่างไกล

5. การแบ่งตามลักษณะกิจกรรมที่จะจัดให้

5.1 กลุ่มเกษตรกร

5.2 กลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มสตรี

5.3 กลุ่มเยาวชน

5.4 กลุ่มผู้สูงอายุ

5.5 กลุ่มคนไทยในต่างประเทศ

6. การแบ่งตามลักษณะของสภาพความเป็นอยู่ ภาษา หรือวัฒนธรรม

6.1 กลุ่มชาติพันธุ์

6.2 กลุ่มชาวไทยมุสลิม

6.3 กลุ่มชาวเล

6.4 กลุ่มประชาชนในบริเวณชายแดน

ฯลฯ

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าในภาพกว้าง กลุ่มเป้าหมายของการจัดศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ทุกพื้นที่ ทุกระดับการศึกษาที่จบมา สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม อย่างไรก็ตามการแบ่งกลุ่มเป็นกลุ่มย่อยๆ ตามเกณฑ์ เพื่อให้หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถจัดการศึกษาได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้มากที่สุด

นอกเหนือจากการแบ่งกลุ่มเป้าหมายโดยเกณฑ์กว้างๆ ดังกล่าว บางหน่วยงานยังแยกกลุ่มเป้าหมายที่มีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างออกไปจากกลุ่มเป้าหมายทั่วไปเป็นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่มีภาษาและวัฒนธรรมเฉพาะของท้องถิ่นหรือชุมชน รวมทั้งอาจมีลักษณะและสภาพปัญหาที่เป็นลักษณะของตนเอง อาทิ เช่น

1. กลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มชนที่มีเชื้อสายปกากะญอ ละว้า มลาบรี ไทยใหญ่ มูเซอ ม้ง มอแกน อูรักละโว้ย เป็นต้น

2. กลุ่มชาวไทยมุสลิม ซึ่งส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

3. กลุ่มประชาชนบริเวณชายแดน ทั้งบริเวณภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก และภาคใต้ ซึ่งมีชายแดนที่ติดกับประเทศเพื่อนบ้านของประเทศไทย เช่น พม่า ลาว กัมพูชา และมาเลเซีย

4. กลุ่มประชาชนในเขตชุมชนแออัด

5. กลุ่มผู้พิการ

6. กลุ่มสตรี

7. กลุ่มผู้สูงอายุ

8. กลุ่มเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส เช่น เด็กและเยาวชนเร่ร่อน เด็กและเยาวชนที่พิการ เด็กและเยาวชนที่อยู่ในกระบวนการยุติธรรมซึ่งอยู่ในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนและสถานพินิจ เป็นต้น

9. กลุ่มผู้ต้องขัง

10. กลุ่มแรงงานต่างด้าว เช่น ชาวพม่า ลาว กัมพูชา เป็นต้น

บทที่ 5

วิวัฒนาการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทย

การศึกษาของประเทศไทยมิได้แบ่งแยกการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างชัดเจน จนกระทั่งมีการปฏิรูปการศึกษาครั้งสำคัญในปี พ.ศ. 2520 ในแผนการศึกษาของชาติได้มีการกำหนดให้มีการศึกษานอกระบบโรงเรียนควบคู่ไปกับการศึกษาในระบบ และเมื่อมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติปี พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้การศึกษา มี 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ในส่วนของการศึกษาในระบบได้มีหน่วยงาน และสถานศึกษาจัดการศึกษาในระบบเป็นที่แน่ชัดแล้ว ส่วนการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยยังให้มีกฎหมายรองรับ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2551 ได้ออกกฎหมายส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยมีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นหน่วยประสานจัดการ และมีองค์การและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องร่วมดำเนินการ ดังนั้นจึงกล่าวเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้ง 2 ด้าน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทยในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2503

ได้แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลาใหญ่ ๆ ได้แก่ การศึกษานอกระบบโรงเรียนยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง และยุคก่อนการพัฒนาประเทศ เนื่องจากการเกิดภาวะสงครามได้มีการจัดการศึกษาของชาติด้วย และเมื่อเสร็จสิ้นสงครามแล้วรัฐบาลได้มีการเริ่มพัฒนาประเทศเป็นสำคัญ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียนยุคก่อนสงครามโลก ครั้งที่ 2 (ก่อนปี พ.ศ. 2483)

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทย น่าจะนับเริ่มแรกมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ในสมัยราชวงศ์สุโขทัยซึ่งมีอักษรไทยใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1825 โดยยังไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรใดเป็นผู้จัด นอกจากเป็นการเรียนการสอนที่ถ่ายทอดตามความต้องการของการปกครองและติดต่อสื่อสารกันในเขตพื้นที่วังและบ้าน

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม โดยการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น การดำเนินชีวิตของคนไทยเริ่มมีกฎ ระเบียบ ธรรมเนียมประเพณีแนวปฏิบัติอยู่ร่วมกันมากขึ้น การจัดการเรียนการสอนยังไม่มีรูปแบบแน่นอน การจัดการเรียนรู้จึงเป็นในลักษณะการศึกษาตามอัธยาศัยเนื้อหาสาระเป็นไปตามความต้องการของการปกครองในแต่ละยุคสมัยของพระเจ้าแผ่นดิน ถึงแม้ว่าในตอนปลายของรัชสมัยอยุธยา การศึกษาในราชสำนักจะรุ่งโรจน์มาก ประชาชน

สามารถแต่งกลอนและกาพย์เพื่อใช้โต้ตอบในการพูดจาต่อกันได้ แต่ก็ทำได้อยู่ในวงจำกัดของกลุ่มบุคคลเท่านั้น

มาถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2413) วัดเป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษาหาความรู้ของประชาชน ซึ่งได้จัดต่อเนื่องมาจากตอนปลายของกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ ชาวไทยนิยมส่งบุตรหลานไปฝากไว้กับพระ เพื่อการศึกษาเล่าเรียน ส่วนศิลปะ วิทยาการ และช่างฝีมือต่าง ๆ เป็นการถ่ายทอดกันเองในระหว่งครอบครัว จนกระทั่งได้มีการจัดตั้งโรงเรียน (โรงเรียน ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2414 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงเรียนดังกล่าวมีลักษณะเป็นโรงเรียนเฉพาะอย่าง เช่น โรงเรียนหลวง โรงเรียนภาษาอังกฤษ โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก โรงเรียนตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนพระปริยัติธรรม เป็นต้น เมื่อมีโรงเรียนเกิดขึ้นเรื่อย ๆ จึงจำเป็นต้องมีการควบคุมการเรียนการสอนให้มีคุณภาพและอยู่ในแบบแผนอันเดียวกัน จึงโปรดเกล้าตั้ง “กรมศึกษาธิการ” (Department of Education) ขึ้นในปี พ.ศ. 2441 ได้จัดให้มีโครงการศึกษา หรือแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกขึ้น นับว่าประเทศไทยได้กำหนดให้มีการศึกษาในระบบเกิดขึ้นนั่นเอง (ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และสุมาลี สังข์ศรี, 2528 โครงการศึกษา พ.ศ. 2441 ได้มีการจัดลำดับชั้นเรียนเป็น 2 สาย คือ การเล่าเรียนสามัญและการเล่าเรียนพิเศษ เริ่มกำหนดอายุควบคุมคู่ไปกับระดับ และตัวประโยคที่จะเรียน ซึ่งต่อมาได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาสืบเนื่องต่อมาอีกหลายฉบับ ในลักษณะการพัฒนาแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับการขยายการจัดการศึกษาออกไปตามหัวเมือง และจังหวัดต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทำให้ประชาชนทั้งชายและหญิงมีโอกาสหาความรู้ทั้งความรู้พื้นฐาน และการงานวิชาชีพตามความต้องการของสังคมและยุคสมัย

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข คณะผู้ปกครอง (คณะราษฎร ได้ประกาศหลัก 6 ประการ เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ หนึ่งในจำนวนนั้นคือ “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” ซึ่งแสดงว่าการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญขึ้นภายใต้การปกครองระบบใหม่นั้น การศึกษาเป็นเป้าหมายที่สำคัญรวมอยู่ด้วยในหลักหนึ่ง (ชัยอนันต์ สมุทวนิช และ ชัตติยา กรรณสูตร, 2518)

ถึงแม้ว่าจะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา แต่ยังมีเด็กที่อยู่ในเกณฑ์ไม่ได้เข้าเรียนอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนผู้ที่เข้าเรียนแล้วต้องออกกลางคันในชั้นต่าง ๆ อีกเกือบครึ่งหนึ่งของจำนวนที่เข้าเรียน เด็กเหล่านี้เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็กลายเป็นผู้ไม่รู้หนังสือนั่นเอง (สุนทร สุนันท์ชัย, 2534)

ในปี พ.ศ. 2480 ได้มีการสำรวจสำมะโนครัวครั้งแรกปรากฏว่าทั้งประเทศมีพลเมืองทั้งหมด 14.46 ล้านคน มีผู้ไม่รู้หนังสือที่มีอายุตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไปจำนวนประมาณ 6.89 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 68.8 จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้รัฐบาลสมัยนั้นตระหนักว่า ถึงแม้ว่ารัฐบาลได้มุ่งใช้การศึกษาเป็นหลักในการพัฒนา

ประเทศมาแล้ว 5 ปี พลเมืองของประเทศก็ยังมีผู้อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้อีกมากกว่าครึ่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งเป็นปัญหาต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งพลเมืองที่เป็นผู้ใช้สิทธิ์เลือกตั้งเป็นผู้ไม่รู้หนังสือโดยมาก ย่อมเป็นอุปสรรคในการไปใช้สิทธิ์และการปกครองตามมา ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงต้องเตรียมการแก้ไขการไม่รู้หนังสือของประชาชน โดยการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาเพื่อดำเนินการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือและจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการรู้หนังสือขึ้นด้วย

ช่วงที่ 2 การศึกษานอกระบบโรงเรียนในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2483-2488)

กำเนิดการศึกษาผู้ใหญ่ของประเทศไทย

เมื่อมีการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนขึ้นมา ปรากฏว่ามีกลุ่มประชากรอีกเป็นจำนวนมาก ไม่มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน หรือเข้ามาสู่ระบบการศึกษาปกติที่รัฐจัดให้ได้ ประกอบกับพลเมืองไทยมีผู้ไม่รู้หนังสือเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงธรรมการ ได้จัดตั้ง กองการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อปฏิบัติงานให้การศึกษาแก่ประชาชนให้อ่านออกเขียนได้ และรู้หน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

การดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมในสมัยนั้นที่สอดคล้องกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แก่ การเปิดโรงเรียนผู้ใหญ่ โดยสอนไม่เรียกเก็บค่าเรียนทั้งในส่วนกลาง และต่างจังหวัด กำหนดหลักสูตรในการเรียนการสอนแบ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ภาคต้น ภาคปลาย และภาคพิเศษ (กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน, 2542)

ในส่วนของการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ จัดเป็นนโยบายสำคัญเป็นความร่วมมือของทุกฝ่าย รัฐบาลได้พยายามปลูกฝังความรู้สึกรักชาติให้กับประชาชนควบคู่ไปด้วย เนื่องจากอยู่ในสภาวะสงคราม (ระหว่างปี พ.ศ. 2484-2488) ซึ่งประเทศไทยประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในขณะนั้น ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนรู้หน้าที่ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยและรู้จักรักษาตัวเองให้มีชีวิตรอดอยู่ในสังคมขณะนั้นด้วย

การเรียนการสอนในครั้งแรกใช้สูตรและแบบเรียนชั้นประถมศึกษาในระบบปกติไปก่อน ในขณะเดียวกันเริ่มมีกำหนดกรอบความคิดการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ วิธีการเรียนรู้ และจัดทำบทเรียนที่เป็นของผู้ใหญ่โดยเฉพาะขึ้น โดยอาศัยประสบการณ์ของผู้ดำเนินการจากการได้ไปดูงานการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในต่างประเทศ ทั้งในยุโรปและอเมริกา มาประยุกต์ใช้ โดยแบ่งหลักสูตรออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับที่ 1 และระดับที่ 2 แต่ละระดับใช้เวลาเรียนประมาณ 6 เดือน แบบเรียนที่ใช้สอนเป็นคำ ๆ พร้อมแสดงด้วยภาพ จะมีคำที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันประมาณ 1,000 คำ

ในช่วงเวลาเดียวกันกองการศึกษาผู้ใหญ่ ได้จัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ มีผู้เรียนเป็นระบบ เปิดสอนในภาคค่ำ ตอนบ่าย ตอนเย็น ตอนกลางคืน สัปดาห์ละไม่น้อยกว่า 3 วัน ๆ ละ 1-2 ชั่วโมง ได้มีการออก

ระเบียบโรงเรียนผู้ใหญ่ในปี พ.ศ. 2484 กำหนดลักษณะและประเภทของโรงเรียน การจัดตั้งโรงเรียน การรับผู้เข้าเรียน การปกครอง การควบคุม การล้มเลิกโรงเรียน การสอบซ่อม และการสอบไล่ ตลอดจนการจัดทำแบบรายงานต่าง ๆ ขึ้น โดยในระยะแรกอาศัยโรงเรียนรัฐบาล และครูประชาบาลช่วยดำเนินการโดยจ่ายค่าตอบแทนให้

การดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาผู้ใหญ่ในระยะแรก ๆ ได้อาศัยหน่วยงานเครือข่ายเป็นจำนวนมากตั้งแต่ระดับบน คือ รัฐบาล กระทรวง กรม กอง เทศบาล สมาคม มูลนิธิต่าง ๆ จนถึงระดับล่าง ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ และการแก้ไขการไม่รู้หนังสือของประชาชนในประเทศได้บรรลุเป้าหมาย

ผลการดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่ในระยะแรก

จากปี พ.ศ. 2483-2488 มีผู้เรียนทั้งที่จบจากโรงเรียนผู้ใหญ่ และผ่านการรณรงค์แก้ไขการไม่รู้หนังสือได้ทั้งสิ้น 1,435,402 คน (กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2534) การดำเนินงานได้รับความร่วมมือจากหน่วยราชการและเอกชนอย่างกว้างขวาง มีการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ในหน่วยงานต่าง ๆ ขึ้น กรมตำรวจตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ที่สถานีตำรวจทั่วราชอาณาจักร เทศบาลต่าง ๆ ร่วมมือจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ทั่วทุกเขต เรือนจำ และหน่วยทหารตั้งโรงเรียน และจัดการเรียนการสอนในหน่วยงานของตนเอง จึงทำให้สามารถรณรงค์การรู้หนังสือได้เป็นจำนวนมาก เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนพลเมืองของประเทศที่มีอยู่ในขณะนั้น

ช่วงที่ 3 การศึกษานอกระบบโรงเรียน ในยุคก่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (พ.ศ. 2489-2509) การศึกษานอกระบบในยุคหลังสงคราม (พ.ศ. 2489-2509)

ในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาผู้ใหญ่เริ่มซบเซาลง จำนวนผู้ใหญ่ที่เรียนลดลงเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากภัยจากสงคราม ทั้งความพร้อมของผู้เรียน และการงดเรียนในภาคค่ำ และตอนกลางคืนเพื่อความปลอดภัยของนักศึกษาเอง ดังนั้นพอสิ้นสุดสงครามโลก ในปี พ.ศ. 2490 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นมาใหม่ โดยได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ซึ่งมีแผนการจัดการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อขจัดการไม่รู้หนังสือทั่วโลกให้หมดไป เนื่องจากเห็นว่าการไม่รู้หนังสือเป็นอุปสรรคสำคัญในการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยเรียกการจัดการศึกษาดังกล่าวว่า “การศึกษาหลักมูลฐาน” (Fundamental Education)

การฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่ครั้งนี้ งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาผู้ใหญ่ได้ขยายวัตถุประสงค์เพิ่มเป็น 5 ด้าน คือ

- 1) ส่งเสริมให้รู้หนังสือ
- 2) ส่งเสริมอาชีพของประเทศให้ดีขึ้น

- 3) ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
- 4) ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น
- 5) ส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

จะเห็นได้ว่า งานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในช่วงหลังสงครามโลกได้เริ่มเปลี่ยนแปลง ทั้งการขยายกิจกรรมและวัตถุประสงค์กว้างขึ้น การจัดการศึกษาภาคหลักรื้อฟื้นเดิมเน้นเฉพาะการรู้หนังสือ ต่อมาเมื่อรู้หนังสือแล้วต้องเรียนอาชีพด้วย มีการจัดอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ มีห้องสมุดสำหรับประชาชน และจัดการศึกษาประชาชน โดยอบรมประชาชนในด้าน ต่าง ๆ ทั้งทางอาชีพและความเป็นอยู่โดยจัดฉายภาพยนตร์ โสตทัศนศึกษา และจัดห้องสมุดเคลื่อนที่ควบคู่ไปด้วย

ในปี พ.ศ. 2497 รัฐบาลไทยโดยกระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมมือกับองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จัดตั้งศูนย์กลางอบรมการศึกษาผู้ใหญ่จังหวัด อุบลราชธานี (ศ.อ.ศ.อ. มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษคือ Thailand Unesco Fundamental Education Center (TUFEC) โดยทำหน้าที่ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาหลักรื้อฟื้น เพื่อออกไปปฏิบัติงานให้การศึกษา ประชาชนในชนบท และมีวัตถุประสงค์ปลายทางที่ช่วยให้ประชาชนได้รับการศึกษา และมีความรู้ ความสามารถยกระดับการครองชีพ และแก้ปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้อยู่ในสังคมด้วยดี นั่นคือ การศึกษาหลักรื้อฟื้น เป็นการให้การศึกษาอกระบบโรงเรียน และการศึกษาแก่ผู้ใหญ่ให้รู้หนังสือ และให้เรียนรู้การอาชีพด้วย ดังนั้น จึงได้จัดสอนวิชาอาชีพที่เหมาะสม เช่น เกษตรกรรม หัตถกรรม การเรือน การประมง เป็นต้น

การดำเนินการอบรมผู้จะไปปฏิบัติงานในหน้าที่ “สารนิเทศก์” หรือมูลสารศึกษาให้กับ ประชาชนดำเนินการได้ 7 รุ่น จำนวน 451 คน การทำงานจัดเป็นทีมประกอบด้วยสมาชิก 6 คน แต่ละคน จะนัดกันคนละด้าน โดยเฉพาะได้แก่ ด้านเกษตร อนามัย การเรือน การช่างชนบท สวัสดิการสังคม การศึกษาโดยสารนิเทศก์ จะเข้าไปช่วยกันปรับปรุงสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง และแนะนำให้หาทางติดต่อขอความร่วมมือจากหน่วยราชการต่าง ๆ หรือจากกลุ่มสารนิเทศก์เอง ซึ่งต่อมาสารนิเทศก์ดังกล่าว ได้พัฒนามาเป็น พัฒนาการสังกัดกรมพัฒนาชุมชน สังกัดกระทรวงมหาดไทย

งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนในระยะแรก ซึ่งจัดโดยกองการศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการได้พัฒนา และขยายวัตถุประสงค์ให้กว้างขวางขึ้นในช่วงปลายของยุคอดีต (พ.ศ. 2499-2509) จากเดิมที่กำหนดไว้ 5 ข้อ เป็น 9 ข้อ คือ (กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน 2534)

- 1) ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทที่ล้าหลังให้ดีขึ้น
- 2) จัดตั้ง และส่งเสริมสถานศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ โรงเรียนภาคมูลฐาน ภาคมัธยม ภาคอาชีวศึกษาผู้ใหญ่
- 3) จัดหน่วยการศึกษาประชาชนเคลื่อนที่เพื่อส่งเสริมการศึกษาในชนบท

- 4) จัดตั้ง และส่งเสริมบริการห้องสมุดประชาชน
 - 5) ผลิต จัดทำ และซ่อมแซมวัสดุเพื่อส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ และส่งเสริมบริการโสตทัศนศึกษาในราชการของกระทรวงศึกษาธิการ
 - 6) ผลิตหนังสือ และเอกสารส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่
 - 7) ส่งเสริมการเรียนรู้หนังสือ การปฏิบัติตามวัฒนธรรม และหน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยการโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ วิทยุ ห้องสมุดประชาชน หน่วยการศึกษาประชาชน เคลื่อนที่ หน่วยมูลสารศึกษา ฯลฯ
 - 8) ส่งเสริมอาชีพ และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 - 9) ศึกษาค้นคว้า รวบรวมสถิติ และเผยแพร่กิจการต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่
- โดยที่งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาผู้ใหญ่ มีกิจกรรมที่จัดทำอยู่คือ การศึกษาผู้ใหญ่ภาคมูลฐาน การศึกษาผู้ใหญ่ภาคมัธยม การอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาประชาชน ห้องสมุดประชาชน การโสตทัศนศึกษา และมูลสารศึกษา ซึ่งเป็นโครงการและกิจกรรมที่เน้นการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ชนบทที่ล้าหลังให้ดีขึ้น แสดงให้เห็นว่างานการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาผู้ใหญ่ นอกจากจะรับผิดชอบการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ตั้งแต่ระดับมูลฐานจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6 จัดการอาชีวศึกษาที่เป็นหลักสูตรสอดคล้องกับความต้องการ การอาชีพในสมัยนั้น จัดการศึกษาประชาชน ห้องสมุดประชาชน โสตทัศนศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้หนังสือ ป้องกันการลี้ม และทราบความเคลื่อนไหวของข้อมูลและข่าวสารผ่านทางหนังสือ เอกสาร และภาพยนตร์ ซึ่งจัดทั้งในลักษณะประจำ และเคลื่อนที่ไปตามจังหวัด และชุมชนต่าง ๆ อีกทั้งได้จัดโครงการการศึกษาที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาชาวบ้านในลักษณะ “การพัฒนาชุมชน” โดยให้นักศึกษาที่ผ่านการอบรมจาก ศ.อ.ศ.อ. ไปปฏิบัติงานกับชาวบ้านเพื่อพัฒนาตัวเองและชุมชนกระจายไปทั่วทั้งประเทศ

การศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทยในยุคพัฒนา

ประเทศไทยได้เริ่มมีการจัดทำ และวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเริ่มจากการพัฒนาเศรษฐกิจและกำลังคนก่อน แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504-2509 ฉบับที่ 2 เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2510-2514 และฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 ในแผนพัฒนาฯ ทั้ง 3 ฉบับ ดังกล่าว เน้นการพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องการพัฒนาเศรษฐกิจ ในส่วนของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้กำหนดการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนากำลังคน โดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับและการอาชีวศึกษาเพื่อเข้าสู่

อาชีพ สำหรับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 ในแผนการพัฒนาศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุถึง การศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า (สุนทร สุนันท์ชัย, 2534)

“7. การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาพิเศษ และการฝึกอบรมวิชาชีพแก่ผู้ไม่มีโอกาสศึกษาต่อจะ จัดทำโครงการประสานการศึกษาผู้ใหญ่ ทำการฝึกอบรมวิชาชีพ และวางแผนการดำเนินงานของศูนย์พัฒนา เยาวชนในชนบท”

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในยุคพัฒนานี้ (พ.ศ. 2503-2519) ได้จัดกลุ่มในลักษณะประเภทการให้บริการออกเป็น 3 ด้านดังนี้

1. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ความรู้ขั้นพื้นฐาน
2. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ทักษะและอาชีพ
3. การศึกษาตามอัธยาศัยประเภทข้อมูลข่าวสาร

1. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ความรู้ขั้นพื้นฐาน

การศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐานแบ่งเป็นการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ และการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญในระดับต่าง ๆ ดังนี้

1.1 การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จในช่วง พ.ศ. 2503-2519

เป็นยุคพัฒนางานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยเฉพาะการจัดการศึกษาพื้นฐาน กล่าวคือ ได้มีการประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ ปี 2503 ที่กำหนดให้มีชั้นประถมศึกษา 7 ปี คือประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี (ภาคบังคับ และประถมศึกษาตอนปลาย 3 ปี จึงได้มีการปรับปรุง หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ให้สอดคล้อง โดยในเมืองต้องการให้ผู้ใหญ่ได้เรียนสูงขึ้นไปเป็นหลักสูตรผู้ใหญ่สายสามัญระดับที่ 1, 2, 3 ใช้เวลาเรียน 6 เดือน 6 เดือน และ 1 ปีตามลำดับ และถ้าจะเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาก็สามารถเรียนต่อไปทั้ง ม.ต้น (ระดับที่ 4) และ ม.ปลาย (ระดับที่ 5 โดยใช้เวลาเรียนระดับละหนึ่งปีครึ่ง

ส่วนในชนบทได้มีการปรับหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ภาคหลักรวมฐาน กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2511 ได้มีการเริ่มทดลองการจัดการศึกษาผู้ใหญ่พื้นฐานอีกครั้งหนึ่งเรียกว่า “โครงการแก้ไขการไม่รู้หนังสือแบบสมกิจ (Work-oriented Functional Literacy ซึ่งต่อมาได้ปรับเป็น “การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ” โดยนำแนวความคิด “คิดเป็น” มาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนการสอน โดยทีโกวิท วรพิพัฒน์ (2534) กล่าวว่า

“... การคิดเป็นนี่คือ การตัดสินใจใช้ข้อมูลจากหนังสือประการหนึ่ง ประการที่สองคือ การใช้ข้อมูลจากสภาพแวดล้อม เวลาและสังคม อันที่สามคือ ข้อจำกัดส่วนตัว ทั้งสามวิธีนี้น่านำมารวมกัน ออกมาเป็นคำตอบว่า เรื่องนี้ควรตัดสินใจหรือตอบอย่างไร เป็นเรื่องซึ่งผมนำมาใช้ในการสอนการศึกษาผู้ใหญ่...”

ความมุ่งหมาย ของการจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ก็เพื่อให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น และสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน แก้ไขความเชื่อ และวิธีการดำเนินชีวิตอันเป็นอุปสรรคต่อการกินดีอยู่ดี เป็นการช่วยยกระดับความเป็นอยู่ในชนบทให้การศึกษาแก่ประชาชนในชนบท เป็นการเตรียมชาวชนบทให้พร้อมที่จะพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ เริ่มจากการศึกษาสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของ ชุมชนและประชาชน แล้วนำมาเป็นหัวข้อปัญหาเพื่อให้ผู้เรียนร่วมกันอภิปรายคิดแก้ปัญหา หัวข้อปัญหา ครอบคลุมเนื้อหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เช่น การประกอบอาชีพ อนามัย การเลือกตั้ง การออมทรัพย์ การวางแผนครอบครัว การพัฒนาหมู่บ้านและสิ่งแวดล้อม

วิธีการเรียนการสอน ใช้วิธีให้ผู้เรียนได้คิดจากประเด็นปัญหาโดยอาศัยข้อมูล 3 ด้านคือ ข้อมูลทางวิชาการ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง และข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำไปตัดสินใจในทางเลือกที่เหมาะสมมีเหตุผล โดยมีสมมติฐานปลายทางที่เป็น “ความสุข” ระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนในหลักสูตรนี้ไม่น้อยกว่า 200 ชั่วโมง ครูผู้สอนต้องผ่านการอบรมตามปรัชญาและแนวคิดนี้ ก่อน ผู้เรียนที่จบหลักสูตรนี้ จะได้รับการเทียบเท่ากับผู้จบการศึกษาในระบบปกติคือ ระดับประถมศึกษาตอนต้น (ป.4

การดำเนินงานดังกล่าวได้รับความสำเร็จเป็นที่น่าภูมิใจ กล่าวคือองค์การยูเนสโกได้ยกย่อง ผลงานของโครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จเป็นการเรียนรู้แบบเบ็ดเสร็จ ว่าผสมผสานเนื้อหา และวิธีการเรียนรู้เข้ากับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี จนกระทั่งได้รับรางวัลชมเชย โมฮัมหมัด ราชา ปาเลวี (Mohammad Raza Pahlavi prize) และต่อมาได้มีการพัฒนาการจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ชาวไทยภูเขา และชาวไทยมุสลิม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยปรับหลักสูตรเนื้อหา และการใช้ภาษาให้สอดคล้องกับสภาพชุมชน โครงการได้รับความร่วมมือจากหลายหน่วยงานมีอาสาสมัครเดินสอน เป็นต้น

งานการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ถึงแม้มีหลักการและกระบวนการที่ดีเยี่ยม แต่เมื่อพิจารณาถึงจำนวนเป้าหมายผลผลิตของโครงการคือ ผู้สำเร็จหลักสูตรแล้ว กระทำได้น้อยมาก ถ้าเปรียบเทียบกับจำนวนผู้รู้หนังสือ และไม่จบศึกษาภาคบังคับ (จบปีละ 4,000 คน ทั้งนี้เพราะ ผู้สอนต้องผ่านการอบรมประการหนึ่ง และผู้เรียนต้องจัดเป็นกลุ่ม และมีเวลามารวมกลุ่มด้วย อย่างไรก็ตาม การ

ดำเนินงานของงานที่เป็นต้นกำเนิดการเกิดครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน และครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศรช. ในปัจจุบันนี้

1.2 งานการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญแบบเบ็ดเสร็จในระดับต่าง ๆ

การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญในยุคพัฒนา เป็นการดำเนินการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจัดต่อเนื่องมาจากในยุคอดีต โดยใช้หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ภาคหลักรากฐาน และหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ระดับที่ 1-3 แบ่งเป็นระดับถึงชั้นประถมปีที่เจ็ด สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พลเมืองรู้หนังสือไทย อ่านออกเขียนได้ รู้หน้าที่พลเมืองในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนส่งเสริมการศึกษาประชาชนให้สูงขึ้น และให้ผู้เรียนมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจด้วย

สำหรับหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ระดับที่ 1, 2, 3 ได้พัฒนามาจากหลักสูตรภาคหลักรากฐานเพื่อใช้กับ ผู้เรียนในเมืองซึ่งมีสภาพสังคมและเศรษฐกิจแตกต่างกันโดยที่แบ่งพื้นฐานการศึกษาออกเป็น 3 ระดับคือ

ระดับที่ 1 เทียบเท่าชั้น ป.2 ใช้เวลาเรียน 6 เดือน

ระดับที่ 2 เทียบเท่าชั้น ป.4 ใช้เวลาเรียน 6 เดือน

ระดับที่ 3 เทียบเท่าชั้น ป.7 ใช้เวลาเรียน 1 ปี

ส่วนการศึกษาผู้ใหญ่ระดับที่ 4-5 ในช่วงแรก ใช้หลักสูตรและแบบเรียนเหมือนกับการเรียนในระบบโรงเรียน (ภาคกลางวัน ใช้เวลาเรียนระดับละหนึ่งปีเช่นกัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมสามัญศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่าผู้ใหญ่ซึ่งอยู่นอกระบบ มีสติปัญญา ประสบการณ์ และเวลาเรียนต่างกับนักเรียนในระบบปกติ จึงได้จัดทำหลักสูตรเฉพาะสำหรับนักศึกษาผู้ใหญ่ระดับที่ 4 (ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น ขึ้นใหม่โดยใช้เวลาเรียน 1 ปี 6 เดือน แบ่งเป็นภาค ภาคละ 6 เดือน ใช้เป็นหลักสูตรเพื่อจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สำหรับมัธยมศึกษาตอนปลาย คงใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503 ซึ่งเป็นหลักสูตรของโรงเรียนในระบบปกติ ดำเนินการ

จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานการจัดการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญมีความพยายามจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักสูตรพื้นฐานของในระบบอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีการประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2503) ขึ้นใหม่ การศึกษาในระบบได้มีการปรับเปลี่ยนหลักสูตร หลักสูตรการศึกษานอกระบบ และการศึกษาผู้ใหญ่ก็จะเปลี่ยนแปลงตามด้วย โดยจัดทำเนื้อหาให้สอดคล้องเพื่อการเทียบเท่าไว้ แต่ปรับกระบวนการเรียนการสอน และระยะเวลาให้สั้น ทั้งนี้โดยความเชื่อว่าผู้ใหญ่มีประสบการณ์แล้ว และมีวุฒิภาวะทั้งทางสติปัญญาและจิตใจที่สูงกว่าเด็กในระบบ ด้วยเหตุนี้เองการดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ จึงได้รับการยอมรับและแพร่ขยายไปจัดในหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ฝ่ายทหาร เรือรบ โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น

ส่วนการจัดถ้าเป็นพื้นที่ปกติใช้สถานที่และบุคลากรจากโรงเรียนทั้งมัธยมและประถมศึกษา ส่วนในหน่วยงานอื่น ๆ ทางหน่วยงานเป็นผู้จัดสถานที่ให้ โดยขออนุญาตเปิดเป็นโรงเรียนผู้ใหญ่ มีครูและบุคลากรที่ผ่านการอบรมเป็นผู้สอน สำหรับงบประมาณ และค่าใช้จ่ายได้รับการสนับสนุนส่วนหนึ่งจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ และกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้จัดและส่งเสริมให้

ต่อมาเมื่อมีการปรับแผนการศึกษาแห่งชาติในปี พ.ศ. 2520 ได้จัดให้มีการปรับหลักสูตรเป็นการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ โดยดำเนินการในระดับที่ 3-4 และ 5 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2530 ได้ปรับหลักสูตรอีกครั้งหนึ่งเป็นการศึกษานอกระบบในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามลำดับ แต่ละหลักสูตร ในแต่ละระดับมีระยะเวลาเรียน 2 ปี และจัดให้มีการเทียบโอนเพื่อให้ผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์สามารถเรียนจบก่อนสองปีในแต่ละระดับด้วย

2. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ความรู้ และทักษะวิชาชีพ

2.1 การศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพ

การศึกษาผู้ใหญ่และการฝึกอาชีพ เริ่มมาพร้อมกับการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ แต่ไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ถึงแม้ว่าจะได้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการจัดการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่” สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2492 การดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพก็ยังไม่สามารถเข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริงได้ จึงได้จัด “โครงการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ในลักษณะหน่วยเคลื่อนที่ไปตามท้องถิ่น” ขึ้น ปรากฏว่าการดำเนินงานได้ผลเป็นที่น่าพอใจ มีการปรับปรุงพร้อมทั้งขยายการดำเนินงานเรื่อยมาตามลำดับ โดยกำหนดจุดมุ่งหมายการดำเนินงาน ดังนี้

- เพื่อฝึกอบรมประชาชนชาวไทยให้มีความรู้ ความสามารถไปประกอบอาชีพได้ตามควรแก่อัธภาพ
- เพื่อสนับสนุนพระราชบัญญัติสงวนอาชีพของคนไทย ต้องการให้อาชีพส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือคนไทยอันเป็นนโยบายหลักของรัฐบาล
- เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาล ในหน้าที่ของกระทรวง ศึกษาธิการที่ต้องฝึกอบรมคนไทยให้มีความรู้ในวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อเตรียมไว้สำหรับบางโอกาสที่ทางราชการจำเป็นต้องใช้
- เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายลดค่าครองชีพ ในเมื่อประชาชนได้รับการอบรมความรู้ด้านวิชาชีพดียิ่งขึ้น สามารถผลิตสิ่งต่าง ๆ ขึ้นใช้ตัวเอง ก็เป็นแนวทางในการประหยัด และลดค่าครองชีพ
- เพื่อช่วยชักจูงประชาชนที่อ่านหนังสือไม่ออกเขียนไม่ได้ ให้สนใจในการศึกษา ยิ่งขึ้น เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิชาชีพต่อไป

การดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพ ได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ โรงเรียนผู้ใหญ่ประจำที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ และโรงเรียนผู้ใหญ่สายอาชีพที่จัดร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ได้แก่ เรือนจำ ทัณฑสถาน สถานสงเคราะห์ องค์กรต่าง ๆ เป็นต้น

หลักสูตรและการเรียนการสอนแบ่งเป็นแขนงต่าง ๆ เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า ตัดผม เสริมสวย ช่างต่าง ๆ ตามความต้องการของท้องถิ่น ใช้เวลาเรียนหลักสูตรละ 150-300 ชั่วโมง มีระยะเวลาเรียนประมาณ แขนงละ 3 เดือน อาศัยอุปกรณ์ และวัสดุที่ทางราชการจัดให้

ผลการดำเนินงานโรงเรียนผู้ใหญ่ที่จัดสอนสายอาชีพ สังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ในช่วง พ.ศ. 2503-2519 ไม่ได้ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะเมื่อผู้เรียนในพื้นที่จัดตั้งโรงเรียน ได้เรียนกันหมดแล้วไม่สามารถหากลุ่มเป้าหมายได้เพิ่มขึ้น ส่วนโรงเรียนเคลื่อนที่มีปัญหาด้านบุคลากรผู้สอน เป็นต้น

2.2 การจัดฝึกอาชีพเคลื่อนที่

โครงการฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ (ผ.อ.ค. หรือโรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ เกิดขึ้นตามโครงการขยายการผลิตฝีมือแรงงานระดับกลาง ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ (พ.ศ. 2503) สังกัดกองส่งเสริมอาชีพ กรมอาชีวศึกษาถึง 47 หน่วย โครงการนี้ได้รับความช่วยเหลือการขยายหน่วยงานโดยองค์การยูซอม ภายใต้โครงการพัฒนาการศึกษาในชนบท (Rural Education Development) ในด้านอุปกรณ์ ยานพาหนะ ครุภัณฑ์และอุปกรณ์การฝึก นอกจากนี้ยังให้ทุนการศึกษาและดูงานสำหรับครู ทั้งภายในและต่างประเทศ รวมทั้งจัดส่งผู้เชี่ยวชาญด้านการฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่มาเป็นที่ปรึกษาอีกด้วย

การดำเนินงานโรงเรียน/หน่วยฝึกอาชีพเคลื่อนที่ได้รับความนิยม สามารถจัดสนองความต้องการของชุมชนและท้องถิ่นในชนบทอย่างยิ่ง มีวิชาชีพที่เปิดสอนให้เลือกได้ถึง 14 สาขาวิชา มีประชาชนเข้ารับการเรียน/อบรมปีละ 22,000 คน สถานที่จัดสอนอาศัยหอประชุม โรงเรียน ศาลาประชาคม และเช่าอาคารสถานที่ของเอกชนเป็นที่ทำการชั่วคราว โดยอาศัยรูปแบบการจัดออกเป็น 3 ลักษณะ

- เปิดสอนในสถานที่ทำการแห่งเดียวกันทุกวิชา ในตัวเมือง และชุมชน ที่หนาแน่น
- แยกสาขาออกไปเปิดสอนตามอำเภอ ตำบลต่าง ๆ โดยการหมุนเวียนไปตามความต้องการของท้องถิ่น
- เคลื่อนออกไปสอนตามตำบล หมู่บ้าน ในเขตชนบทห่างไกลออกไปตามความเหมาะสม

ผู้สอนเป็นครูที่เป็นข้าราชการมีความถนัดในวิชาชีพแต่ละด้าน จัดไปอยู่ตามหน่วยต่าง ๆ พร้อมทั้งจะเคลื่อนที่ และหมุนเวียนตามความจำเป็นและความต้องการของชุมชนที่เปิดสอนหลักสูตรต่าง ๆ การดำเนินงานของโครงการนี้ได้รับความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ สนองตอบต่อแผนและโครงการพัฒนาประเทศ ถือเป็นนวัตกรรม การจัดสอนวิชาชีพในยุคหนึ่ง

ต่อมาได้มีการโอนหน่วยงานคือ โรงเรียนฝึกฝนอาชีพทั้งหมดมาสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (พ.ศ. 2515) ยกเว้นแห่งที่อยู่ในเมืองใหญ่ 4 แห่ง ได้แก่ กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ สงขลา และชลบุรี ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนสารพัดช่าง ซึ่งก็ให้บริการวิชาชีพการศึกษานอกระบบโดยใช้หลักสูตร 100-300 ชั่วโมงเช่นกัน

2.3 การจัดกลุ่มสนใจ

จากการที่ได้จัดฝึกอบรมอาชีพโดยใช้หลักสูตร 100-300 ชั่วโมงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 ปรากฏว่ามีผู้เรียนส่วนมากเรียนไม่จบหลักสูตร อาจเป็นเพราะว่าต้องใช้เวลาเรียนยาวนานเกินไป การเรียนการสอนต้องจัดมีระบบ ไม่สามารถเลือกเรียนได้หลากหลาย อีกทั้งเนื้อหา และทักษะที่เรียนต้องใช้ความถนัดโดยเฉพาะ กองการศึกษาผู้ใหญ่ จึงได้ทดลองรูปแบบการจัดอาชีวศึกษาที่ใช้หลักสูตรระยะสั้นไม่เกิน 30 ชั่วโมง การจัดฝึกใช้หลักการยืดหยุ่นตามสภาพของผู้เรียน โดยจัดเป็นกลุ่ม ๆ อาศัยวิทยากรซึ่งเป็นผู้มีความชำนาญเฉพาะเรื่อง หลักสูตรแบ่งเป็นหมวดวิชาชีพ ได้แก่ หมวดอุตสาหกรรม เกษตรกรรม คหกรรม ธุรกิจ สังคมและการปกครอง กฎหมาย สุขภาพอนามัย การกีฬา ดนตรี และศิลปะ เป็นต้น

การจัดการเรียนการสอนไม่เน้นเฉพาะด้านอาชีพ ด้านใดก็ได้ที่มีผู้เรียนสนใจและสามารถรวมกลุ่มเข้าเรียนได้ การจัดกลุ่มสนใจได้ดำเนินการอย่างมีระบบมาตั้งแต่ พ.ศ. 2515 มีวิธีการดำเนินการในระยะเริ่มต้น ดังนี้

- สมาชิกกลุ่มสนใจมีกลุ่มละไม่ต่ำกว่า 15 คน ไม่ต้องเสียเงินค่าสมัครแต่ผู้เรียนต้องซื้อวัสดุและอุปกรณ์เอง
- สถานที่เรียนใช้ที่ใดก็ได้ ตามลักษณะวิชาที่สอนตามความเหมาะสม
- วิทยากรเป็นใครก็ได้ ไม่กำหนดคุณวุฒิ หรือพื้นฐานความรู้แต่ต้องมีความชำนาญในสาขาวิชานั้น และมีประสบการณ์ตรง
- เงินค่าสมนาคุณ จัดเป็นรายชั่วโมง ชั่วโมงละ 30 บาท (ในระยะเริ่มต้น ถ้ามีการสอนมากกว่า 1 คนให้แบ่งกันตามส่วน
- ระยะเวลาในการอบรม/สอน ต้องจัดให้เหมาะสมวันละไม่เกิน 3 ชั่วโมง และการอบรมครั้งหนึ่ง ๆ ใช้เวลาไม่เกิน 30 ชั่วโมง

การจัดกลุ่มสนใจเป็นที่นิยมแพร่หลายทั้งผู้เรียนและผู้จัด มีผู้เรียนที่เข้ารับการอบรมเป็นจำนวนมากได้นำความรู้และทักษะไปใช้ในชีวิตประจำวัน และเพิ่มรายได้จากการดำรงชีวิตอยู่ อีกทั้งเป็นการส่งเสริมประชาชนให้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์อีกด้วย ส่วนในด้านการจัดการเรียนการสอนหรือการฝึกอบรม ได้มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนหลายหน่วยงานได้นำไปจัดกิจกรรมควบคู่กับการพัฒนางานของหน่วยงานที่ไปส่งเสริมอาชีพและความเป็นอยู่ให้กับคนในชนบท ได้แก่ หน่วยงาน กรมพัฒนาชุมชน กรม

ส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมทางหลวง สำนักงานเร่งรัดและพัฒนาชนบท มูลนิธิส่งเสริมสถานภาพสตรี กรมอัยการ สำนักงานทหารพัฒนา กรป.กลาง กระทรวงกลาโหม เป็นต้น

3. พัฒนาการการศึกษาตามอัยาศัยประเภทข้อมูลและข่าวสาร

3.1 ห้องสมุดประชาชนในยุคพัฒนา

ในปี พ.ศ. 2503-2539 กิจการห้องสมุดประชาชนได้มุ่งขยายไปให้ทั่วทุกท้องถิ่นและได้ปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุดประชาชนที่มีอยู่แล้ว ให้ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น แต่การดำเนินงานที่ผ่านมาประสบกับการได้รับงบประมาณสนับสนุนค่อนข้างน้อย อีกทั้งบุคลากรมีไม่เพียงพอ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2507 กองการศึกษาผู้ใหญ่ จึงได้ปรับกลยุทธ์วิธีการจัดสรรงบประมาณให้ห้องสมุดใหม่ จัดให้มีห้องสมุดตัวอย่างในระดับจังหวัดโดยจัดสรรงบประมาณพิเศษให้ จัดให้มีห้องสมุดเคลื่อนที่ไปตามตำบล และหมู่บ้านที่ห่างไกล

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) งานห้องสมุดประชาชนได้รับความสำคัญมากขึ้น ได้จัดให้มีโครงการพัฒนาห้องสมุดประชาชนทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอ โดยพยายามปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ได้มาตรฐาน ทั้งด้านคุณภาพของอาคารสถานที่ เจ้าหน้าที่ และหนังสือที่จัดให้บริการ ได้ขยายปริมาณการจัดตั้งห้องสมุดเป็นในระดับจังหวัด 71 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 263 แห่ง และจัดให้มีห้องสมุดเคลื่อนที่ในส่วนกลางอีก 3 แห่งด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐบาลได้ประกาศให้มีอำเภอเพิ่มขึ้นทุกปี การขยายจำนวนห้องสมุดให้ครบทุกอำเภอเป็นไปได้ยาก ประกอบกับเจ้าหน้าที่ และบรรณารักษ์มีเพียงร้อยละ 49 เท่านั้นที่ผ่านการอบรมจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย อีกทั้งฐานะของบรรณารักษ์เป็นเพียงข้าราชการชั้นจัตวา และมีเพียงร้อยละ 30 เท่านั้นที่มีวุฒิบรรณารักษ์ จึงทำให้ห้องสมุดมีคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร

เพื่อให้ห้องสมุดเป็นสถาบันทางการศึกษาและวัฒนธรรมของชาติที่แท้จริง กระทรวงศึกษาธิการจึงได้วางโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โดยร่วมกับสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยดำเนินการพัฒนาห้องสมุด โดยจัดพัฒนาบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่มีอยู่ทั้งหมด วางหลักเกณฑ์ในการจัดงบประมาณให้ห้องสมุดได้มาตรฐาน จัดให้มีการ “รณรงค์เพื่อขอรับบริจาคหนังสือ” จากหน่วยงานประชาชนโดยทั่วไปให้กองการศึกษาผู้ใหญ่ตั้งศูนย์รับบริจาคหนังสือขึ้น

ในปี พ.ศ. 2516 กระทรวงศึกษาธิการได้ยกฐานะห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษา โดยเพิ่มบทบาทห้องสมุดให้มีหน้าที่จัดการศึกษานอกโรงเรียน ได้วางหลักเกณฑ์จัดประเภทห้องสมุดออกเป็นห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ (จังหวัด ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง (อำเภอ และห้องสมุดขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในชุมชนและตำบลหมู่บ้าน ทำให้งานห้องสมุดประชาชนได้รับการสนับสนุน และได้รับความร่วมมือ

อย่างมาก มีห้องสมุดเพิ่มขึ้นในช่วงนี้เป็น 452 แห่ง เป็นห้องสมุดที่ได้มาตรฐานถึง 148 แห่ง และยังมีห้องสมุดเคลื่อนที่ที่ร่วมกับหน่วยงานอื่น จัดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่ในท้องที่อีก 24 จังหวัดด้วย

ในปี พ.ศ. 2536 กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับจังหวัดต่าง ๆ ได้ดำเนินการจัดตั้ง “ห้องสมุดเฉลิมราชกุมารี” ขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 3 รอบ ทำให้สามารถขยายห้องสมุดประชาชนได้ครบทุกอำเภอ ภายในปี พ.ศ. 2539 การจัดตั้งห้องสมุดยังสามารถดำเนินการขยายจำนวนได้อยู่ตลอดเวลาตามความพร้อมและความต้องการของประชาชนซึ่งจัดเป็นการให้บริการศึกษาตามอัธยาศัยหลากหลายรูปแบบอีกด้วย

3.2 ที่อ่านหนังสือ (พิมพ์ ประจำหมู่บ้าน

ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านเป็น ผลจากการวิจัยที่พบว่า ประมาณหนึ่งในสามของนักเรียนที่จบการศึกษาภาคบังคับไปแล้วในเวลาเพียง 3-4 ปี ก็จะลืมหนังสือ ประกอบกับการจัดบริการห้องสมุด (ที่อ่านหนังสือ เคลื่อนที่ที่จะต้องขนหนังสือ และจัดบรรณารักษ์เคลื่อนที่ไปด้วยต้องลงทุนมาก อีกทั้งประชาชนไม่ชอบอ่านหนังสือที่เป็นเล่มโต ๆ อีกด้วย ดังนั้น กองการศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการโดย ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ (อดีตผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ ได้จัดให้มีการทดลองโครงการขึ้นในภาคเหนือ ซึ่งก็ได้รับความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจมาก

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ได้มีแผนขยายที่อ่านหนังสือ (พิมพ์ ประจำหมู่บ้านถึง 7,725 แห่งกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ และได้กำหนดเกณฑ์การจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านไว้ดังนี้

- สถานที่จัดตั้ง ควรอยู่ในที่ชุมชน มีเนื้อที่พอสมควร พร้อมทั้งจะขยายงานต่อไปได้
- มีอาคารเป็นเอกเทศ มีความมั่นคงพอสมควร ขนาดประมาณ 4x6 เมตรเป็น

อย่างน้อย

- มีโต๊ะสำหรับอ่านหนังสืออย่างน้อย 1 ตัว มีผู้นั่งอ่านได้ประมาณ 10 คนขึ้นไป
- มีที่วางหนังสือพิมพ์ได้อย่างน้อย 9 ฉบับ (ที่รับอยู่เป็นประจำวันละ 2-

3 ฉบับ

- มีป้ายชื่อที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านขนาดพอเหมาะกับตัวอาคาร
- มีวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น ตู้หนังสือ กระดานดำ/ป้ายนิเทศ และมีที่เก็บ

หนังสือพิมพ์ที่อ่านแล้ว เป็นต้น

การดำเนินงานที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เป็นโครงการที่ได้รับความนิยมจากองค์กรในชุมชนเป็นอย่างมาก การบริหารจัดการเป็นไปในรูปของคณะกรรมการที่จัดตั้งเพื่อดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะ ประชาชนสามารถได้รับข่าวสารข้อมูลที่ทันสมัยต่อเหตุการณ์ กิจกรรมนี้ได้กระตุ้นให้ประชาชนมองเห็น

ความสำคัญของการอ่านเขียนหนังสือ เป็นการช่วยปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน และป้องกันการลืมหนังสือด้วย อีกทั้งเป็นการส่งเสริม และสัมพันธ์กับการแก้ไขการไม่รู้หนังสือโดยตรงอีกด้วย

3.3 หน่วยโสตทัศนศึกษาเคลื่อนที่

งานโสตทัศนศึกษาได้เริ่มมาตั้งแต่ยุคก่อน พร้อมกับการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ โดยนำภาพยนตร์ไปฉายเพื่อการโฆษณาการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ และการรณรงค์การรู้หนังสือ ต่อมาจัดให้มีการหน่วยโสตอยู่ทุกจังหวัด มีเจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา (ช่างฉายภาพยนตร์ ทำงานอยู่ร่วมกับข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นตรี ที่เรียกว่าผู้ช่วยศึกษาจังหวัดฝ่ายการศึกษาผู้ใหญ่ ทำหน้าที่จัดฉายภาพยนตร์ ประชาสัมพันธ์ และบริการการศึกษาเคลื่อนที่ไปตามชุมชนและหมู่บ้านต่าง ๆ โดยได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุจากหน่วยโสตทัศนศึกษา หรือหน่วยการศึกษาประชาชนสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ในส่วนกลางซึ่งเป็นผู้ให้บริการยืมภาพยนตร์ ฟิล์มสไลด์ และประสานบริการซ่อมอุปกรณ์การฉายให้ด้วย

การดำเนินงานโสตทัศนศึกษาได้พัฒนา และจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในด้านการให้ข่าวสารข้อมูลเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2515 ถูกจัดให้ไปอยู่ร่วมกับศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ ส่วนการให้บริการในส่วนของจังหวัดถูกกำหนดให้เป็นวัตถุประสงค์และบทบาทหน้าที่หนึ่งของโครงการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน (คพน. โดยให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดทุกจังหวัด มีหน้าที่สำคัญในการจัดการศึกษาเคลื่อนที่ให้กับประชาชนในชนบทด้วย

โดยสรุปแล้วงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนในยุคนี้ ส่วนใหญ่เป็นบทบาทหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการโดยกองการศึกษาผู้ใหญ่ กองส่งเสริมอาชีพ และศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งกิจกรรมส่วนมากจะเป็นการให้การศึกษาพื้นฐาน พัฒนาอาชีพ และให้ข่าวสารข้อมูลกับประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนแล้ว ส่วนที่สำคัญ กล่าวคือ ได้มีหน่วยงานอื่น ๆ ได้นำเอาหลักสูตรวิธีการจัดไปใช้เพื่อการพัฒนากิจกรรมของหน่วยงาน เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดส่งส่งเสริมอาชีพ การเกษตรและอุตสาหกรรมให้สมาชิก กระทรวงสาธารณสุขได้จัดกิจกรรมและโครงการอบรมให้กับเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน กระทรวงยุติธรรมได้จัดการฝึกอบรม และให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายให้กับชาวบ้าน กระทรวงมหาดไทยจัดอบรมการให้ความรู้การเมือง การปกครอง และสิทธิหน้าที่ตามกฎหมายให้กับเจ้าหน้าที่และพลเมืองตามความจำเป็น กระทรวงกลาโหมจัดโครงการการศึกษาผู้ใหญ่ และนอกระบบโรงเรียนให้กับทหารประจำการ และกลุ่มแม่บ้านในกองทัพ และยังมีหน่วยงาน อื่น ๆ ที่ทั้งนำหลักสูตร และโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียนไปจัด หรือไม่ก็จัดกิจกรรมและโครงการขึ้นเองในหน่วยงาน เช่น กรมพัฒนาฝีมือแรงงานจัดฝึกอาชีพให้กับเยาวชน กรมประชาสัมพันธ์จัดฝึกอบรมอาชีพให้กับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่างานการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้รับการนำไปปฏิบัติทั้งโดยตรงและโดย

อ้อม จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความจำเป็นในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง

การศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทยในยุคปฏิรูปการศึกษา

การศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาเป็นรูปแบบหนึ่งของระบบการศึกษาตลอดชีวิตในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่กำหนดไว้ว่า การจัดการศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยที่การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัด และประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอนไว้ การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาสโดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อเพื่อแห่งความรู้อื่น ๆ

ในปี พ.ศ. 2542 ประเทศไทยได้ออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเป็นครั้งแรก โดยที่พระราชบัญญัติดังกล่าวได้กำหนดการจัดการศึกษามี 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และได้กำหนดขอบเขตของการศึกษานอกระบบว่า “เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัด และประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหา และหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม หลักสูตรมีลักษณะยืดหยุ่นและเป็นไปตามความต้องการของบุคคลและสังคม ซึ่งถ้าพิจารณากิจกรรมและโครงการที่ทำอยู่แล้ว จะมีกิจกรรมการศึกษาได้แก่ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2543

- การจัดการศึกษาปฐมวัย หรือเด็กก่อนวัยเรียน
- การศึกษาพื้นฐานขั้นการอ่านออกเขียนได้ และผู้ไม่รู้หนังสือ
- การศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สายสามัญ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.
- การจัดการศึกษานอกระบบวิชาชีพระยะสั้น และการฝึกทักษะอาชีพ กลุ่มพัฒนาอาชีพ (กพอ.
- การจัดกลุ่มทักษะชีวิต และกลุ่มพัฒนาคุณภาพชีวิต

- กิจการการฝึกอบรมการพัฒนาทักษะการทำงาน ทักษะอาชีพ และการส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น ด้านสุขภาพอนามัย การเกษตร กฎหมาย และการปกครอง การพัฒนาชุมชนชีวิต และความเป็นอยู่ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า กิจกรรม และโครงการศึกษานอกระบบจะอยู่ในส่วนของการให้ความรู้พื้นฐาน และการให้ทักษะวิชาชีพ

ในปี พ.ศ. 2551 ได้มีพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (กระทรวงศึกษาธิการ, มปป.) โดยมีหลักการเพื่อให้เกิดความเสมอภาคในการเข้าถึง และให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง ทั่วถึง เป็นธรรม และมีคุณภาพเหมาะสมกับสภาพชีวิตของชีวิตของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไป มีการกระจายอำนาจให้สถานศึกษา และการให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะในส่วนของการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของตนเอง จัดให้มีการพัฒนาแหล่งความรู้ให้มีความหลากหลายทั้งในส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา

ภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย กำหนดให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน. สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินการส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยทุกรูปแบบ มีคณะกรรมการส่งเสริม สนับสนุน และประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กำหนดนโยบาย แนวทางการดำเนินงาน ส่งเสริม และสนับสนุนการประสานงานระหว่างส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน ทั้งในและต่างประเทศเพื่อการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ส่วนในระดับภูมิภาคจัดให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยทุกจังหวัด และกรุงเทพมหานคร มีคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด/กรุงเทพมหานครโดยมีหน้าที่ให้คำปรึกษา และร่วมมือในการพัฒนาการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยกับภาคีเครือข่าย เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ให้มีคุณภาพและมาตรฐานตามที่กำหนด และสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของประเทศ รวมทั้งความต้องการพัฒนาของท้องถิ่น

สำหรับหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย คือศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอ ซึ่งเป็นสถานศึกษาทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน และจัดการศึกษาดังกล่าวร่วมกับภาคีเครือข่าย โดยจัดให้มีศูนย์การเรียนการสอนเป็นหน่วยจัดกิจกรรม และสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนขึ้น ทำให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยของทุกระดับ กิจกรรมและโครงการที่ดำเนินการในยุคปฏิรูปการศึกษา นอกจากดำเนินการต่อเนื่องมาจากยุคพัฒนาแล้ว ได้เกิดกิจกรรมใหม่ ๆ มีดังนี้

1 การปรับและพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

เมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ. 2542 แล้วกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้ปรับหลักสูตรการศึกษานอกระบบทุกประเภทที่จัดการศึกษาสายสามัญ ทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลายเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ทั้งหมดโดยใช้มาตรฐาน และตัวชี้วัดเหมือนกับมีหลักสูตรเดียวของประเทศ โดยกำหนดหลักสูตรเป็นหมวดวิชา และสาระวิชา ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 ได้มีการพัฒนาหลักสูตรใหม่เป็น “หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน” ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย รูปแบบการจัดมีทั้งเป็นชั้นเรียนในโรงเรียนผู้ใหญ่ แบบกลุ่ม การศึกษาด้วยตนเอง และการจัดการศึกษาในรูปแบบการศึกษาทางไกล

หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นด้านสาระการเรียนรู้ เวลาเรียน การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการบูรณาการเนื้อหาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความแตกต่างระหว่างบุคคล ชุมชน และสังคม ส่งเสริมให้มีการเทียบโอนและจัดให้มีการพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต อีกทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้เครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอีกด้วย หลักสูตรจัดให้มีสาระการเรียนรู้ 5 สาระ ได้แก่ สาระทักษะการเรียนรู้ ความรู้พื้นฐาน การปกครองอาชีพ การดำเนินชีวิต และสาระการพัฒนาสังคม ซึ่งแต่ละสาระประกอบด้วยรายวิชาบังคับ และวิชาเลือกตามจำนวนหน่วยกิตที่กำหนดไว้ในโครงสร้างรายวิชาบังคับทุกรายวิชา ผู้เรียนต้องลงทะเบียนตามที่กำหนด ส่วนวิชาเลือกสถานศึกษากำหนดได้ตามต้องการ โดยพัฒนาหลักสูตรขึ้นเองหรือเลือกใช้จากที่สถานศึกษาอื่น หรือส่วนกลางกำหนด และในแต่ละระดับของหลักสูตรผู้เรียนต้องทำกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่น้อยกว่า 100 ชั่วโมงและต้องทำโครงงานอย่างน้อย 3 หน่วยกิตด้วย

2 การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ (กพอ.)

เป็นการจัดบริการเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิตโดยการออกแบบการเรียนรู้ จัดการเรียนรู้งานอาชีพ มีผู้สอนหรือวิทยากรในอาชีพนั้น ๆ หรือประสบผลสำเร็จ หรือจากภูมิปัญญาท้องถิ่นตามลักษณะของการจัดการศึกษารูปแบบการฝึกทักษะอาชีพ การเข้าสู่อาชีพ การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาอาชีพด้วยเทคโนโลยีและเชิงพาณิชย์ การสร้างเครือข่ายอาชีพ ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการกับชีวิตด้วยการปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ การพัฒนากลุ่มโดยเน้นจัดกิจกรรมมีการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพนั้นๆ อย่างเป็นระบบ ตัวอย่างกลุ่มอาชีพ เช่น การทอผ้า คหกรรม ตัดเย็บเสื้อผ้า การเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ นวดแผนไทย การแปรรูปสมุนไพร การจักสานต่าง ๆ เป็นต้น

3) การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต

เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการ และการเปลี่ยนแปลงในชีวิต และความเป็นอยู่ของบุคคล สังคม และชุมชน การปรับตัวให้เท่าทันและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา สร้างบุคคลและประชาชนให้มีความสามารถในการแข่งขัน สามารถต่อสู้กับกระแสวิกฤตต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผล รู้จักประเมินตนเอง รู้จักตั้งเป้าหมายในชีวิต และรู้จักสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลอื่น จึงต้องมีการฝึกทักษะชีวิตให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไป ทักษะชีวิตมีความสำคัญ และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคน จึงต้องมีทักษะชีวิตในเรื่องต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการและพัฒนากการตามอัธยาศัย ตามวัยและวุฒิภาวะที่มีกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และชุมชน กิจกรรมหรือโปรแกรมการศึกษาที่จัด เช่น ทักษะชีวิตด้านสุขภาพอนามัย ได้แก่ การดูแลสุขภาพ การพัฒนาบุคลิกภาพ ทักษะชีวิตด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น กฎหมายเบื้องต้นสำหรับประชาชน การรักษาความปลอดภัยในชุมชน ทักษะชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรม ความเป็นประชาธิปไตย วินัย และความรักความปรารถนาดีในชุมชน ทักษะชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การอนุรักษ์ คุคลอง/แม่น้ำ การจัดกิจกรรมทักษะชีวิตในด้านต่าง ๆ มีทั้งการเชิงวิทยากรผู้รู้มาบรรยาย และฝึกให้มีการคิดวิเคราะห์ใช้เวทีการเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา และพัฒนากระบวนการดังกล่าว เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมประเทศชาติต่อไป

4) การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน

เป็นการศึกษาที่บูรณาการความรู้และทักษะจากการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ผู้เรียนมีอยู่หรือได้รับการพัฒนาและส่งเสริมความรู้ มุ่งใช้กระบวนการ เรียนรู้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามวิถีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนการมีส่วนร่วม และดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีความเอื้ออาทร มีคุณธรรม จริยธรรม โดยดำเนินการในรูปแบบการอบรมประชุมสัมมนา ประสานเครือข่าย พัฒนา ส่งเสริม และสนับสนุนกิจกรรมการจัดทำแผนชุมชน การบูรณาการเรียนรู้กับวิถีชีวิตและสภาพชุมชน มุ่งเน้นกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ วิสาหกิจ ชุมชน การเมืองการปกครอง ประชาธิปไตย สิ่งแวดล้อม คุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน กิจกรรมหรือโปรแกรมการศึกษาที่จัด ได้แก่ การอบรมเรื่องยาเสพติด การเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงวัย การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อประกอบธุรกิจขนาดย่อมในชุมชน การอบรมศีลธรรม จริยธรรม การฝึกปฏิบัติ และพัฒนาจิตใจ เป็นต้น

5) กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย

เป็นการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ ไม่มีหลักสูตรและระยะเวลาที่แน่นอนขึ้นอยู่กับความต้องการและความสนใจของกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มอายุ และเพศวัย กิจกรรมที่จัดเป็นไปตามความสมัครใจของผู้รับบริการเป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความพร้อม ความต้องการ ความสนใจ โอกาส และศักยภาพการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ประเภทของโครงการและกิจกรรม ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มุมที่อ่านและคอมพิวเตอร์ การส่งเสริมการอ่าน การจัดนิทรรศการ การศึกษาเคลื่อนที่ อุทยานการเรียนรู้ วิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น

ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2552) ดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2522-2561 และคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาดังกล่าว เพื่อเร่งรัดให้คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ในส่วนของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ถึงแม้จะมีความก้าวหน้าจากเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้มีเครื่องมือมากขึ้น แต่ยังคงขาดเนื้อหาและวิธีการที่เหมาะสมที่จะทำให้มีสัมฤทธิ์ผลตามที่ควร อีกทั้งยังขาดการปรับปรุงระเบียบที่จะเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้การศึกษาตลอดชีวิตยังไม่เป็นวิถีชีวิตของคนในชาติ ดังนั้นในส่วนของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและอัธยาศัย ซึ่งเป็นหน่วยงานกลางได้กำหนดวิสัยทัศน์ของการดำเนินการว่า “คนไทยได้รับการศึกษาตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน เพื่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้” การดำเนินงานดังกล่าวจึงเร่งสร้างและพัฒนา กศน. ตำบลหรือแขวง แหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชน โดยจัดสร้างแหล่งดังกล่าวเพื่อกระจายโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มรายได้เรียนรู้ตลอดชีวิต สร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร และจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ และสามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและชุมชน ตลอดจนส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นภาคีเครือข่ายในการจัด ส่งเสริม และสนับสนุน การจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้ครอบคลุมพื้นที่ทุกระดับอย่างต่อเนื่องและเข้มแข็ง เช่น มีการจัดทำระบบฐานข้อมูลภาคีเครือข่ายทุกระดับ เสริมสร้างแรงจูงใจให้ภาคีเครือข่ายด้านมีส่วนร่วมจัดการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาตลอดชีวิต รวมทั้งพัฒนาวิภาคเครือข่ายให้มีศักยภาพ การจัดกิจกรรม และโครงการต่าง ๆ อย่างมีคุณภาพ

บทที่ 6

นโยบายการศึกษาของระบบโรงเรียนของประเทศไทย

สำหรับนโยบายการศึกษาของระบบโรงเรียนของประเทศไทยมีนโยบายเด่นชัดโดยอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้กำหนดให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน. สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินการส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยทุกรูปแบบ ซึ่งมีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้ คือ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พุทธศักราช 2551” และไม่ใช่บังคับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งดำเนินงานโดยสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและเอกชน ตามกฎหมายที่เกี่ยวกับสถาบันอุดมศึกษาที่ได้บัญญัติไว้แล้ว โดยกำหนดความหมายของคำหลักต่างๆ ในพระราชบัญญัติไว้ ดังนี้

การศึกษานอกระบบ หมายความว่า กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดการและเวลาเรียนหรือการฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับรองคุณภาพทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

การศึกษาตามอัธยาศัย หมายความว่า กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล

ภาคีเครือข่าย หมายความว่า บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และองค์กรอื่น รวมทั้งสถานศึกษาอื่น ที่ได้สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีส่วนร่วม หรือมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย นอกจากนี้ในมาตรา 5 ได้กำหนดให้บุคคลได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติโดยให้บุคคลที่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไปแล้วหรือไม่มีสิทธิได้รับการศึกษาในรูปแบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้ การส่งเสริมสนับสนุนให้ยึดหลักการดังต่อไปนี้

1. การศึกษานอกระบบ

1) ความเสมอภาคในการเข้าถึงและได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง ทั่วถึง เป็นธรรมและมีคุณภาพ เหมาะสมกับสภาพชีวิตของประชาชน

2) การกระจายอำนาจแก่สถานศึกษาและการให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้

2. การศึกษาตามอัธยาศัย

- 1) การเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมาย
- 2) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีความหลากหลาย ทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา
- 3) การจัดกรอบหรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียน

ในมาตรา 7 ได้กำหนดให้การส่งเสริมและการสนับสนุนการศึกษานอกระบบ ให้ดำเนินการเพื่อเป้าหมายในเรื่องดังต่อไปนี้

1. ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาศักยภาพกำลังคน ที่ใช้ความรู้ และภูมิปัญญาเป็นฐานในการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงและคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ตามแนวการพัฒนาประเทศ

2. ภาครัฐเครือข่ายเกิดแรงจูงใจและความพร้อมในการมีส่วนร่วม เพื่อจัดกิจกรรมการศึกษา ส่วนในมาตรา 8 ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อเป้าหมายดังต่อไปนี้

1. ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต
2. ผู้เรียนได้เรียนรู้ในสาระที่สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการยกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
3. ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์และเทียบโอนผลการเรียนกับการศึกษาในระบบ และการศึกษานอกระบบ

ส่วนมาตรา 9 ได้กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมและสนับสนุน การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยให้ความสำคัญแก่ผู้เกี่ยวข้องตามบทบาทและหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และสามารถเลือกรับบริการได้หลากหลายตามความต้องการของตนเอง
2. ผู้จัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษานอกระบบ และผู้จัดแหล่งการเรียนรู้ตามอัธยาศัย มีการดำเนินการที่หลากหลายตามศักยภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน โดยบูรณาการความรู้ ปณิธานคุณธรรม และค่านิยมที่ดีงาม
3. ผู้ส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งเป็นผู้ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้เรียนและผู้จัดการเรียนรู้ มีการดำเนินการที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ในการส่งเสริมสนับสนุนส่วนราชการหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และภาคีเครือข่าย ใน **มาตรา 10** ได้กำหนดให้ดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1. สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาที่จำเป็นสำหรับการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยและการช่วยเหลือด้านการเงินเพื่อจัดการศึกษานอกระบบ
2. การจัดการศึกษา การพัฒนาวิชาการและบุคลากร การใช้ประโยชน์จากบุคลากรเพื่อการศึกษา และการยกย่องประกาศเกียรติคุณสำหรับผู้จัดการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย
3. สิทธิประโยชน์ตามความเหมาะสมให้แก่ผู้ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบ
4. การสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนของการศึกษาตามอัธยาศัยสามารถเข้าถึงได้ตามความเหมาะสม
5. ทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการ เพื่อให้บุคคลและชุมชนได้เรียนรู้ตามความสนใจและความต้องการที่สอดคล้องกับความจำเป็นในสังคมของการศึกษาตามอัธยาศัย

ส่วนใน**มาตรา 11** ได้กำหนดให้ส่วนราชการและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องร่วมมือกับภาคีเครือข่ายเพื่อดำเนินการในเรื่องดังต่อไปนี้

1. จัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเรียนรู้ เช่น แหล่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ สื่อ และ เทคโนโลยีที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้
2. ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของภาคีเครือข่าย เพื่อให้เกิดความร่วมมือและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคีเครือข่ายได้รับโอกาสในการจัดสรรทรัพยากรและเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อการดำเนินงาน

นอกจากนี้สาระในพระราชบัญญัติดังกล่าว ยังได้กำหนดให้มีคณะกรรมการที่มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย และแผนการส่งเสริม และสนับสนุนกำหนดแนวทางการดำเนินงาน ประสานงาน เสนอแนะต่อรัฐมนตรีในการจัดทำและพัฒนาระบบการเทียบโอนผลการเรียน การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย หรือปฏิบัติงานอื่นใดตามที่ตามพระราชบัญญัตินี้ และให้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะอนุกรรมการภาคีเครือข่าย” ที่ประกอบด้วยภาคส่วนต่างๆ ของสังคมที่เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

มาตรา 14 ได้กำหนดให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย “สำนักงาน กศน.” ขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่ในการเป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินการส่งเสริมสนับสนุน จัดทำข้อเสนอ นโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนและมาตรฐานการศึกษา ส่งเสริม

สนับสนุนคุณภาพทางวิชาการ การวิจัย การพัฒนาหลักสูตรและนวัตกรรมทางการศึกษา ระบบข้อมูลสารสนเทศ ส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินการเทียบโอนผลการเรียน การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ และการเทียบระดับการศึกษา ส่งเสริมประสานงาน ให้องค์กรต่าง ๆ รวมตัวเป็นภาคีเครือข่าย จัดทำข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ เครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารสถานีวิทยุทธศาสตร์เพื่อการศึกษา วิद्यุชุมชน ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และแหล่งเรียนรู้อื่น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง ดำเนินการติดตามตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงาน

ให้มีคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดทุกจังหวัด ที่มีอำนาจในการให้คำปรึกษาและร่วมมือในการพัฒนา ส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่าย ติดตามผลการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และปฏิบัติงานอื่นตามที่คณะกรรมการมอบหมาย และให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด เรียกโดยย่อว่า “สำนักงาน กศน.จังหวัด” และเป็นหน่วยงานการศึกษาตามกฎหมายว่าด้วย ระเบียบข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษา ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานธุรการของคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด และมีอำนาจหน้าที่บริหารการจัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยภายในจังหวัด

บทที่ 7

การศึกษานอกระบบโรงเรียนในสังคมชนบทและเมืองของประเทศไทย

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีเป้าหมายที่ช่วยให้ประชาชนทั่วไปสามารถนำความรู้และทักษะมาใช้ในการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตน การพัฒนาสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือชนบทถือเป็นนโยบายสำคัญของรัฐที่ดำเนินการต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนาน อย่างไรก็ตามจะพบว่าในสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นสภาพการพัฒนาของทั้งชนบทและเมือง ในด้านการให้บริการการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สามารถรองรับผู้เรียนได้อย่างทั่วถึง ยิ่งการศึกษาในระบบโรงเรียนระดับสูงขึ้นเท่าไร การเข้าถึงการศึกษากลับลดลง การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเป็นโอกาสด้านการศึกษาอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญสำหรับการเรียนรู้ของประชาชนทั้งในสังคมเมืองและชนบท

หลักการการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในสังคมชนบทและเมืองของประเทศไทย

การศึกษานอกระบบโรงเรียนที่น่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชนบทและเมืองของประเทศไทยนั้น ควรมีหลักการดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมเป็นหลักการสำคัญสำหรับการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนจะก่อให้เกิดผลสำเร็จต่อการพัฒนา การมีส่วนร่วมของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนทั้งการวางแผน การพัฒนาโครงการ การพัฒนากิจกรรม การนิเทศ การกำกับดูแล และการดำเนินงาน ซึ่งจะช่วยให้งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้รับความสนใจจากประชาชนและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริง

2. การตอบสนองปัญหา ความต้องการและความสนใจของประชาชน

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักการนี้ต้องมีการศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการของประชาชนว่าเขามีปัญหา และสนใจที่จะเรียนรู้ในเรื่องอะไรบ้าง ซึ่งจะส่งผลดีต่อการร่วมกิจกรรมของประชาชนที่มาด้วยความเต็มใจ ตั้งใจ และไม่หยุดการเรียนรู้กลางคันก่อนที่จะจบโครงการ

3. เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยเร็ว

การที่ประชาชนที่เป็นวัยทำงานมีภารกิจในการหารายได้สำหรับครอบครัว การใช้เวลาเข้ามาร่วมการเรียนรู้ในระยะเวลายาวนานกว่าจะเห็นประโยชน์ย่อมเป็นไปได้ หากการจัดการเรียนรู้ใช้เวลาไม่นาน และสามารถทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์และทักษะต่างๆ นำไปใช้ประโยชน์ได้ทันทีและรวดเร็ว จะทำให้ผู้เรียนมีกำลังใจในการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้

4. การศึกษาเพื่อให้สามารถช่วยตนเอง

การศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องเน้นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ มี เจตคติ และฝึกฝนในเรื่องการพึ่งตนเอง ทั้งในด้านการแสวงหาความรู้เพื่อการพัฒนาตนเอง การรู้จักหาแหล่งทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและชุมชน

5. การศึกษาเพื่อการคิดเป็น

การศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ยึดหลักการนี้สำหรับส่งเสริมการเรียนรู้ให้ประชาชนแก้ไขปัญหา โดยคิดและตัดสินใจเลือกและลงมือแก้ปัญหาให้เหมาะกับสภาพของตนเอง สังคม และหลักวิชาการมากที่สุด

6. การศึกษาโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่ใช้การลงทุนน้อย เน้นความประหยัดแต่คุ้มค่า เพื่อให้กระจายสู่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลักการหนึ่งที่จะทำให้เกิดความประหยัดในการให้บริการ เช่น การใช้สถานที่ในชุมชนเป็นสถานที่เรียนรู้ อาทิ โรงเรียน ศาลาวัด เป็นต้น ผู้สอนอาจขอความอนุเคราะห์จากผู้มีความรู้ในชุมชน การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น

7. การศึกษาเพื่อการศึกษตลอดชีวิต

การศึกษานอกระบบโรงเรียนควรช่วยส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนที่ต้องการเรียนรู้เพิ่มเติมในเรื่องใดต้องได้เรียน มีข่าวสารที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต สามารถเรียนรู้และเข้าถึงได้ตลอดเวลา เนื่องจากสังคมทุกวันนี้มีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในโลกของข้อมูลข่าวสาร วัฒนธรรมและวิถีความเป็นอยู่

8. การพัฒนาร่วมกับการพัฒนาด้านต่างๆ

การศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องมีการผนึกกำลังกับการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น สาธารณสุข การเกษตร อาชีพ เป็นต้น เพื่อการพัฒนาที่เน้นการผสมผสานและบูรณาการเพื่อการพัฒนาประชาชนทุกด้านของชีวิต

9. การระดมสรรพกำลังและเครือข่าย

การศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องอาศัยทรัพยากรทั้งหน่วยงาน องค์กรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน (NGOs ภาครธุรกิจ ระดมสรรพกำลังช่วยกันจัด จึงจะทำให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถจัดได้อย่างครอบคลุมและกระจายทุกพื้นที่ และเป็นการประหยัดทรัพยากรต่างๆ สามารถเทียบโอนผลการจัดกิจกรรมระหว่างหน่วยงานได้

ตัวอย่างการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในสังคมชนบทของประเทศไทย: การจัดการศึกษาเพื่อชุมชนเพื่อชุมชนในเขตภูเขา

การจัดการศึกษาเพื่อชุมชนเพื่อชุมชนในเขตภูเขา หรือที่เรียกกันว่า การจัดการศึกษาสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูง ภายในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” (ศคช. แต่เดิมใช้หลักสูตรประถมศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา พ.ศ. 2524 ถูกยกเลิกไปและใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 โดยจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นเวลา 9 ปี ตาม พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545 การจัดการศึกษาภาคบังคับสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูง ในบางพื้นที่ยังอยู่ในความรับผิดชอบของงานการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นไปตามหลักการของการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูงและเป็นไปตามข้อจำกัดคือ

1. เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะศูนย์การเรียนรู้ที่มีครูอาสาสมัครดูแลและจัดการศึกษาอยู่

เพียง 1-2 คน

2. ลักษณะสภาพของชุมชนอยู่ห่างไกลจากความเจริญและเป็นพื้นที่ทุรกันดาร ขาดโอกาสที่จะได้รับการบริการพื้นฐานจากรัฐ ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขา หลากหลายเผ่าพันธุ์

3. การจัดการศึกษาที่ดำเนินการตลอดมาได้กำหนดหลักการไว้ว่าเป็นการจัดการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ใช้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้มุ่งแก้ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

หลักสูตร ศศช.ในปัจจุบัน มีลักษณะ คือ (1 เป็น หลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด และปฏิบัติ ตามวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชน และเกิดความหวงแหน ช่วยกันอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบไป (2 มีการ สอดแทรกความรู้เรื่องคุณธรรม และจริยธรรม โดยบูรณาการเข้ากับหลักสูตรการเรียนรู้ ใ้กับผู้เรียนโดยเริ่มจากเด็กนักเรียน และนักศึกษา (3 มี หลักสูตรในชุมชน ที่ใช้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และเกิดผลประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างสูงสุด โดยผู้เรียนจะได้รับความรู้จากหลักสูตรชุมชนที่คนในชุมชนช่วยกันคิดขึ้น

ตัวอย่างการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในสังคมเมืองของประเทศไทย: หลักสูตรการจัดการศึกษาอาชีพเพื่อการมีงานทำ

หลักสูตรการจัดการศึกษาอาชีพเพื่อการมีงานทำ แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม สาระนั้นนี้ หลักสูตรอาชีพความคิดสร้างสรรค์ หลักสูตรอาชีพการจัดการศึกษาอาชีพเฉพาะทาง หลักสูตรอาชีพการจัดการศึกษาอาชีพอุตสาหกรรม หลักสูตรอาชีพการจัดการอาชีพเกษตร หลักสูตรอาชีพพาณิชยกรรมและบริการ

ตัวอย่างหลักสูตรช่างปะผุ เคาะพ่นสีรถยนต์ จำนวน 190 ชั่วโมง กลุ่มอาชีพเฉพาะทาง

ความเป็นมา

การจัดการอาชีพในปัจจุบันมีความสำคัญมาก เพราะว่าเป็นการพัฒนาประชากรของประเทศให้มีความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพเป็นปัญหาการว่างงานและส่งเสริมความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจชุมชน ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดยุทธศาสตร์ พ.ศ. 2555 ภายใต้กรอบระยะเวลา 2 ปีที่จะพัฒนา 5 ศักยภาพของพื้นที่ใน 5 กลุ่มอาชีพใหม่ โดยยกระดับการศึกษาเพื่อเพิ่มศักยภาพและความสามารถให้ประชากรได้มีอาชีพ มีรายได้ที่มั่นคงและยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการศึกษาตลอดชีวิตในรูปแบบใหม่ที่สร้างความมั่นคงให้แก่ประชาชนและประเทศชาติ

สภาพสังคมในปัจจุบันนั้นรถยนต์ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ที่สำคัญจะเห็นได้จากยอดขายของรถยนต์ที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งรัฐบาลยังดำเนินนโยบายสนับสนุนให้ประชาชนได้มีโอกาสมีรถยนต์เป็นของตนเอง โดยมีการลดภาษีรถคันแรกหรือแม้กระทั่งลดภาษีให้ผู้ประสบภัยน้ำท่วม แต่การเพิ่มขึ้นของรถยนต์ในท้องตลาดก็ตามมาด้วยจำนวนอุบัติเหตุที่สูงมากขึ้นเหมือนเงาตามตัว ไม่ว่าจะเทศกาลใดๆจำนวนอุบัติเหตุก็ไม่ได้ลดลงเลย

ดังนั้นเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานที่มีไม่เพียงพอ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้จัดทำ

หลักสูตรช่างปะผุ เคาะพ่นสีรถยนต์เพื่อนำมาใช้ในการจัดการศึกษา นอกระบบตามหลักสูตรการศึกษา นอกระบบ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สาระทักษะการประกอบอาชีพเพื่อให้ผู้เรียนได้มีหลักในการปฏิบัติและสามารถนำความรู้ที่ได้มาประกอบอาชีพ สร้างรายได้ให้มีความมั่นคงและยั่งยืน

หลักการของหลักสูตร

1. เป็นหลักสูตรที่จัดทำขึ้นเพื่อเพิ่มโอกาสการสร้างรายได้ให้กับผู้ที่กำลังมองหาอาชีพเสริมหรือนำไปประกอบอาชีพ มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนมีงานทำ มีรายได้ที่มั่นคงและยั่งยืน และเป็นบุคคลที่มีคุณภาพเยี่ยมไปด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น
2. เป็นหลักสูตรที่เน้นการเรียนรู้เกี่ยวกับส่วนประกอบต่างๆทั้งหลักการงานและวิธีการ เคาะ พ่นสี รถยนต์เน้นการฝึกจากการปฏิบัติจริงจากแหล่งเรียนรู้
3. ส่งเสริมให้มีความร่วมมือในการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย
4. เป็นหลักสูตรที่สามารถนำไปใช้เทียบโอนความรู้และประสบการณ์เข้าสู่หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

จุดหมาย

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้มุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะดังนี้

1. มีความรู้พื้นฐานในการเป็นช่างปะผุ เคาะ พ่นสีรถยนต์ รักการทำงานและสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
2. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับส่วนประกอบต่างๆเกี่ยวกับโครงสร้างของตัวรถยนต์ หลักการทำงานของเครื่องมือ อุปกรณ์ และประมาณราคาได้
3. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน
4. เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากแหล่งปฏิบัติจริงมีความรู้ความเข้าใจมีเจตคติที่ดีในงานอาชีพ มีจริยธรรมคุณธรรมในอาชีพ และมองหาช่องทางในการประกอบอาชีพได้

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายคือประชาชนกลุ่มเป้าหมายนอกระบบโรงเรียน

1. ผู้ที่ไม่มีอาชีพ
2. ผู้ที่มีอาชีพและต้องการพัฒนาอาชีพ
3. ผู้ที่มีอาชีพแต่ต้องการมองหาอาชีพใหม่

ระยะเวลา จำนวน 190 ชั่วโมง

โครงสร้างหลักสูตร

1. ช่องทางการประกอบอาชีพ จำนวน 5 ชั่วโมง
 - 1.1 บอกความสำคัญของการประกอบอาชีพช่างปะผุ เคาะ พ่นสีรถยนต์ได้
 - 1.2 ศึกษาความเป็นไปได้และช่องทางการพัฒนาอาชีพช่างปะผุ เคาะพ่นสีรถยนต์
 - 1.3 ศึกษาจากแหล่งเรียนรู้หรือสถานประกอบการ
 - 1.4 ศึกษาทิศทางของการประกอบอาชีพช่างปะผุ เคาะ พ่นสีรถยนต์ในอนาคต
2. ทักษะการประกอบอาชีพ จำนวน 165 ชั่วโมง

2.1 อธิบายส่วนประกอบของโครงสร้างรถยนต์และการประมาณราคา

- ฝากระโปรง
- ประตูรถยนต์
- กันชนรถยนต์
- กระจกรถยนต์พร้อมฝาท้าย
- ฝาข้างรถยนต์
- หลังคารถยนต์
- คัทซีรถยนต์

2.2 อธิบายเครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการเคาะ ฟันสีรถยนต์ได้

2.3 อธิบายระบบของสีรถยนต์

- สีพื้นเกาะเหล็ก 2k
- สีพื้นอะคูลิก
- สีพ่นรถยนต์
- แล็คเกอร์

2.4 ฝึกปฏิบัติ

- การเชื่อม ตัดปะผุ เคาะ
- ชี้นรูปตัวถังรถยนต์
- การยึดคัทซี
- ขัดพื้นตัวถังเพื่อทำพื้นเกาะเหล็กโดยการพ่นสี
- การลอกสีไปวและทำความสะอาด

2.5 ฝึกปฏิบัติการไปวสี

- หลักการของการไปวสีพลาสติกและขั้นตอนการไปวสีพลาสติก
- หลักการของการขัดสีไปวแบบแห้งและขั้นตอนการขัดสีไปวแบบแห้ง
- หลักการของการขัดสีไปวแบบน้ำและขั้นตอนการขัดสีไปวแบบน้ำ
- การพ่นพื้นสีไปว(อะคูลิก)
- การไปวโจมตีหรือไปวแดง/การขัดแห้งและขัดเปียกซ้ำอีกครั้ง
- การพ่นพื้นอะคูลิกทับสีไปวโจมตีหรือไปวแดง
- การขัดพื้นอะคูลิก(กระดาษทรายเบอร์320และเบอร์1000)

2.6 ฝึกปฏิบัติการพ่นสีรถยนต์

- บอกคุณสมบัติของสี
- การผสมสี
- การพ่นสีรถยนต์
- การพ่นแล็คเกอร์

2.7 ฝึกปฏิบัติการขัดเงารถยนต์

- บอกคุณสมบัติของน้ำยาที่ใช้ในการขัดได้
- วิธีการขัดมันสีรถยนต์

3. การบริหารจัดการในการประกอบอาชีพ ด้านการพัฒนาเข้าสู่อาชีพ จำนวน 8 ชั่วโมง

3.1 การบริหารจัดการด้านผลิตภัณฑ์

- การจัดการควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์
- การจัดการต้นทุนการผลิต
- การจัดการบริหารพนักงานที่ให้บริการให้มีมีจริยธรรม คุณธรรมใน

อาชีพ

3.2 การจัดการด้านการตลาด

- การจัดทำฐานข้อมูลของกลุ่มลูกค้า
- การติดต่อลูกค้าและบริการหลังการขาย
- การวางแผนการตลาด

3.3 การจัดการด้านความเสี่ยง

- วิเคราะห์ ข้อดี ข้อเสีย โอกาส และอุปสรรคในการประกอบอาชีพช่างปะผุเคาะพ่นสีรถยนต์ โดยนำปัจจัยต่างๆ เช่น กลุ่มลูกค้า คู่แข่ง ฯลฯ มาเป็นปัจจัยในการวิเคราะห์
- ดำเนินการ คิดวางแผนธุรกิจ โดยจำลองสถานการณ์

4. โครงการประกอบอาชีพ จำนวน 12 ชั่วโมง

4.1 ความสำคัญของโครงการประกอบอาชีพ

4.2 ประโยชน์ของโครงการประกอบอาชีพ

4.3 องค์ประกอบของโครงการประกอบอาชีพ

4.4 การเขียนโครงการ

4.5 การประเมินความเหมาะสมและสอดคล้องของโครงการ

การจัดกระบวนการเรียนรู้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร
2. ศึกษาดูงานจากแหล่งเรียนรู้
3. เรียนรู้ปฏิบัติจริงจากสถานประกอบการ

สื่อการเรียนรู้

1. ชุดปี่มลม/หัวพ่นสีรถยนต์
2. สี 2k
3. กระดาษทรายละเอียด/หยาบ กระดาษกาว
4. แม่สี/แบบด้านและแบบเคลือบเงา
5. ทินเนอร์/แบบอะคูติกและแบบ3A

6. สีพื้น/แบบอะคูติกและแบบ 2k
7. เครื่องเป่าลม
8. ไม้ขัดสี/เครื่องขัดสีรถยนต์
9. เกรียงโป้วสี 7 นิ้ว และ 4 นิ้ว
10. ผ้าจับฝุ่น
11. สีโป้ว

การวัดและประเมินผล

1. การประเมินความรู้ภาคทฤษฎีระหว่างเรียนและจบหลักสูตร
2. การประเมินผลงานระหว่างเรียนจากการปฏิบัติ ได้ผลงานที่มีคุณภาพสามารถสร้างรายได้ และจบหลักสูตร

การจบหลักสูตร

1. มีเวลาเรียน ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80
2. มีผลการประเมินตลอดหลักสูตร ไม่น้อยกว่าร้อยละ 60
3. มีผลงานที่มีคุณภาพ

การเทียบโอน

ผู้เรียนที่จบหลักสูตรนี้สามารถนำไปเทียบโอนผลการเรียนรู้กับหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในสาระการประกอบอาชีพวิชาเลือกที่สถานศึกษาได้จัดทำขึ้น

บทที่ 8

หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีขอบเขตกว้างขวางเพราะเป็นการจัดการศึกษาให้แก่ผู้อยู่นอกระบบโรงเรียนทั้งหมด ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ต่างความสนใจ ทุกระดับ การศึกษา ดังนั้นกิจกรรมการศึกษานอกระบบจึงต้องจัดในลักษณะที่หลากหลาย ครอบคลุมตั้งแต่การสอนอ่านเขียน การให้ความรู้พื้นฐาน การให้ความรู้และทักษะทางอาชีพเฉพาะ การพัฒนาทักษะชีวิต การให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต

ด้วยเหตุที่การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นงานที่ต้องบริการแก่คนทั่วประเทศ และเป็นกิจกรรมที่มีความหลากหลาย ดังนั้นควรต้องมีหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชนเข้ามาร่วมกันจัดจึงจะครอบคลุมทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย

สำหรับประเทศไทยนั้นการจัดแบ่งหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนยังไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน แต่มักแบ่งตามเจตนาของผู้แบ่งเห็นว่าเหมาะสม ได้แก่

1. การแบ่งโดยใช้สังกัดของหน่วยงานเป็นเกณฑ์ แบ่งเป็น
 - 1.1 หน่วยงานภาครัฐบาล
 - 1.2 หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ
 - 1.3 หน่วยงานเอกชน
2. การแบ่งโดยการใช้เกณฑ์สังกัดของหน่วยงานและขอบเขตความรับผิดชอบของหน่วยงาน แบ่งเป็น
 - 2.1 หน่วยงานรัฐบาล
 - 2.1.1 หน่วยงานรัฐบาลที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยตรง
 - 2.1.2 หน่วยงานรัฐบาลที่ไม่ได้จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
 - 2.2 หน่วยงานเอกชน
 - 2.2.1 หน่วยงานเอกชนที่จัดบริการการศึกษานอกระบบโรงเรียน
3. การแบ่งโดยการใช้ประเภทของกิจกรรมที่จัดและสังกัดของหน่วยงานเป็นเกณฑ์ แบ่งเป็น
 - 3.1 หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 3.1.1 หน่วยงานรัฐบาลที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 3.1.2 หน่วยงานเอกชนที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 3.2 หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภททักษะอาชีพ
 - 3.2.1 หน่วยงานรัฐบาลที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทพัฒนาอาชีพ
 - 3.2.2 หน่วยงานเอกชนที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทพัฒนาอาชีพ

อาชีพ

3.3 หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ข่าวสารข้อมูล

ข่าวสารข้อมูล

3.3.1 หน่วยงานรัฐบาลที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้

ข่าวสารข้อมูล

3.3.2 หน่วยงานเอกชนที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้

ชีวิต

3.4 หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภททักษะชีวิต

3.4.1 หน่วยงานรัฐบาลที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภททักษะ

ชีวิต

3.3.2 หน่วยงานเอกชนที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภททักษะ

3.5 หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทพัฒนาสังคมและชุมชน

สังคมและชุมชน

3.5.1 หน่วยงานรัฐบาลที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทพัฒนา

สังคมและชุมชน

3.5.2 หน่วยงานเอกชนที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทพัฒนา

4. การแบ่งโดยใช้วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นหลัก แบ่งเป็น

4.1 หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นงานหลัก คือ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

4.2 หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นงานรอง เช่น กรมหรือสำนักที่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

4.3 หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นงานเสริมงานประจำอยู่บ้าง เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ในส่วนของหน่วยงานรัฐบาลในที่นี่หมายถึงหน่วยงานรัฐบาลทั้งหมดที่มีการจัดกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นการจัดโดยทางตรง หรือทางอ้อม หรือจัดเป็นกิจกรรมเสริมใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะ เป็นหน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการหรือนอกกระทรวงศึกษาธิการก็ตาม ทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น

ในส่วนของหน่วยงานรัฐวิสาหกิจจะครอบคลุมหน่วยงานรัฐวิสาหกิจทุกประเภทที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ส่วนหน่วยงานเอกชนจะครอบคลุมถึงสถานประกอบการ บริษัท ห้างหุ้นส่วนจำกัด องค์กรสมาคม มูลนิธิ สโมสร ที่จัดการศึกษาหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตัวอย่างหน่วยงานรัฐบาลที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน. สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินการส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยทุกรูปแบบ มีคณะกรรมการส่งเสริม สนับสนุน และประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กำหนดนโยบาย แนวทางการดำเนินงาน ส่งเสริม และสนับสนุนการประสานงานระหว่างส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน ทั้งในและต่างประเทศเพื่อการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ส่วนในระดับภูมิภาคจัดให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยทุกจังหวัด และกรุงเทพมหานคร มีคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด/กรุงเทพมหานครโดยมีหน้าที่ให้คำปรึกษา และร่วมมือในการพัฒนาการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยกับภาคีเครือข่าย เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ให้มีคุณภาพและมาตรฐานตามที่กำหนด และสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของประเทศ รวมทั้งความต้องการพัฒนาของท้องถิ่น

สำหรับหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย คือศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอ ซึ่งเป็นสถานศึกษาทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน และจัดการศึกษาดังกล่าวร่วมกับภาคีเครือข่าย โดยจัดให้มีศูนย์การเรียนการสอนเป็นหน่วยจัดกิจกรรม และสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนขึ้น ทำให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยของทุกระดับ กิจกรรมและโครงการที่ดำเนินการในยุคปฏิรูปการศึกษา นอกจากดำเนินการต่อเนื่องมาจากยุคพัฒนาแล้ว ได้เกิดกิจกรรม ใหม่ ๆ ดังนี้

1.1 การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ในปี พ.ศ. 2551 ได้มีการพัฒนาหลักสูตรใหม่เป็น “หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับ การศึกษาขั้นพื้นฐาน” ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย รูปแบบการจัดมีทั้งเป็นชั้นเรียนในโรงเรียนผู้ใหญ่ แบบกลุ่ม การศึกษาด้วยตนเอง และการจัดการศึกษาในรูปแบบ การศึกษาทางไกล

หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรที่มี โครงสร้างยืดหยุ่นด้านสาระการเรียนรู้ เวลาเรียน การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการบูรณาการเนื้อหาให้สอดคล้อง กับวิถีชีวิต ความแตกต่างระหว่างบุคคล ชุมชน และสังคม ส่งเสริมให้มีการเทียบโอนและจัดให้มีการพัฒนา ผู้เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต อีกทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้เครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอีกด้วย หลักสูตรจัดให้มีสาระการเรียนรู้ 5 สาระ ได้แก่ สาระทักษะการเรียนรู้ ความรู้พื้นฐาน การปกครองอาชีพ การดำเนินชีวิต และสาระการพัฒนาสังคม ซึ่งแต่ละสาระประกอบด้วยรายวิชาบังคับ และวิชาเลือกตาม

จำนวนหน่วยกิตที่กำหนดไว้ในโครงสร้างรายวิชาบังคับทุกรายวิชา ผู้เรียนต้องลงทะเบียนตามที่กำหนด ส่วนวิชาเลือกสถานศึกษาที่กำหนดได้ตามต้องการ โดยพัฒนาหลักสูตรขึ้นเองหรือเลือกใช้จากที่สถานศึกษาอื่น หรือส่วนกลางกำหนด และในแต่ละระดับของหลักสูตรผู้เรียนต้องทำกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่น้อยกว่า 100 ชั่วโมงและต้องทำโครงงานอย่างน้อย 3 หน่วยกิตด้วย

1.2 การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ (กพอ.)

เป็นการจัดบริการเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิตโดยการออกแบบการเรียนรู้ จัดการเรียนรู้งานอาชีพ มีผู้สอนหรือวิทยากรในอาชีพนั้น ๆ หรือประสบผลสำเร็จ หรือจากภูมิปัญญาท้องถิ่นตามลักษณะของการจัดการศึกษารูปแบบการฝึกทักษะอาชีพ การเข้าสู่อาชีพ การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาอาชีพด้วยเทคโนโลยีและเชิงพาณิชย์ การสร้างเครือข่ายอาชีพ ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการกับชีวิตด้วยการปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ การพัฒนากลุ่มโดยเน้นจัดกิจกรรมมีการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพนั้นๆ อย่างเป็นระบบ ตัวอย่างกลุ่มอาชีพ เช่น การทอผ้า คหกรรม ตัดเย็บเสื้อผ้า การเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ นวดแผนไทย การแปรรูปสมุนไพร การจักสานต่าง ๆ เป็นต้น

1.3 การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต

เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการ และการเปลี่ยนแปลงในชีวิต และความเป็นอยู่ของบุคคล สังคม และชุมชน การปรับตัวให้เท่าทันและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา สร้างบุคคลและประชาชนให้มีความสามารถในการแข่งขัน สามารถต่อสู้กับกระแสวิกฤตต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผล รู้จักประเมินตนเอง รู้จักตั้งเป้าหมายในชีวิต และรู้จักสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลอื่น จึงต้องมีการฝึกทักษะชีวิตให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไป ทักษะชีวิตมีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคน จึงต้องมีทักษะชีวิตในเรื่องต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการและพัฒนาการตามอัธยาศัย ตามวัยและวุฒิภาวะที่มีกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และชุมชน กิจกรรมหรือโปรแกรมการศึกษาที่จัด เช่น ทักษะชีวิตด้านสุขภาพอนามัย ได้แก่ การดูแลสุขภาพ การพัฒนาบุคลิกภาพ ทักษะชีวิตด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น กฎหมายเบื้องต้นสำหรับประชาชน การรักษาความปลอดภัยในชุมชน ทักษะชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรม ความเป็นประชาธิปไตย วินัย และความรับผิดชอบ ทักษะชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การอนุรักษ์कुคลอง/แม่น้ำ การจัดกิจกรรมทักษะชีวิตในด้านต่าง ๆ มีทั้งการเชิงวิทยากรผู้รู้มาบรรยาย และฝึกให้มีการคิดวิเคราะห์ให้เวทีการเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา และพัฒนากระบวนการดังกล่าว เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมประเทศชาติต่อไป

1.4 การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน

เป็นการศึกษาที่บูรณาการความรู้และทักษะจากการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ผู้เรียนมีอยู่หรือได้รับการพัฒนาและส่งเสริมความรู้ มุ่งใช้กระบวนการ เรียนรู้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามวิถีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนการมีส่วนร่วม และดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีความเอื้ออาทร มีคุณธรรม จริยธรรม โดยดำเนินการในรูปแบบการอบรม ประชุมสัมมนา ประสานเครือข่าย พัฒนา ส่งเสริม และสนับสนุนกิจกรรมการจัดทำแผนชุมชน การบูรณาการเรียนรู้กับวิถีชีวิตและสภาพชุมชน มุ่งเน้นกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ วิสาหกิจ ชุมชน การเมืองการปกครอง ประชาธิปไตย สิ่งแวดล้อม คุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน กิจกรรมหรือโปรแกรมการศึกษาที่จัด ได้แก่ การอบรมเรื่องยาเสพติด การเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงวัย การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อประกอบธุรกิจขนาดย่อมในชุมชน การอบรมศีลธรรม จริยธรรม การฝึกปฏิบัติ และพัฒนาจิตใจ เป็นต้น

1.5 กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย

เป็นการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ ไม่มีหลักสูตรและระยะเวลาที่แน่นอนขึ้นอยู่กับความต้องการ และความสนใจของกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มอายุ และเพศวัย กิจกรรมที่จัดเป็นไปตามความสมัครใจของผู้รับบริการเป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความพร้อม ความต้องการ ความสนใจ โอกาส และศักยภาพการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ประเภทของโครงการและกิจกรรม ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มุมที่อ่านและคอมพิวเตอร์ การส่งเสริมการอ่าน การจัดนิทรรศการ การศึกษาเคลื่อนที่ อุทยานการเรียนรู้ วิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น

2. สำนักการศึกษา เทศบาลนครนครปฐม

สำนักการศึกษา เทศบาลนครนครปฐมเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีวิสัยทัศน์ที่เน้นการให้บริการทางการศึกษาทุกระบบอย่างมีคุณภาพได้มาตรฐานต่อเนื่องตลอดชีวิต

โครงการและกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สำคัญคือ คือ

2.1 โครงการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้มหาวิทยาลัยชีวิต

2.2 ศูนย์เรียนรู้เทศบาลนครนครปฐม โครงการจัดการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของเทศบาลนครนครปฐม (ศูนย์การเรียนรู้นอกระบบและตามอัธยาศัยเทศบาลนครนครปฐม

2.3 โครงการและกิจกรรมหลักสูตรฝึกอบรม เช่น การดูแลมารดาหลังคลอด การจัดดอกไม้สด นวดแผนไทยการอบรมคอมพิวเตอร์ ช่างตัดผมชาย ช่างเสริมสวยสตรี ช่างตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี ช่างซ่อมคอมพิวเตอร์ นวดฝ่าเท้า ช่างซ่อมจักรยานยนต์ ช่างซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า ช่างซ่อมจักรยาน การทำขนมอาหาร และการถนอมอาหาร

2.4 งานห้องสมุดพิพิธภัณฑ์และเครือข่ายการศึกษา

2.5 โครงการจัดการศึกษาให้กับเด็กเร่ร่อนในเขตเมือง

ตัวอย่างหน่วยงานรัฐวิสาหกิจที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

องค์กรสวนสัตว์

องค์กรสวนสัตว์เป็นรัฐวิสาหกิจที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความรู้โดยใช้การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้บุคคลในสังคมได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสัตว์ประเภทต่างๆ

กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่องค์กรสวนสัตว์จัด เช่น การอบรมเยาวชนอาสาสมัครสวนสัตว์ดุสิต ซึ่งมีจุดประสงค์ของการอบรม คือ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานในสวนสัตว์ในช่วงวันหยุดและปิดภาคเรียน ซึ่งเป็นการเสริมทักษะและเพิ่มประสบการณ์การทำงานให้แก่เยาวชนเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่สวนสัตว์ และให้เยาวชนเห็นความสำคัญของการเป็นสวนสัตว์ และเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนมีจิตใจที่ดี รู้จักการอนุรักษ์สัตว์ป่า

หัวข้อการอบรม คือ ความคาดหวังของการเป็นอาสาสมัครสวนสัตว์ Why Zoo ทำไมต้องมีสวนสัตว์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานอาสาสมัคร และการถ่ายทอดประสบการณ์ การศึกษานอกสถานที่เพื่อเรียนรู้งานภายในสวนสัตว์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับค่างควา และการออกแบบบ้านค่างควา การส่งเสริมคุณภาพชีวิตสัตว์

ตัวอย่างหน่วยงานเอกชนที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1. สถาบันการบริหารและจิตวิทยา

เป็นองค์กรธุรกิจที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยเน้นในเรื่องของการบริหารและจิตวิทยา โดยผู้เริ่มต้นคือ ดร.หลุย จำปาเทศ ที่เห็นว่าผู้ที่ควรพัฒนาอย่างยิ่งในองค์กร คือ เจ้าของกิจการหรือผู้บังคับบัญชาระดับสูง เพราะถ้าบุคคลเหล่านี้เข้าใจและซาบซึ้งถึงการใช้จิตวิทยาการบริหารแล้ว ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาจะอยู่และทำงานในองค์กรอย่างมีความสุข ส่งผลต่อความก้าวหน้าขององค์กร

ตัวอย่างหลักสูตรที่สถาบันการบริหารและจิตวิทยาพัฒนาขึ้น คือ “The Manager” ที่เน้นในเรื่อง

การฝึกการบริหารงานและบริหารคนให้มีประสิทธิภาพ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว เน้นให้ผู้เข้าร่วมอบรม เข้าใจ และสามารถนำไปใช้ได้สำหรับการอบรมจะมีทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติรวมถึงการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เพื่อการประยุกต์ใช้ได้จริง และเห็นผล กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้บริหารที่ต้องการประสบความสำเร็จและต้องการเสริมศักยภาพความเป็นนักบริหารให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้บังคับบัญชา ผู้จัดการ หรือเจ้าของกิจการที่ต้องการจะมีความสามารถในการบริหารงานและการบริหารคน ผู้จัดการที่ต้องการจะเป็นผู้จัดการมืออาชีพ และผู้ที่จะเป็นผู้จัดการในอนาคต

2. เสมสิกขาลัย

เป็นหน่วยงานการกุศลภายใต้ มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ก่อตั้งเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2538 ตรงกับวันมาฆบูชา มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีจิตวิญญาณแบบองค์รวม

เสมสิกขาลัย นำกระบวนการเรียนรู้อย่างมีจิตวิญญาณมาเป็นทางเลือกใหม่ให้กับแวดวงการศึกษาไทย ซึ่งเน้นรูปแบบของการมีส่วนร่วมของผู้เรียน มุ่งเนื้อหาที่กลับมาหาความสุขและความมั่นคงภายในแห่งชีวิต โดยไม่เน้นความสำเร็จทางวัตถุและความสำเร็จภายนอก และสนับสนุนผู้เรียนให้ได้ฝึกฝนตนเองในทุกด้านของชีวิตโดยเฉพาะสามารถผสมผสานความรู้ทางสมองและหัวใจเข้าด้วยกัน เพื่อเข้าถึงความดี ความงาม และความจริง ซึ่งจะเป็รากฐานสำคัญที่นำไปสู่ความรักและเข้าใจเรื่องความเป็นธรรมทาง สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนระบบนิเวศวิทยา

คำว่า "เสมอ" ตั้งขึ้นตามนามของ ศาสตราจารย์นายแพทย์เสมอ พริงพวงแก้ว ปุชนิยบุคคลสำคัญของไทย เพื่อเป็นสิริมงคลและยกย่องท่านในคุณูปการแห่งการยืนหยัด อยู่ข้างความถูกต้องดีงามและผู้ยากไร้มาโดยตลอด

คำว่า "สิกขา" เป็นคำบาลี ส่วนสันสกฤต เรียกว่า ศึกษา เพื่อโยงกลับไปหาหลักการศึกษที่สำคัญของพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

ส่วนคำว่า "ลัย" ใช้ในความหมาย แหล่งเรียนรู้

เสมสิกขาลัยมุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งทำให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนตนเองในทุกด้านของชีวิต ในบรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตรที่เกื้อกูลกันระหว่างครูและผู้เรียน เป็น กระบวนการเรียนรู้ที่ผสมผสานทั้งในแง่ของการรับรู้อย่างลึกซึ้ง การคิดอย่างเชื่อมโยงและมีจินตนาการสร้างสรรค์ รวมถึงการเรียนรู้แบบผ่านประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเติบโตทั้งด้านสติปัญญา จิตใจ ทักษะและพฤติกรรมของผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาของเสมสิกขาลัย ประกอบด้วย 1 นำผู้เรียนไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างลงลึก หลากด้านหลายมิติเป็นองค์รวม ทั้งพฤติกรรม จิตใจ สติปัญญา และทักษะต่างๆ 2 เชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้แต่ละด้าน เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของชีวิต สังคม และธรรมชาติ 3 สนับสนุนให้คนในสังคมทุก

ชนชั้นอาชีพ ได้เข้าถึงสิทธิแห่งการเรียนรู้อย่างเป็นอิสระ และ 4 กระบวนการเรียนรู้ มีความหลากหลาย และเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน โดยยึดบรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตรที่เกื้อกูลกันระหว่างครูและผู้เรียน

หลักสูตรที่เสริมศึกษาพัฒนาขึ้นมี 4 หลักสูตร คือ 1) เข้าใจและเปลี่ยนแปลงชีวิต 2) สร้างสรรค์สัมพันธภาพ 3) เข้าใจธรรมชาติ 4) เข้าใจสังคม 5) เข้าถึงความงาม 6) วิธีการแสวงหาความรู้

ตัวอย่างกิจกรรมในหลักสูตรเข้าใจและเปลี่ยนแปลงชีวิต คือ กิจกรรมการเผชิญความตายอย่างสงบ ซึ่งมีเนื้อหาการอบรมคือ ความเข้าใจเรื่องความตาย ภาวะใกล้ตาย (ไม่ใช่เรื่องที่น่ากลัว เป็นทั้งวิกฤติและโอกาสในการบรรลุธรรมได้ การดำรงชีวิตอยู่ให้เป็น รู้เท่าทันกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิต วิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบองค์รวม วิธีการภavanaที่ใช้ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย (โพวา และทองเลน การทำมรณสติ ภavana และการไปเยี่ยมผู้ป่วยที่โรงพยาบาล โดยมีกระบวนการในการจัดกิจกรรมคือ การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่เป็นประสบการณ์ตรงผ่านบทบาทสมมติ กลุ่มย่อย พุดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรง

บทที่ 9

การศึกษานอกระบบโรงเรียนในต่างประเทศ

ปัจจุบันแทบทุกประเทศได้เห็นความสำคัญและความจำเป็นในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้แก่ประชาชนของตนเองมาก การศึกษานอกระบบโรงเรียนเกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก และมีความแตกต่างกันไปตามสภาพความจำเป็นของสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมืองของแต่ละประเทศ ประเทศในภูมิภาคเอเชีย และแปซิฟิก เน้นการศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาต่อเนื่อง คำนึงคุณภาพผู้เรียน และการแสวงหาเครื่องมือการวัดผลประเมินผล ประเทศในภูมิภาคแอฟริกา มีคนจน คนว่างงาน มีการจัดสรรงบประมาณร้อยละ 1 ของ GNP ให้กับการศึกษา มีการนำยุทธศาสตร์เชื่อมโยงการเรียนรู้ อาชีพ ประเทศในภูมิภาคยุโรปและอเมริกาเหนือ เน้นนโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประเทศในภูมิภาคอาหรับ เน้นส่งเสริมการรู้หนังสือ ประเทศในภูมิภาคอเมริกาใต้และแคริบเบียน เน้นส่งเสริมการรู้หนังสือ

ตัวอย่างการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกลุ่มประเทศด้อยพัฒนา

1. ภูฏาน (Bhutan)

เป้าหมายและนโยบาย: เน้นการรู้หนังสือของประชาชน จัดการศึกษาเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ทักษะอาชีพ สามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือ หลักสูตรการประถมศึกษา การจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพชีวิต การจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรม ศิลปะพื้นบ้าน

2. ลาว

เป้าหมายและนโยบาย: เพิ่มอัตราการรู้หนังสือ พัฒนาแรงงานฝีมือและกำลังคน

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือ หลักสูตรการศึกษาสายสามัญ หลักสูตรการศึกษาสายอาชีพ

ตัวอย่างการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา

1. ฟิลิปปินส์

เป้าหมายและนโยบาย: อบรมประชาชนให้เป็นพลเมืองดี ในระบอบประชาธิปไตย ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการสอนการรู้หนังสือแบบเบ็ดเสร็จ หลักสูตรมัธยมศึกษาโดยเรียนทางไกล หลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องวิธีเรียนทางไกล

2. อุซเบกิสถาน

เป้าหมายและนโยบาย: รัฐบาลได้ระบุสิทธิการได้เรียนของประชาชนในรัฐธรรมนูญว่า ประชาชนทุกคนมีสิทธิในการได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ โดยให้ทุกคนได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาสายสามัญมีโรงเรียนผู้ใหญ่อายุ 16 ปีขึ้นไป หลักสูตรการศึกษาด้านอาชีพ เน้นให้ผู้ใหญ่วัยทำงานพัฒนาทักษะฝีมือ โดยออกกฎหมายแรงงานให้นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการ ให้ลูกจ้างของตนได้รับการฝึกอบรม ขณะทำงาน ลูกจ้างมีสิทธิหยุดจำนวน 36 วันทำงาน กิจกรรมส่งเสริม ศิลปะ วัฒนธรรม กีฬาที่บ้าน

3. ฟิจิ

เป้าหมายและนโยบาย: มุ่งเน้นให้ประชาชนมีความรู้ และทักษะต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ติดตามข่าวสารข้อมูลเพื่อรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน (Basic Education) หลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Civic Education) หลักสูตรการศึกษาทั่วไป ที่ตอบสนองความสนใจ (Liberal Education) กิจกรรมส่งเสริมด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี โปรแกรมการศึกษาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-based Programmes)

ตัวอย่างการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกลุ่มประเทศพัฒนาก้าวหน้าใหม่

1. จีน

เป้าหมายและนโยบาย: เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาของประเทศ

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาเพื่อการเรียนรู้หนังสือ หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส หลักสูตรอุดมศึกษาสำหรับผู้ใหญ่วัยทำงาน ภาคค่ำ / ทางไกล หลักสูตรมัธยมศึกษาพิเศษเฉพาะสาขาสำหรับผู้ใหญ่ สำหรับกรรมกร หลักสูตรฝึกอบรมวิชาชีพแก่ผู้เข้าทำงานใหม่ และฝึกอบรมแก่ผู้ทำงานสาขาวิชาต่างๆ

2. อินเดีย

เป้าหมายและนโยบาย: เน้นการเรียนรู้หนังสือ

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการส่งเสริมการเรียนรู้หนังสือ หลักสูตรกิจกรรมส่งเสริมหลังการเรียนรู้หนังสือเพื่อให้ผู้รู้หนังสือใหม่ๆ การจัดกิจกรรมการศึกษาต่อเนื่องในรูปแบบต่างๆ เช่น

การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาด้านอาชีวศึกษาและเทคนิค การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต การจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านสังคม วัฒนธรรม สุขภาพ อนามัย พลศึกษา ศิลปะ ฯลฯ

ตัวอย่างการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว

1. ญี่ปุ่น (Japan)

เป้าหมายและนโยบาย: มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ประชาชน โดยในปี ค.ศ. 1978 ได้ออกกฎหมายการศึกษาเพื่อสังคม (Social Education Law) และ ปี ค.ศ. 1990 ออกกฎหมายส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายและอุดมศึกษา หลักสูตรวิชาชีพ โปรแกรมส่งเสริมการศึกษาเพื่อสังคม โปรแกรมกิจกรรมด้านศิลปะ วัฒนธรรม กีฬาและนันทนาการ

2. เกาหลีใต้เป้าหมายและนโยบาย: มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ประชาชน โดยในปี

ค.ศ. 1982 ออกพระราชบัญญัติการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษานอกระบบ ค.ศ. 1995 ออกพระราชบัญญัติห้องสมุด การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง

ในปี ค.ศ. 2008-2012 มีการปฏิรูปการศึกษานับการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยกำหนดเป้าหมาย (1 เพื่อส่งเสริมให้แรงงานมีความรู้สร้างสรรค์ เพื่อสามารถแข่งขันในสังคมโลก (2 เพื่อจัดกิจกรรมครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายให้มีโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิต (3 เพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานของสังคมแห่งการเรียนรู้ รัฐกำหนดแผนการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตแห่งชาติแบบรวม โดยส่งเสริมให้ทุกหน่วย สถาบันนำแผนส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตไปใช้

3. สหรัฐอเมริกา

เป้าหมายและนโยบาย : จากการเกิดสมาคคมช่างเหล็ก และจัดการศึกษาผู้ใหญ่แก่สมาชิกในอดีต หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำ คนว่างงาน คนหนุ่มสาวไม่ได้ศึกษาต่อในระบบโรงเรียน และทหารปลดประจำการจากสงคราม ทำให้เกิดความจำเป็นในการศึกษา เปิดห้องสมุดสำหรับสอนการอ่าน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในศตวรรษที่ 1

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ประเภทวิชาสามัญ (General Adult Education) หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ประเภทขั้นพื้นฐาน (Adult Basic Education การศึกษาผู้ใหญ่เพื่อพัฒนาความเจริญด้านวัฒนธรรมและบุคคล การศึกษาผู้ใหญ่ประเภทกิจกรรมสาธารณะ การศึกษาผู้ใหญ่ประเภทวิชาการเรียนและชีวิตครอบครัว การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับผู้สูงอายุ การศึกษาสำหรับเยาวชนนอกโรงเรียน การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับผู้พิการ และการพัฒนาชุมชน

4. นิวซีแลนด์

เป้าหมายและนโยบาย : กระทรวงศึกษาธิการของนิวซีแลนด์ได้พัฒนา "ระบบการศึกษาไร้รอยต่อ" เพื่อให้ผู้เรียนสามารถโอนการเรียนไปสู่สถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ การจัดการศึกษาผู้ใหญ่จึงสามารถจัดได้กว้างขวางทุกระดับ การศึกษาชุมชนที่เน้นการรู้หนังสือ การฝึกทักษะอาชีพจนถึงระดับอุดมศึกษา

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: โปรแกรมการรู้หนังสือและการศึกษาสายสามัญ หลักสูตรภาคค่ำ การศึกษาด้านอาชีพ การฝึกอบรมเพื่อรับรองคุณภาพ การบริการการศึกษาในด้านต่าง ๆ ในลักษณะของการศึกษาต่อเนื่องเช่น การละคร เต้นรำ เป็นต้น

5. ออสเตรเลีย

เป้าหมายและนโยบาย : มุ่งเน้นแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตและด้านอาชีวศึกษาและการศึกษาต่อเนื่อง

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน หลักสูตรอาชีวศึกษาและการศึกษาต่อเนื่อง จัดโดยสถาบันการศึกษาอาชีวศึกษา และการศึกษาต่อเนื่อง (TAFE : Technical and Further Education หรือศูนย์ การศึกษาต่อเนื่องของมหาวิทยาลัย หลักสูตรพัฒนาคุณภาพชีวิต : จัดกลุ่มสนใจ

6. เยอรมนี

เป้าหมายและนโยบาย : การศึกษาผู้ใหญ่ชุมชน เริ่มในศตวรรษที่ 19 โดยเริ่มจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มแรงงาน หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาผู้ใหญ่ต่อเนื่องได้กลับมามีบทบาทต่อการพัฒนาความรู้ประชาชน มีเป้าหมายและนโยบายเพียงการให้ความรู้ ทักษะแก่ผู้ใหญ่ แต่ให้ประชาชนรู้จักแก้ปัญหาของชุมชน การอยู่ร่วมกันในสังคม การสร้างสมานฉันท์ และ จิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับชนกลุ่มน้อย ผู้อพยพ และคนต่างวัฒนธรรม

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ และการศึกษาต่อเนื่อง หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพ

7. ฝรั่งเศส

เป้าหมายและนโยบาย : การศึกษาสำหรับประชาชน (Popular Education) และมีกฎหมายปกป้องสังคมขึ้น (The Debre' Law on Social Protection) เมื่อ ค.ศ. 1959 เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านแรงงานและคุณภาพชีวิตของประชาชน หน่วยงานที่รับผิดชอบ

หลักสูตร และรูปแบบการจัด: หลักสูตรภาคค่ำในสาขาวิชาต่าง ๆ จัดกิจกรรมยืดหยุ่น ชั่วโมงเรียนในตอนเย็น / วันเสาร์ สหภาพแรงงาน มีบทบาทในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่มากขึ้น หลักสูตรฝึกอบรมวิชาชีพ (Vocational Training) จัดโดยกระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงแรงงาน ค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรม มาจากงบประมาณของรัฐและภาคเอกชน มีกฎหมายบังคับว่าธุรกิจเอกชนที่มีลูกจ้าง 10 คนขึ้นไป ต้องกันเงิน 1.1 % ของเงินเดือนเป็นค่าฝึกอบรม

8. อังกฤษ

เป้าหมายและนโยบาย: เน้นการศึกษาตลอดชีวิต

หลักสูตร และรูปแบบการจัด: หลักสูตรอิงในระบบโรงเรียน หลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง (Continuing Education) หลักสูตรวิทยาลัยชุมชน (Community College) มหาวิทยาลัยเปิด (Open University) การทำระบบบัญชีการเรียนรู้ส่วนบุคคล (Individual Learning Accounts)

9. เบลเยียม

เป้าหมายและนโยบาย: เน้นการพัฒนาตนเอง ด้านอาชีพ การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาตลอดชีวิต

หลักสูตรและรูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ในระบบ (Formal Adult Education) หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ในระบบโรงเรียน (Non-Formal Adult Education) การฝึกอบรมด้านอาชีพ (Vocational Training)

โดยหน่วยงานที่จัดและค่าใช้จ่าย คือรัฐบาลออกกฎหมายการประกันสวัสดิภาพสังคมในปี ค.ศ. 1945 โดยสร้างศูนย์ฝึกอาชีพตามเมืองต่าง ๆ เพื่อฝึกทักษะอาชีพแก่คนว่างงานในหลักสูตรต่างๆ

ทั้งนี้กฎหมายใหม่กำหนดให้บริษัทมีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนาคุณภาพด้านการศึกษา และฝีมือแรงงานของพนักงาน

10. สวีเดน

เป้าหมายและนโยบาย : เพื่อสร้างความมั่นคงทางสถานภาพของบุคคลในตลาดแรงงาน และพัฒนาให้บุคคลเหล่านั้นมีส่วนร่วมด้านวัฒนธรรมและการเมือง

หลักสูตรและรูปแบบการจัดการศึกษาผู้ใหญ่เทศบาลที่เป็นการศึกษาผู้ใหญ่ขั้นพื้นฐาน การศึกษาผู้ใหญ่ระดับมัธยมปลาย และโปรแกรมการฝึกอบรมหลังมัธยม การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับผู้บกพร่องทางการเรียนรู้ และการสอนภาษาสวีเดนแก่คนเข้าเมือง กลุ่มสนใจพิเศษ (Study Circle มีการจัดอย่างหลากหลายวิชา ขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้เรียน โดยสมาชิกในกลุ่มจะร่วมกันวางแผนและจัดการเรียนรู้ของ

ตน อาจมีครูหรือไม่ก็ได้ การฝึกอบรมตลาดแรงงาน มุ่งให้ความรู้และทักษะที่ทันสมัยหรือฝึกอาชีพใหม่
 เพิ่มความรู้เกี่ยวกับการหางานทำสำหรับผู้ที่มีมองหางานใหม่

11. เดนมาร์ค

เป้าหมายและนโยบาย: เดนมาร์คได้ชื่อว่าเป็นต้นแบบของการจัดการศึกษามัธยมชุมชน
 หรือที่เรียกว่า Folk High School หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐได้นำแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตเข้ามาเสริม
 การศึกษาในระบบโรงเรียน ทำให้การศึกษาผู้ใหญ่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้
 ได้มาตรฐาน ในปัจจุบันรัฐมีเป้าหมายและนโยบายการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ และการฝึกอบรมต่อเนื่องเพื่อ
 พัฒนาให้ประชาชนทุกวัยของประเทศมีความรู้ เพิ่มศักยภาพของประชากรให้สามารถแข่งขันกับ
 ตลาดแรงงานระดับโลก

หลักสูตร รูปแบบการจัด: หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ (General Adult
 Education) การจัดการศึกษาสายสามัญสำหรับผู้ใหญ่ที่อพยพ การศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพ (Adult
 Vocational Education) หลักสูตรการฝึกอบรมวิชาชีพเพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงาน การศึกษาระบบเปิด (Open
 Education)

ส่วนค่าใช้จ่ายทุกเขตการศึกษาจะจัดค่าใช้จ่าย (defray) เพื่อการจัดการศึกษาผู้ใหญ่สาย
 สามัญ ทั้งนี้ผู้เรียนจะต้องจ่ายค่าลงทะเบียน 200 โครน (DKK) ตามพระราชบัญญัติการศึกษาผู้ใหญ่สาย
 สามัญ

การเปรียบเทียบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศตามระดับการพัฒนา

เป้าหมายและนโยบาย

ประเทศที่พัฒนาแล้วจะมุ่งเน้นนโยบายการศึกษาตลอดชีวิต โดยมีเป้าหมายยกระดับ
 ความรู้ ทักษะอาชีพของประชาชนให้มีศักยภาพ เพื่อก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และการแข่งขัน
 ของตลาดแรงงาน

ประเทศกำลังพัฒนาเอง เน้นการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศ มุ่งเน้นให้
 ประชาชนรู้หนังสือ มีความรู้พื้นฐาน และทักษะอาชีพ เพื่อสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข
 ตามอัตภาพ

ประเทศด้อยพัฒนา มีอัตราการไม่รู้หนังสือสูงมาก จึงเน้นขจัดการไม่รู้หนังสือและให้
 ประชาชนมีความรู้พื้นฐานและทักษะอาชีพ เพื่อสามารถอยู่ในสังคมได้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

หลักสูตรและรูปแบบการจัด

ประเทศที่พัฒนาแล้ว มีลักษณะของการเสริมความรู้ใหม่และทักษะอาชีพในวิชา ระดับอุดมศึกษา หน่วยงานภาคเอกชนมีบทบาทเข้ามาจัดรูปแบบที่หลากหลาย

ประเทศกำลังพัฒนา รัฐบาลมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในรูปของการ ขุดเซยการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษาเพื่อการรู้หนังสือ และการศึกษาต่อเนื่อง

กลุ่มประเทศกำลังพัฒนาก้าวหน้า (Advanced Developing Countries) เช่น สาธารณรัฐ ประชาชนจีน อินเดีย ไทย เวียดนาม ปรับโครงสร้างการจัดการศึกษา จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนใน รูปแบบที่เปิดกว้างมากขึ้น มุ่งเน้นการศึกษาตลอดชีวิต

ประเทศด้อยพัฒนาจะจัดการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือ การศึกษาสายอาชีพ เพื่อให้ ประชาชนอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็น และมีอาชีพที่จะเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว ตลอดจนกิจกรรม พัฒนาคุณภาพชีวิต

ผู้จัด หน่วยงานและงบประมาณ

ประเทศที่พัฒนาแล้ว ออกกฎหมาย ยกเว้นภาษีแก่บริษัท สถานประกอบการที่สนับสนุน เงินอุดหนุนในการจัดการศึกษาของผู้ใหญ่ ออกกฎหมายให้บริษัทมีภาระรับผิดชอบในการสนับสนุน งบประมาณในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแก่คนงาน และพนักงานของบริษัทที่ไม่จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมีการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในลักษณะการให้เปล่า เช่น ในสวีเดน

ประเทศกำลังพัฒนายังคงต้องพึ่งจากรัฐบาลเป็นหลัก แต่ก็เริ่มมีหน่วยงานเอกชนเข้ามา มี ส่วนร่วมในการสนับสนุนเงินทุน

ประเทศด้อยพัฒนายังต้องพึ่งงบประมาณจากรัฐและการช่วยเหลือจากองค์การระหว่าง ประเทศและองค์กรพัฒนาเอกชน

การนำนวัตกรรมใหม่ ๆ มาใช้

ประเทศที่พัฒนาแล้ว หน่วยงานภาคเอกชน องค์กรต่าง ๆ สถาบันอุดมศึกษามีบทบาทใน การใช้นวัตกรรมต่างๆมาจัดการศึกษา เช่น ใช้ระบบมหาวิทยาลัยเปิด (Open University) การเรียนใน ระบบการเรียนรู้แบบเปิด (Open Learning) ระบบธนาคารการโอนหน่วยกิตสะสม (Credit Bank System) เมืองแห่งการเรียนรู้ (Lifelong Learning City) ระบบบัญชีการเรียนรู้ส่วนบุคคล (Individual Learning Accounts) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หรือ Kominkan ของญี่ปุ่น โครงการอบรมวิชาชีพ Sandwich Model คือเรียนแล้วกลับไปฝึกงานในภาคธุรกิจ หรือฝึกอบรมในสำนักงาน ของเดนมาร์คและเยอรมนี กลุ่ม สนใจพิเศษ (Study Circle) ของสวีเดน

บทที่ 10

แนวโน้มการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย

การพิจารณาแนวโน้มการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทยนั้นจะต้องทบทวนถึงปัจจัยหลายๆ ด้านประกอบกัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมือง ประชากร และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี

แนวโน้มด้านกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่เน้นสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในอนาคต โดยดูจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และนโยบายของรัฐบาล และจัดเรียงลำดับตามความสำคัญเร่งด่วน มีดังนี้คือ

1. กลุ่มประชาชนที่เข้าสู่ตลาดแรงงาน ซึ่งอาจแยกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ
 - 1.1 กลุ่มเยาวชนที่ไม่มีโอกาสเรียนต่อและต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน (15 ปีขึ้นไป กลุ่มนี้ยังไม่มีความรู้ที่เพียงพอที่จะทำงานในภาคอุตสาหกรรมได้ โดยเฉพาะเยาวชนที่อพยพเข้าไปทำงานทำในเมืองอุตสาหกรรม
 - 1.2 กลุ่มประชาชนวัยทำงาน ซึ่งอยู่ในตลาดแรงงานอยู่แล้ว (25-55 หรือ 60 ปี แต่ยังมีความรู้ไม่เพียงพอในการประกอบอาชีพในสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป
2. กลุ่มเด็กจบประถม 6 แต่ไม่ได้เรียนต่อ เด็กกลุ่มนี้มีอายุ 12 ปีขึ้นไป แต่ยังไม่ถึง 15 ปี เป็นกลุ่มที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานได้
3. กลุ่มเด็กวัยเรียนที่ติดตามผู้ปกครองเข้ามาจากต่างจังหวัด เพื่อทำงานทำในเมืองใหญ่ อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดและสลัม
4. กลุ่มประชาชนที่เพิ่งจบจากโครงการอ่านออกเขียนได้ (โครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ อายุ 15 -50 ปี
5. กลุ่มเด็กวัยเรียนที่พลาดโอกาสที่จะเข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ หรือเป็นเด็กที่เรียนมาบ้างแล้ว แต่ต้องออกกลางคัน (อายุ 7-12 ปี

6. กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ ได้แก่ สตรี ชนกลุ่มน้อยต่างภาษาวัฒนธรรม เช่น ชาวเขา ชาวเล ประชาชนชายแดน หรือผู้ประสบปัญหาทางสังคม

7. เด็กก่อนวัยเรียนและผู้สูงอายุ

กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ต่างต้องการได้รับความช่วยเหลือจากบริการของการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย แต่ในกรณีที่ประเทศมีงบประมาณและทรัพยากรจำกัด อาจจัดบริการแก่กลุ่มที่มีความจำเป็นเร่งด่วนมากกว่ากลุ่มที่เร่งด่วนรองลงมา

แนวโน้มด้านกิจกรรม

แนวโน้มของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในอนาคตคงจัดกิจกรรมหลัก 3 ประเภท ดังกล่าว โดยกิจกรรมการศึกษาพื้นฐานต้องจัดให้ประชาชนนำความรู้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ นำไปประกอบอาชีพเพิ่มรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ตามสถานะเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป ในทำนองเดียวกันการให้บริการข่าวสารข้อมูล ประชาชนได้รับข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง ให้นำความรู้ที่ได้รับจากข่าวสารไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ อีกทั้งเป็นการสร้างนิสัยให้รักการอ่าน การรับรู้ข่าวสารข้อมูล และการเลือกใช้ข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน

ในส่วนของการให้ความรู้และทักษะอาชีพนั้น เป็นการนำความรู้และทักษะที่ได้ไปพัฒนาอาชีพให้มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทั้งการเพิ่มผลผลิตและการพัฒนาคุณภาพการเกษตร และการจัดการที่เป็นระบบจะช่วยเพิ่มรายได้ทั้งสิ้น สำหรับเนื้อหาหลักสูตรควรเน้นให้คนช่วยเหลือตนเองได้ คิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาได้ ในหลักสูตรควรสอดแทรกความรับผิดชอบ ความเป็นพลเมืองดีมีคุณธรรมจริยธรรมในการดำรงชีวิต การจัดหลักสูตรควรให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพผู้เรียนในแต่ละท้องถิ่น เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน และตรงกับความต้องการตลาดแรงงาน

แนวโน้มด้านวิธีการจัดกิจกรรม

1. การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนยังคงใช้หลายรูปแบบและหลายวิธีการ เช่นเดิม อาจจะมีทั้งแบบที่มีการพบกันเป็นกลุ่มคล้ายคลึงกับการเรียนในชั้นเรียน การประชุม การอบรม การฝึกปฏิบัติ การศึกษาจากของจริง การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเรียนรู้เป็น

รายบุคคลหรือการเรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ ด้วยตนเอง ตลอดจนการศึกษาหาความรู้จากแหล่งความรู้ในชุมชนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายและสถานการณ์ในแต่ละท้องถิ่น

2. วิธีการจัดการเรียนการสอนถึงแม้จะใช้หลาย ๆ วิธีดังกล่าวมาแล้วในข้อ 1 แต่จะมีการใช้สื่อในการส่งผ่านความรู้มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์เคลื่อนที่ และอาจจะมีการใช้สื่อหลาย ๆ ประเภทผสมผสานกัน (Interactive media

3. เนื้อหาวิชาความรู้ต่าง ๆ จะผลิตออกมาในรูปของสื่อ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ ให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ด้วยตนเอง เมื่อไรก็ได้ที่มีความพร้อมความสะดวก เนื้อหาอาจจะมีทั้งการให้ความรู้และการฝึกปฏิบัติ ซึ่งผู้เรียนจะเรียนด้วยตนเอง และฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง หรือฝึกปฏิบัติตามแหล่ง หรือสถานประกอบการที่กำหนด

4. มีการส่งเสริมให้ใช้แหล่งความรู้ หรือสถานประกอบการในท้องถิ่นมากขึ้น คือ เมื่อผู้เรียนรับความรู้จากวิธีการต่าง ๆ หรือสื่อต่าง ๆ แล้ว จะมีการแนะนำให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งวิทยากรในชุมชน หรือฝึกปฏิบัติจากสถานประกอบการในชุมชน

5. มีการเรียนการสอนที่ให้ความรู้ เพิ่มพูนความรู้เพื่อการทำงาน หรือการประกอบอาชีพที่ปฏิบัติอยู่ โดยให้ความรู้โดยเพิ่มสื่อต่าง ๆ ประกอบกับการมีวิทยากรมาพบปะให้ความรู้เป็นครั้งคราว จากนั้นให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจากงาน หรืออาชีพที่ตนเองประกอบอยู่ เป็นการได้ประสบการณ์เพิ่มเติม

6. การส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ผู้มีความรู้ในท้องถิ่นจะได้รับการส่งเสริมให้ถ่ายทอดความรู้ และวิทยากรแก่ประชาชนในชุมชน ตลอดจนประสบการณ์ต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จะได้รับการส่งเสริมให้ถ่ายทอดแก่ลูกหลานคนในชุมชน

7. มีเครือข่ายการเรียนรู้ในแต่ละชุมชน ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถศึกษาหาความรู้จากวิทยากร หรือสื่อสารในชุมชนของตน และอาจมีการแลกเปลี่ยนความรู้ส่งผ่านความรู้กันระหว่างเครือข่าย เครือข่ายความรู้ก็อาจจัดในรูปของแหล่งความรู้ ที่อ่านหนังสือ ห้องสมุด โรงเรียนชุมชน เป็นต้น

8. มีการเรียนการสอนโดยวิธีทางไกลมากขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนที่อยู่ห่างไกลได้มีโอกาสรับความรู้จากสื่อประเภทต่าง ๆ ได้เท่าเทียมกับผู้ที่อยู่ในตัวเมือง โดยการเรียนรู้จากสื่อประเภทต่าง ๆ และอาจมีการพบปะวิทยากร หรือผู้รู้เป็นครั้งคราว

9. มีการประยุกต์รูปแบบของการให้/เพิ่มพูนความรู้ ให้ผสมกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายจะรู้สึกเหมือนว่า การเรียน การแสวงหาความรู้ เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน จะไม่รู้สึกยากลำบากในการแสวงหาความรู้

10. มีการจัดให้มีแหล่งหรือสถานที่บริการความรู้ที่อยู่ทั่วไปในท้องถิ่นหรือในชุมชน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายแสวงหาความรู้ หาข้อมูลด้วยตนเองได้ง่าย สะดวก และตลอดเวลาเมื่อมีความสนใจ และมีความพร้อม

แนวโน้มด้านการกระจายบริการสู่กลุ่มเป้าหมาย

1. มีการกระจายอำนาจการบริหารงานจากหน่วยงานส่วนกลางไปยังหน่วยงานระดับท้องถิ่น การกระจายอำนาจนี้จะช่วยให้หน่วยงานในระดับท้องถิ่นสามารถกำหนดขอบเขต รูปแบบ และรายละเอียดของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยได้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นอาจทำให้กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมมากยิ่งขึ้น และหน่วยงานในท้องถิ่นจะสามารถหาแนวทางเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากยิ่งขึ้น และต้องมีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังท้องถิ่นอย่างเต็มที่ หน่วยงานส่วนกลางจะมีหน้าที่เพียงกำหนดกรอบนโยบายอย่างกว้าง ๆ กำหนดมาตรฐานในการปฏิบัติงาน และเป็นฝ่ายให้การส่งเสริมสนับสนุน ให้คำแนะนำปรึกษาเป็นส่วนใหญ่ (เช่น ทำการวิจัยรวบรวมข้อมูลในภาพรวม ๆ เพื่อเสนอแนะแก่หน่วยงานท้องถิ่น นอกจากนี้หน่วยงานในระดับท้องถิ่นแต่ละระดับจะรับผิดชอบในการบริหาร การประสานงาน การจัดการงบประมาณ การปฏิบัติการจัดกิจกรรม การศึกษานอกระบบของตนเอง จัดทำหลักสูตรเฉพาะของตนเอง จัดกิจกรรมที่ยืดหยุ่นตามสภาพของท้องถิ่น ทำการติดตามผลประเมินผลปฏิบัติงานในพื้นที่ที่รับผิดชอบเอง และหน่วยงานระดับท้องถิ่นต้องมีอิสระในการปรับระบบการบริหารงานการจัดการให้มีความยืดหยุ่นคล่องตัว ปรับหลักสูตร ปรับกิจกรรมที่ดำเนินการให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ สภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะกว้างขวางและชัดเจนขึ้น จะมีการกำหนดนโยบายร่วมกันทั้งในระดับส่วนกลางและในแต่ละระดับในท้องถิ่นที่ชัดเจนยิ่งขึ้น มีการร่วมวางแผนการประสานงานและการปฏิบัติงานร่วมกัน ลดความซ้ำซ้อนของการทำงานระหว่างหน่วยงานในระดับปฏิบัติอาจมีการวางแผนทำโครงการร่วมกันเป็นโครงการผสมผสานและกำหนดอยู่ในแผนปฏิบัติงานโดยยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก

2. มีการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยมากขึ้น เพราะคนในชุมชนย่อมรู้ความต้องการ ภูมิปัญญาของชุมชนได้ดีกว่าและรู้ว่าควรขยายกิจกรรมไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้ทั่วถึงอย่างไร

3. มีการสร้างเครือข่ายการปฏิบัติงานในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับส่วนกลาง (หน่วยงานในระดับชาติ ไปยังหน่วยงานในระดับภาค หน่วยงานระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับตำบลและหมู่บ้าน) และมีการสร้างเครือข่ายงานการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในระดับท้องถิ่น ด้วยความพยายามที่จะให้กิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในชนบทให้มากยิ่งขึ้น หน่วยงานผู้จัดการศึกษาระบบในส่วนกลางจะมีการสร้างเครือข่ายงานในระดับต่าง ๆ นอกจากมีเครือข่ายลงไปถึงระดับจังหวัดแล้ว ยังมีเครือข่ายถึงระดับอำเภอและตำบล หมู่บ้านอีกด้วย และมีการส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันต่าง ๆ หน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน หรือในระดับท้องถิ่น ทั้งหน่วยงานเอกชน สถานประกอบการ และประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาระบบทุกขั้นตอน (ตั้งแต่ขั้นการวางแผน ไปจนถึงขั้นปฏิบัติการ และขั้นติดตามประเมินผล)

4. ส่งเสริมให้มีแหล่งความรู้ในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดประจำจังหวัด ห้องสมุดประจำอำเภอ แหล่งความรู้หมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือวัดหรือรูปแบบอื่น ๆ เช่น ระบบออนไลน์ ระบบโทรศัพท์เคลื่อนที่ แหล่งความรู้เหล่านี้จะอยู่ในท้องถิ่นของกลุ่มเป้าหมายเอง สะดวกใกล้ตัว ประชาชนสามารถเข้ามาศึกษาหาความรู้ได้ง่ายได้ตลอดเวลาเมื่อมีความพร้อม

5. มีการเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น มีการประชาสัมพันธ์ มีการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างเสริมให้เกิดแรงจูงใจ อยากรู้ อยากรู้ศึกษาในกลุ่มประชาชน มีการชี้ให้เห็นประโยชน์ของการศึกษา

6. มีการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ในแต่ละท้องถิ่นจะมีผู้มีความรู้มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ อยู่ในอนาคตการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย จะมีการขอให้ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่น นับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า และกลุ่มเป้าหมายเองก็มีความสะดวกในการเรียนรู้เพราะสามารถศึกษาหาความรู้ได้ภายในชุมชนของตนเอง

7. มีการส่งเสริมให้สถานศึกษาในท้องถิ่นร่วมให้บริการการศึกษาแก่กลุ่มเป้าหมายนอกระบบโรงเรียนมากขึ้น เช่น โรงเรียนประถมศึกษาในระดับหมู่บ้านหรือตำบล โรงเรียนมัธยมในระดับอำเภอหรือจังหวัด โรงเรียนอาชีวศึกษาหรือสถานศึกษาในลักษณะอื่น สถานศึกษาเหล่านี้อาจมีส่วนร่วมในงานการศึกษานอกระบบได้ในหลายรูปแบบ ได้แก่ การให้ใช้อาคารสถานที่ที่ว่างจากการจัดการศึกษานักเรียนภาคปกติ การให้ใช้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ การช่วยเป็นวิทยากร เป็นต้น เพราะฉะนั้นนับเป็นการอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกระบบไม่ต้องเดินทางไปศึกษาห่างไกลจากที่อยู่

8. มีการขอความร่วมมือจากหน่วยงานและสถานประกอบการในท้องถิ่นให้เป็นแหล่งศึกษาหรือแหล่งฝึกปฏิบัติวิชาชีพทางด้านแก่กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบ เช่น การฝึกวิชาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าจากร้านตัดเสื้อผ้าในท้องถิ่น การฝึกวิชาชีพซ่อมเครื่องยนต์จากอู่ซ่อมรถยนต์ในท้องถิ่น เป็นต้น วิธีการดังกล่าวจะช่วยให้ประชาชนในท้องถิ่นมีโอกาสได้รับการศึกษากว้างขวางขึ้น

9. มีการส่งเสริมการเผยแพร่ความรู้ทางสื่อประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะอนาคตความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการและเทคโนโลยีมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก สื่อชนิดต่าง ๆ ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว หน่วยงานการศึกษานอกระบบจะใช้ประโยชน์จากสื่อชนิดต่าง ๆ ในการส่งผ่านความรู้ไปยังกลุ่มเป้าหมายจะช่วยให้กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้กว้างขวางและรวดเร็วยิ่งขึ้น และทันต่อเหตุการณ์

10. มีการนำเทคโนโลยีและเครื่องมือการสื่อสารที่ทันสมัยมาใช้ เพื่อให้ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานแต่ละระดับได้ข้อมูลที่ทันสมัยทันเหตุการณ์อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงกับหน่วยงานทุกระดับ และระดับเดียวกันได้ และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเพียงพอต่อการบริหารงาน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2532). **10 ปี การศึกษานอกโรงเรียนกับการพัฒนาชนบท.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2543). **การปฏิรูปการศึกษาตลอดชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: รั้งสี

การพิมพ์.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2543). **สรุปผลการดำเนินงานปฏิรูปการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต**

และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาปีงบประมาณ 2543. ใน เอกสารการประกอบการ

ประชุม คณะอนุกรรมการดำเนินการปฏิรูปการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตและ

เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: กรมการศึกษานอกโรงเรียน

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม**

อัธยาศัย พ.ศ. 2551. กระทรวงศึกษาธิการ.

โกวิท วรพิพัฒน์. (2533). **การจัดการศึกษาตามแนวทางการศึกษาตลอดชีวิตในประเทศไทย. ใน**

รวมบทความการศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาสนา.

โกวิท วรพิพัฒน์. (2534). **แนวคิดเบื้องหลังการพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่ระหว่าง พ.ศ. 2500-2519.**

ใน วิวัฒนาการการศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2482-2533.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.

โกวิท วรพิพัฒน์. (2544). **การคิดเป็นเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมไทยในชีวิตพอ.**

ม.ป.ท.

กองแผนงาน กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2542). **แนวทางการจัดการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อ**

เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา

ลาดพร้าว.

กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2533). **วิวัฒนาการการศึกษา**

ผู้ใหญ่และการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2482-2533. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

คุรุสภาลาดพร้าว.

- กองพัฒนาการศึกษาออกโรงเรียน กรมการศึกษาออกโรงเรียน. (2542). **ประสบการณ์การจัดการศึกษานอกโรงเรียน อุตถึงปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: รังสีการพิมพ์.
- ปฐุม นิคมานนท์ และศุทธิร์ ไชยวสุ. (2543. หน่วยที่ 7 หลักการศึกษานอกระบบ. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 1-7**. หน้า 352-361. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2536. **เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดระบบการศึกษานอกระบบโรงเรียน**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- รัตนา พุ่มไพศาล. (2539. **พัฒนาการด้านการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ 9 : การศึกษานอกระบบโรงเรียน ช่วงปีพุทธศักราช 2489-2538**. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมหมาย จันทร์เรือง. (2544. **พัฒนาการการศึกษาไทย: อดีต ปัจจุบันและในสหัสวรรษใหม่**. กรุงเทพมหานคร: มหาคูหาบรรณาคาร.
- สุนทร สุนันท์ชัย. (2533). 50 ปีของประสบการณ์การจัดการศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียน. ใน **รวมบทความการศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 9**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ศาสนา.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2545). **รายงานการจัดการศึกษานอกระบบเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2544). **รายงานการวิจัยการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2543). **นโยบายส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2552). **ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561)**. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2553**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (2553). **ร่างพระราชบัญญัติ การศึกษาตลอดชีวิต พ.ศ.....** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (2555). **หลักสูตรการจัดการศึกษาอาชีพเพื่อการมีงานทำ หลักสูตรช่างปะผุ เคาะพ่นสีรถยนต์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.

อุ้นตา นพคุณ. (2523). **การศึกษานอกระบบโรงเรียน.** กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Apps, J. W. (1992). **Adult Education: The Way to Lifelong Learning.** Bloomington, Indiana: phi Delta Kappa Educational Foundation.

Apps, J. W., and Heimstra, R. (1985). **Philosophical and Other Views on Lifelong Learning.** Athens: The University of Georgia.

Axford. R. W. (1981). **Adult Education: The Open Door to Lifelong Learning.** Indiana: The A.G. Halldin Publishing Company.

Bergevin, P. A. (1967). **Philosophy for Adult Education.** New York: The Seabury Press.

Bosselaers, L. (1999). "Belgium" Non - Formal Adult Education in Europe.

Coommbs, P. H. (1968). **The World Educational Crisis: A System Analysis.** New York: The Oxford University Press.

Commbs, P. H., and Manzoor, A. (1980). **Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help.** 3rd ed. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Cropley, A. J. (1977). **Lifelong Education: A Psychological Analysis.** New York: Pergamon.

Cropley, A. J. (1980). **Towards A System of Lifelong Education**. Hamburg: UNESCO Institute for Education.

Dave, R. H. (1973). **Lifelong Education and School Curriculum**. Hamburg: UNESCO Institute for Education.

Department of Education and Skills, (2002). ILAs.

Dohman, G. (1989). Federal Republic of Germany: People's College (Volkshochschule). in **Landmarks in International Adult Education: A Comparative Analysis**. Edited by Alexander N. C. and Ronald J. H. Jordan: Routledge. pp. 149-161.

Elias, J. L., and Merriam, S. B. (2005). **Philosophical Foundation of Adult Education**. 3rd ed. Malabar, Florida: Krieger Publishing Company.

Evans, D. R. and Smith W. A. (1976). **Nonformal Education**. Bangkok: UNESCO.

Faure, E., et. al. (1972). **Learning to Be: The World of Education Today and Tomorrow**. Paris: UNESCO.

Fieldhouse, R. (1989). Great Britain: Workless Education Association. in **Landmarks in International Adult Education A Comparative Analysis**. Edited by Alexander.N. Charter and Ronald J. Hiltion. London: Routledge, pp.74-95.

http://en.wikipedia.org/wiki/International_Society_for_Comparative_Adult_Education

<http://researchers.in.th/blog/rose/939>

http://wiki.laptop.org/go/Comparative_education

http://www.dv-international.de/index.php?article_id=405&clang=1

[http://www.vsy.fi/ alice/cou/bel.html](http://www.vsy.fi/alice/cou/bel.html).

<http://www.vsy.fi/ alice/cou/den.html>.

<http://www.vsy.fi/alice/cou/fran.html>. (France: Non - Formal Adult Education in Europe).

- Jarvis, P. (1986). **Social Perspectives of Lifelong Education and Lifelong Learning**. Athens: The University of Georgia.
- Jarvis, P. (1987). **Adult Learning in the Social Context**. London: Croom Helm.
- Knapper, C., and Cropley, A. J. (1991). **Lifelong Learning and Higher Education**. 2nd ed. Great Britain: Kogan page Limited.
- Knowles, M. S. (1975). Towards a Model of Lifelong Education. in R.H. Dave (ed.). **Reflections on Lifelong Education and the School**. Hamburg: UNESCO Institute for Education.
- Larsen, M. "Denmark" Non - Formal Adult Education in Europe. in <http://www,vsy.fi/alice/cou/den.html>.
- Leirman, W. (1992). **Policy and System of Non formal Education and Vocational Training for Young Adults Adult Education in Belgium**. Leuven: Katherlieke Universitiet, pp.97-121.
- Mcgill, L. "The United Kingdom- England" Non - Formal Adult Education in Europe. <http://www,vsy.fi/alice/cou/ukeng.html>.
- Ministry of Education, Science and Culture. (1994). **Education Statistics of Japan**. Tokyo: Ministry of Education, Science and Culture.
- Palomaa, S. "Sweden" Non - Formal Adult Education in Europe. in <http://www,vsy.fi/alice/cou/swe.html>.
- Pehl, K. "Germany" Non - Formal Adult Education in Europe. in <http://www,vsy.fi/alice/cou/ger.html>.
- Rogers, A. (2005). **Non-formal Education: Flexible Schooling or Participatory Education?**. New York: Kluwer Academic.
- Yamamoto, Y. (1986). **Four themes on lifelong learning in Japan**. Tokyo: NIER.